

Klimatická kríza

**Monika Kapráliková Arthur Koestler Clarice Lispector
Serhij Žadan Dušan Martinčok Patrick Modiano**

Knižná Revue

5

☞ Mesačník o knihách

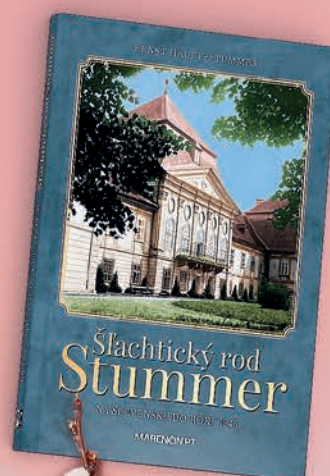
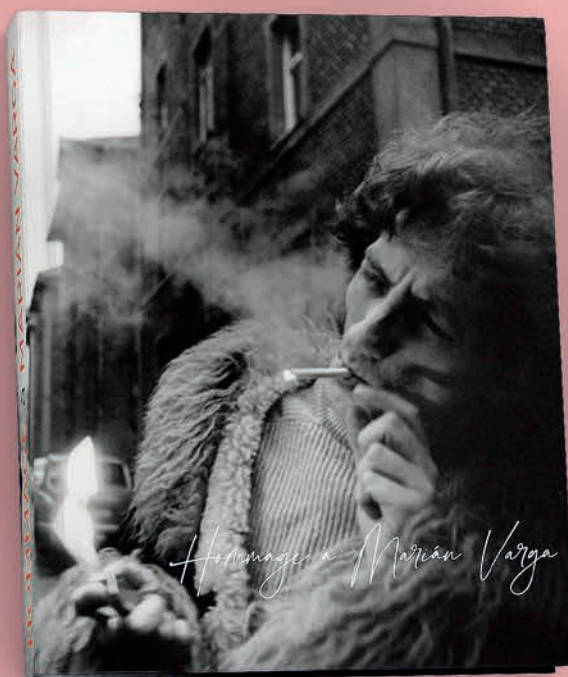
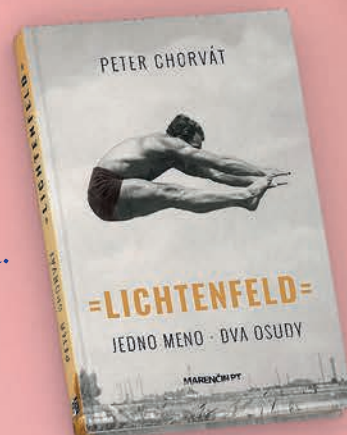
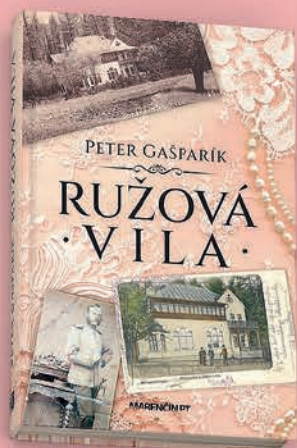
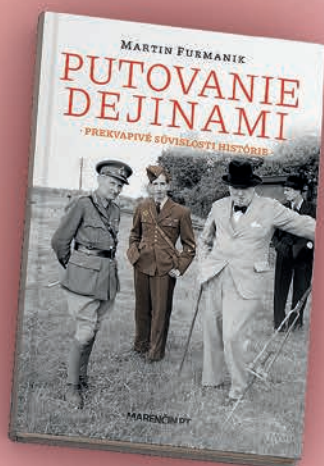
© Monika Pascoe Mikyšková: Bez názvu, zo série Sublimácia (2023)

www.litcentrum.sk XXXIII. ročník číslo 5 18. máj 2023

Cena 3,00 €

050

MARENČIN PT

Vydanie označených kníh
z verejných zdrojov podporil

fond
na podporu
umenia

Editoriál

Marek Vadas
Šéfredaktor

Ekologické témy na Slovensku nikdy nestáli v centre verejnej diskusie. Zelené politické strany v minulosti voličov nezaujali a v ľahostajnom obchádzaní problémov sa veľa nezmenilo ani dnes, keď nám hrozí klimatická katastrofa. Májové číslo *Knižnej revue* sme venovali téme klimatickej zmeny a jej odrazu v odbornej literatúre i fikcii. Biofyzička Ľubica Lacinová si v článku „Môže byť literatúra zelená?“ všíma, že životné prostredie sa nikdy netešilo pozornosti ani v slovenskej beletrii. V ukrajinskom esejistickom seriáli tentoraz prinášame text Serhija Žadana. Hovorí o tom, čo znamenajú pojmy mier a spravodlivosť, ako vojna mení jazyk, jeho štruktúry i pole pôsobnosti a ako sú predvojnové konštrukcie neschopné vyjadriť súčasný stav, vysvetlí hnev, bolesť a nádej. Prekladateľka Jana Benková Marcelliová nás zsvätene uvádza do myšlienkového sveta brazílskej spisovateľky Clarice Lispector, približuje jej spôsob písania i životnú dráhu. Všimame si aj dôležité knihy o temných časoch: *Tma na poludnie* Arthura Koestlera a dva romány Patricka Modiana *Okružné bulváre* a *Aby si sa nestratil v našej štvrti*. S Monikou Kaprálikovou sme sa rozprávali o Jánovi Smrekovi a jeho edícii *Komorná knižnica*. A ako každý rok, aj teraz uverejňujeme víťazný text stredoškolskej súťaže Esej Jána Johanidesa 2023.

Prijemné čítanie!

Marek Vadas

Obálka © Monika Pascoe Mikyšková:
Bez názvu, zo série *Sublimácia* (2023)
Logo s. 3 © Danglár, FOREVER! BOOKS

Obsah

- ➔ **Aktuality**
Punktík má čoraz viac fanúšikov (Karol Voleman) / Kniha Horného Považia (Nataša Lajdová) / Wolkrova Polianka / Martinus Cena Fantázie / Slovenskí autori v prekladoch **4**
Tranz plný prekladu a „ľudí spoza počítača“ (Lucia Halová) / Najkrajšie knihy Slovenka (Slovenské literárne centrum) **5**
- ➔ **Rozhovor**
Poznám Smrekov hlas / Rozhovor s Monikou Kaprálikovou (Daniel Domorák) **6**
- ➔ **Novinka LIC**
Poznámky na okraj / Monika Kapráliková: Komorne o Komornej knižnici Jána Smreka (Magdalena Bystrzak) **8**
- ➔ **Esej z Ukrajiny**
Nech tento text nebude o vojne (Serhij Žadan) **10**
- ➔ **Klíma**
Môže byť literatúra zelená? (Ľubica Lacinová) **14**
Čas, ktorý nás spája s vekmi / Andri Snær Magnason: O čase a vode (Dominika Moravčíková) **16**
Klíma ako game changer dejín / Branislav Kovár, Lucia Benediková, Oliver Zajac (eds.): Klíma v dejinách (Martin Posch) **17**
Nie sme na jednej lodi / Greta Thunberg (ed.): Veľká kniha o klíme (Pavel Matejovič) **18**
- ➔ **Prekladateľ a jeho autor**
Čarodejnica z Brazílie / Clarice Lispector (Jana Benková Marcelliová) **20**
- ➔ **Pamäť**
Nestráťme sa a pamätajme / Patrick Modiano: Aby si sa nestratil v našej štvrti / Patrick Modiano: Okružné bulváre (Kristína Svrčková) **22**
Dráma vražedného storočia / Peter Chorvát: Lichtenfeld. Jedno meno, dva osudy (Július Lőrincz) **23**
- ➔ **Arthur Koestler**
Iba púšť a temnota noci / Arthur Koestler: Tma na poludnie (Július Lőrincz) **24**
- ➔ **Esej Jána Johanidesa 2023**
Výsledky súťaže Esej Jána Johanidesa, 13. ročník **26**
Víťazný text súťaže Esej Jána Johanidesa 2023 / Húf rýb, nekupovanie Tolstého a cudzosť bez hľadania (Nataša Brezovská) **27**
- ➔ **Filozofia**
Učenie ako spoločné životné zamyslenie / George Steiner: Lekcie majstrov (Eva Džedečková) **28**
- ➔ **Z nových kníh**
Anotácie **30**
- ➔ **Recenzie**
Dušan Martinčok: Nieкто sa nájde (Patrik Miskovics), Michael Cunningham: Hodiny (Katarína Labudová), Eva Urbanová: Medzi snom a fikciou. Poetická tvorba Evy Luky (Dušan Teplan), Haruki Murakami: Slepá vrba a spiaca žena (František Hruška), Ivana Krekáňová: Etymológia záhadná aj zábavná. Pôvod slov od algoritmu po zavináč (Katarína Gecelovská), Elizabeth Strout: Všetko je možné (Natália Turcovská), Rónán Hession: Panenka (Matej Rumanovský), Marián Hossa, Scott Powers: Marián Hossa. Moja cesta z Trenčína do Siene slávy (Viliam Nádaskay), Katja Gehrmann: Medved' v meste (Veronika Čigarská), Gaston Dorren: Babylon (Lucia Halová) **32**

Punktík má čoraz viac fanúšikov

Približne štyri stovky návštevníkov, najmä rodín s deťmi, zakúsilo tento rok atmosféru festivalu detskej knihy Punktík, ktorý každoročne na jar organizuje košické Artforum v postindustriálnom prostredí kultúrneho centra Tabačka Kulturfabrik. Šiesty ročník festivalu bol zatiaľ najvydarenejší.

Prvý deň festivalu sa začal v Galérii Tabačka vernisážou výstavy troch slovenských výtvarníčok a ich kníh Kataríny Macurovej, Noemi Rác a Nikoly Aronovej. V košickom Artfore sa následne viedla debata o vydávaní detských kníh s literárnou vedkyňou Markétou Andričíkovou, s kníhkupcom a vydavateľom Vladimírom Michalom a s vydavateľom a organizátorom literárnych festivalov Ferčim Malíkom. Večer uzavrel úspešný formát Pecha Kucha Night.

V sobotu od rána patrilo festival tým najdôležitejším: deťom a ich rodičom, starým rodičom, priateľom. Vo veľkej sále v Tabačke otvoril brány knižný trh vydavateľstiev detskej literatúry a v rámci celodenného pestrého programu vystúpil hudobník a výrobca hudobných nástrojov Michal Smetanka, ilustrátorka a autorka detských kníh Katarína Macurová, biológ Dušan Fabian a ilustrátor Matej Mazák, básnik Valentín Šefčík, lektor tvorivého písania a autor knihy *Príbehostroj* René Nekuda, výtvarníčky Noemi Rác a Nikola Aronová a najmladší spisovateľ Šimon Vaitovič. Festival obohatili tri divadelné predstavenia v podaní Divadla na Peróne, prírodných bábok Katanari a sociálneho divadla Hopi Hope zo združenia Artest s psychedelickou farebnou šou a netradičným spracovaním rozprávky *Snehová kráľovná*. Deti si mohli vybrať aj z mnohých workshopov – v programe boli viaceré výtvarné, komiksový, šitie záložiek do kníh s Knihorožkou, vytváranie príbehov s *Príbehostrojom*. Deti si vyskúšali foteenie s instax fotoaparátmi a priamo na festivale vznikol aj improvizovaný workshop kresby uhlíkom s Ester a Emmou v galérii. Celý program zakončila tradične knižne bohatá tombola. Festival Punktík má za sebou šesť rokov a svojou nekonformnou dramaturgiou, živelnou atmosférou a kvalitou programu si každý rok získava pozornosť čoraz väčšieho publika. Bez podpory vydavateľstiev Artforum, Albatros, Slovart a ďalších partnerov, či bez príspevku z FPÚ a Slovenského literárneho centra by ambiciózný program nebolo možné zorganizovať za prijateľné vstupné pre celú rodinu. A kde inde, ako na „cool“ festivale o knihách vzniká vzťah k spoločnému čítaniu rodičov s deťmi alebo detí ku knihám.

☛ Karol Voleman, Punktík tím / Artforum Košice

Kniha Horného Považia

Čitateľská súťaž vyhlásená Krajskou knižnicou v Žiline má víťazov. Titul Kniha Horného Považia 2022 v kategórii odborná literatúra s počtom 253 hlasov získala publikácia *Hričov – Čriečky z časov dávnominulých*, ktorej autorom je **Lubomír Kováčech**. V kategórii beletria titul získali dve publikácie s rovnakým počtom 517 hlasov: kniha *Dvanásť krásavíc – Povesti o hradoch z povodia Váhu Jána Moravca* a kniha *Komora babky Želky* autorky **Kataríny Mikolášovej**. V 17. ročníku bolo do súťaže nominovaných 45 knižných titulov, z toho 22 v kategórii beletria a 23 v kategórii odborná literatúra, ktoré sú späté s regiónom Horného Považia témou alebo osobou autora textovej či obrazovej časti. O poradí kníh v súťaži rozhodlo 3 321 platných hlasov.

☛ **Nataša Lajdová**

Krajská knižnica v Žiline

Wolkrova Polianka

Asociácia organizácií spisovateľov Slovenska v spolupráci s Literárnym fondom vyhlásili celoslovenskú literárnu súťaž Wolkrova Polianka 2023 pre autorov a autorky do 30 rokov, ktorí/é nemajú knižne vydané dielo umeleckej literatúry. Do súťaže, ktorá má **uzávierku 31. mája**, možno poslať najviac 10 básnických textov v súhrnnom rozsahu 200 veršov. Zaslať ich treba e-mailom na adresu: vertigoforum@gmail.com. V prihláške do súťaže je potrebné uviesť: adresu, e-mailovú adresu, telefónne číslo a dátum narodenia.

☛ **red**

Martinus Cena Fantázie

Literárna súťaž Martinus Cena Fantázie 2023 má tento rok **uzávierku 31. mája**. Do súťaže možno prihlásiť poviedku v ktoromkoľvek žánri fantastiky alebo ich kombinácii (sci-fi, fantasy, horor), ktorá doteraz nebola nikde zverejnená ani zaslaná do inej súťaže. Ďalšou podmienkou je, aby bol text napísaný bez využitia umelej inteligencie. Do súťaže možno poslať len jednu poviedku. Bližšie informácie sú na stránke: www.martinuscenafantazie.sk

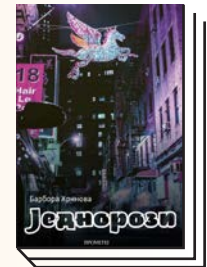
☛ **red**

Preklady

Slovenskí autori v prekladoch

Pavol Rankov: Nodochi mě 1 shtator (Stalo sa 1. septembra)
Ombra GVG, 2023 (AL)
Preklad: Adrian Beshaj

Barbora Hrinová: Jednorozci (Jednorozce)
Prometej, 2023 (RS)
Preklad: Zdenka Valent Belič

Etela Farkašová: Scenariu (Scenár)
Casa Cărții de Știință, 2022 (RO)
Preklad: Helianna Ianculescu

Simona Smatana (Čechová): Pszczelarz Józef (Včelár Jožko)
Wydawnictwo TATARAK
Monika Wróbel-Lutz, 2023 (PL)
Preklad: Izabela Zajac

Tranz plný prekladu a „ľudí spoza počítača“

Piateho a šiesteho mája sa v Banskej Bystrici konal prvý ročník festivalu Tranz venovaného literárnemu prekladu. Diskusie, workshop aj trh prekladovej literatúry sa odohrali v príjemnom prostredí Záhrady – centra nezávislej kultúry. Festival „vymysleli pri káve“ a zorganizovali Slavo Sochor z vydavateľstva Literárna bašta a prekladateľka Paulína Čuhová, na dramaturgii s nimi spolupracovali Barbara Sigmundová z občianskeho združenia DoSlov a Marianna Bachledová z Univerzity Mateja Bela. Festival z verejných zdrojov podporil Fond na podporu umenia. Piatkový program patril besede so spisovateľom Sašom Filipenkom a jeho prekladateľkou Katarínou Strelkovou. Okrem literatúry sa, samozrejme, hovorilo aj o politike v našom kúte sveta, keďže Filipenko je bieloruský autor žijúci v emigrácii. Sobota sa začala poetickými raňajkami a pokračovala workshopom kritiky prekladu pre vopred prihlásených študentov. Uvidíme, aké prinesie výsledky, keďže kritika prekladu je často skloňovaná (a nevďačná) téma a veľa divákov by určite mala aj ako prednáška či diskusia.

Najkrajšie knihy Slovenska

Dve knihy vydané Slovenským literárnym centrom získali ocenenia v súťaži Najkrajšie knihy Slovenska. Cenu BIBIANY za Najkrajšiu detskú knižku získala kniha Michala Hvoreckého **Lebopreto** s ilustráciami Petry Lukovicovej (SLC, 2022). V Kolekcii Najkrajších kníh Slovenska 2022 v sekcii krásnej literatúry bola ocenená ďalšia kniha z produkcie SLC, a to **Janko Král: Narodil som sa pre nepokoj** s grafickou úpravou Pala Bálíka. Súťaž, v ktorej sa hodnotí výtvarná a grafická stránka kníh, ako aj úroveň ich polygrafického spracovania, každoročne vyhlasuje BIBIANA, medzinárodný dom umenia pre deti. Spoluorganizátormi sú ministerstvo kultúry, ministerstvo školstva, Slovenská národná knižnica a Zväz polygrafie na Slovensku.

♣ Slovenské literárne centrum

Aktuálnym témam sa venovali aj ďalšie dve besedy. O podpore a rozvoji literárneho prekladu prišli porozprávať zástupcovia a zástupkyne Fondu na podporu umenia, autorskej spoločnosti LITA, Slovenského literárneho centra, Literárneho fondu aj Inštitútu kultúrnej politiky. Predstavili napríklad rôzne mechanizmy podpory pre prekladateľov vo forme štipendií či rezidenčných pobytov. Z iného uhla sa na preklad pozreli diskutujúci v paneli s názvom *Zápas alebo symbióza? Umelá inteligencia a umelecký preklad*. Ako sa vyjadrila Marianna Bachledová, umelá inteligencia je dobrý sluha, ale zlý pán, ako nakoniec každý nástroj, vrátane počítačom podporovaného prekladu (CAT). V debate o nových prekladoch sme sa dozvedeli, čo pre nás chystajú ostrieľané kolegyně i kolega, no otvorila sa aj téma honorárov za literárny preklad a otázka, či sa z nich dá vyžiť (pričom odznel kontroverzný názor, že dá). V paneli prvých prekladov sme si vypočuli o zaujímavých cestách k prvej preloženej a vydanej knihe aj uvažovanie o tom, či a ako sa tým otvára cesta k ďalším pracovným ponukám.

Predstavil sa aj časopis *Verzia*, ktorý sa venuje prekladovej literatúre, hovorilo sa o príprave nemeckého a parížskeho čísla a odzneli aj ukážky z preložených diel. Záver sobotného programu patril „stand-upu“, v rámci ktorého šesť prekladateľiek a jeden prekladateľ porozprávali počas siedmich minút o knihe, na ktorej momentálne pracujú a pred aké výzvy ich stavia po prekladateľskej stránke. Tento formát organizátori nazvali *Čo prekladáš?* Live podľa rubriky, ktorú už dlhší čas vedie v renomovanom denníku prekladateľka Ivana Krekáčová. Úplný záver oboch večerov patril hudbe a nekonečným rozhovorom. Festival Tranz unikátnym spôsobom prepojil „ľudí, ktorých vytiahol spoza počítača“, ako prekladateľov výstižne označila Paulína Čuhová, s verejnosťou, so zástupcami relevantných inštitúcií a v malej miere aj s vydavateľmi, ktorých by sme na budúcom ročníku radi privítali aj ako účastníkov diskusií. Hoci prekladateľskú obec tvoria do veľkej miery introvertní ľudia, niet nad osobný kontakt.

♣ Lucia Halová

Poznám Smrekov hlas

Rozhovor s historičkou
a kulturologičkou
Monikou Kaprálikovou.

✚ Daniel Domorák

Začnime od konca – v závere Vašej novej knihy *Komorne o Komornej knižnici Jána Smreka* ďakujete Literárnemu informačnému centru (od 2023 Slovenské literárne centrum) za to, že vydalo „takú špecifickú publikáciu“. Ako by ste zadefinovali žáner Vášho nového titulu?

Nad žánrom som sa, úprimne, na začiatku veľmi nezamýšľala. Text som písala skôr z potreby vypovedať príbeh edície, ktorá sa stala knižným fenoménom naprieč desaťročiami – či už pre okolnosti jej vzniku, alebo pre rôzne variácie a neskoršie napodobeniny. Príbeh série je zároveň prepojený so životom a prácou jej editora a vydavateľa Jána Smreka, a tak v knihe približujem aj okolnosti jeho života, ktoré mali na vznik Komornej knižnice vplyv. Ak by som mala teda definovať žáner knihy, ide o popularizačno-náučnú publikáciu.

Rozhodli ste sa napísať popularizačnú knihu o „polygrafickej téme“? Ako sa dá niečo také špecifické popularizovať?

Prostredníctvom príbehu, ktorý tému priblíži ľuďom. Ale opravila by som Vás, nie je to kniha o polygrafickej téme, ale o knižnej kultúre, ktorá má na Slovensku viacero bielych miest – jedným z nich bola aj Komorná knižnica. Polygrafia je len časť príbehu série. Snažila som sa sledovať príbehy nielen v knihách, ale aj za nimi – či už sa týkali autorov, ilustrátorov, alebo prekladateľov. Chcela som popísať, ako publikácie vznikali, upravovali sa, prijímali, písalo sa o nich a v konkrétnych prípadoch aj aký bol ich ďalší osud.

Rozprávate Smrekov príbeh, hovoríte o Smrekových snoch, starostiach... ale pracujete predovšetkým s faktami a materiálmi. Pre koho je vlastne kniha určená?

Pre všetkých knihomilov, pre ľudí s otvorenou myslou a vrúcnyim vzťahom ku knihám. Celkom presne to vyjadruje Smrekov citát z úvodu knihy: „My staviame na čitateľoch, ktorí v knihe nachádzajú svoj denný duševný chlieb, kupujú ju z vlastnej pálčivej potreby ako ten chlieb telesný.“

O Jánovi Smrekovi sa učíme hlavne ako o básnikovi vitalistovi. Vy ste v rámci svojej profesie písali o vplyve vitalizmu na Smrekovu publicistiku. Je kniha *Komorne o Komornej knižnici Jána Smreka* z tohto súdka? Dá sa povedať, že vitalizmus presahoval aj do Smrekovej redakčnej či vydavateľskej činnosti?

O vplyve vitalizmu na Smrekovu publicistickú tvorbu som písala v knihe *Za hranice provincie*, niet však pochyb o tom, že zasahoval aj do jeho vydava-

teľských aktivít. Veď už samotný fakt, že sa podujal vydávať bibliofilskú edíciu počas vojny, keď jeho odhodlanie a trpezlivosť skúšali rôzne komplikácie – nedostatok kože a papiera, cenzúra a súdne pojednávania až po nedostatočný počet predplatiteľov hovoria za všetko. Jeho presvedčenie o potrebe vydávať kvalitnú literatúru aj v zložitých časoch bolo však neochvejné. Jadrne ho vyjadril v jednom z vojnových úvodníkov, v ktorom napísal: „Križom slamu nepreložiť je – smrť. (...) Právý život však je tvorba a ustavične stupňované úsilie. Naše knihy a príbuzné im články zrodili sa z tvorivej rozkoše, z iskrenia fantázie alebo umu. (...) Nesieme ich každému, kto bezduchým a nudným pozeraním do prázdneho priestoru nechce moriť svoje oči i ducha vtedy, keď mu stačí vystrieť ruku a všetkými zmyslami vnímať chuť i vôňu života, v literatúre i umeleckých dielach koncentrovanú.“

Opýtam sa aj z druhej strany – hovoríte o búrlivom období troch politických režimov. Pomáha tento zložitý dejinný úsek lepšie pochopiť aj téma Vašej knihy?

Je to len malý čriepok do celkovej mozaiky. Na pochopenie človeku nestačí prečítať si jednu publikáciu, ale môže mu pomôcť pochopiť, ako sa rôzne režimy prejavovali v živote konkrétnych umelcov, ako vyzerala napríklad oklieštená vojnová bohéma či aký silný zlom znamenal pre nich rok 1948. Na pozadí knižných a nakladateľských príbehov vieme dešifrovať mimoliterárny kontext, čo nám môže uľahčiť porozumenie niektorým literárnym procesom aj kontextu vzniku literárnych diel.

Vaša téma spadá aj, mohli by sme povedať, do oblasti tzv. literárnej prevádzky. Je to pre Vás dôležitý kontext pre samotné čítanie literárnych diel?

Podľa toho, akí autori a knihy sa vydávali, kupovali alebo boli, naopak, na indexe, respektíve podľa vzťahu, aký vládol medzi nakladateľmi a ich autormi i umelcami medzi sebou, dokážeme pomenovať nielen zjavné, ale aj skryté spoločenské tendencie. To je aj dôvod, prečo sa už niekoľko rokov sama zaoberám knižnou kultúrou a nakladateľskými príbehmi. Vedecky skúmam najmä česko-slovenské vzťahy na poli knižnej kultúry a zaujímajú ma málo známi českí vydavatelia slovenskej literatúry. O týchto témach som v rokoch 2018 a 2019 pripravila dve výstavy pre pražský Památník národného písemníctví. Predchádzal im trojročný hĺbkový výskum, z ktorého mi zostalo viacero nespracovaných knižných príbehov. Pevne verím, že v dohľadnom čase sa mi podarí dotiahnuť do populárno-náučnej podoby aj takmer ročekellerovský *Príbeh nakladateľa* (Leopolda Mazáča) a v mnohých aspektoch paradoxný *Príbeh knihy* (*Živý bič* Mila Urbana).

A čo súčasnosť? Ak porovnáte špecifiká literárnej prevádzky dnes a v období, ktoré popisujete, v čom vidíte hlavné rozdiely?

Povedala by som, že vidím skôr podobnosti. Práve pri čítaní knihy o Komornej knižnici môže čitateľ nadobudnúť dojem, že sa veľa nezmenilo, respektíve, problémy súvisiace s vydavateľským prostredím a knižnou kultúrou sa opakujú. Mení sa síce rámeček a s ním aj limity, v ktorých sa odohrávajú, ale problémy s včasným odovzdávaním rukopisov, predražovaním tlače, s distribúciou a propagáciou kníh sú dôverne známe aj dnešným aktérom. Podobne existovali a existujú knihy s kvalitným obsahom a úpravou,

z ktorých sa časom stávajú muzeálne objekty či predmet záujmu zberateľov. Vychádzajú však aj knihy, ktoré nakladatelia vnímajú len ako obchodný artikel.

Súčasťou Vášho textu sú aj pomerne osobné či kuloárne informácie z prostredia kaviarní. Ako vlastne prebiehal Váš výskum?

Popri archívnych prameňoch ako sú dokumenty a korešpondencia som pre ilustráciu prijatia kníh dohľadávala v článkových databázach uverejnené recenzie. Nájdené som porovnávala a dopĺňala memoárovou literatúrou a informáciami z archívnych nahrávok Slovenského rozhlasu, pričom som spolupracovala aj so zberateľmi. Slovenská národná knižnica ani žiadna iná, žiaľ, nedisponuje kompletnými edíciami, pretože v danom období ešte neexistovala zákonom podmienená povinnosť povinných výtlačkov do knižníc, ako je to dnes. A hoci sama knihy zbieram a zväzky Komornej knižnice mám doma, pri písaní časti o Novej komornej knižnici som konzultovala a pracovala so zbierkou Rastislava Smutného.

Dospeli ste na konci Vášho písania k niečomu, čo Vás prekvapilo? Alebo ste od začiatku vedeli, aký text chcete napísať?

Roky som hľadala odpoveď na anomáliu, ktorú som objavila pri zbieraní Novej komornej knižnice. Jej prvým zväzkom bola básnická zbierka jubilujúceho Jána Smreka *Obraz sveta*, ktorý mal aj napriek poradovému číslu vročené o rok staršie ako druhý zväzok. Tušila som, že za tým nebude len tlačiarsky škriatok, pri prvom zväzku by si to v nakladateľstve nedovolili. Po nejakom čase som sa dostala k zmienke literárneho vedca Vladimíra Petříka v jednom z jeho rozhovorov

Monika Kapráliková (1977)
Absolventka odboru histórie a kulturológie na FiF UK v Bratislave. Venuje sa témam česko-slovenských vzťahov, dejinám knižnej kultúry a málo známym ženám slovenskej histórie. Za svoj knižný debut *Za hranice provincie: Ján Smrek a jeho E/elán* získala Cenu Egona Ervína Kíschu. Je aj spoluautorkou detskej knihy o inšpiratívnych českých a slovenských ženách *Kvapky na kameni*.

o Smrekovej tvorbe, že zbierke hrozilo skartovanie, no bez ďalšieho vysvetlenia. Nedarilo sa mi identifikovať miesto uloženia nakladateľského archívu. Trvalo mi ďalší rok, kým som vďaka ochotným pracovníčkam Literárneho archívu SNK objavila a nahliadla nakoniec do nespracovaného fondu vydavateľstva Slovenský spisovateľ. Poslednú časť výskumu som preto robila už paralelne s písaním. Našla som tam práve spomínanú dokumentáciu o aplikovanej cenzúre aj hrozbe skartovania a čo viac, uvedomila som si historickú paralelu. Obidva prvé zväzky – pôvodnej Smrekovej Komornej knižnice (1941) aj obnovenej Novej komornej knižnice v Slovenskom spisovateľovi (1968) v dôsledku cenzúry takmer vôbec nevyšli a mali byť skartované. Najväčším prekvapením však pre mňa bola úloha, ktorú zohral Vojtech Mihálik pri eliminovaní Jána Smreka z akejkoľvek participácie na tvorbe edície, ktorú kedysi sám založil.

Aké pre Vás zostali biele miesta v poznaní Smrekovej tvorby a života?

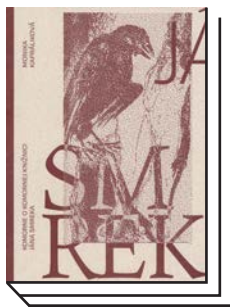
Nedostatočne spracovaná spolupráca s hudobnými skladateľmi a chýba aj systematické zhodnotenie jeho prekladovej tvorby.

Áký máte názor na prijatie/odmietanie tohto typu literatúry do vedeckého diskurzu? Je na mieste takú literatúru, ako je Vaša, citovať vo vedeckých textoch? Približuje nám naratívny spôsob literárnej histórie iný druh poznania ako literárna veda?

Knihou *Komorne o Komornej knižnici* nie je vedecká publikácia. Vychádza síce z faktov získaných bádáním, neobsahuje však potrebné citácie. Ak by niekto potreboval odcitovať vybrané informácie, môže si ich dohľadať vo vedeckých príspevkoch, ktoré som k téme publikovala. Naratívnosť však môže byť nápomocná pri utváraní obrazu o dobe a kontexte a je vhodná pri sprístupňovaní vedeckých poznatkov. Cieľom knihy je však popularizácia a tá do striktného vedeckého diskurzu nepatrí.

Je pre Vás Smrek v niečom aj osobný autor? V čom?

Určite áno. Načítala a spracovala som stovky jeho listov, článkov, priprav na verejné vystúpenia, napočítala som dochované rozhlasové rozhovory, poznám jeho hlas. Keď sa do skúmania s takýmto rozsahom ponoríte, časom nadobudnete pocit dôvernej známosti. Poznáte totiž nielen jeho verejnú, ale aj súkromnú tvár, a viete o ňom aj to, čo pred súčasníkmi ukrýval. Smrekov syn Ivan Čietek mi žartom vravieval, že som v minulom živote musela byť sekretárkou jeho otca. Nie sú to však detaily z osobného života, čo ma k záujmu o Jána Smreka pritiahli; je mi blízky štýl písania aj uvažovania o literatúre a umení, o potrebe kvalitnej prezentácie a reprezentácie. Vážim si jeho občiansky postoj a morálnu integritu v náročných časoch. Ale najviac mi na ňom konvenuje jeho vitalizmus a chápanie života ako stále aktívneho úsilia, keď túžil „radšej tuho zaspávať od vyčerpania, než ťažko zaspávať vo vedomí, že málo žil a málo vykonal“. A toho sa držím aj ja. **KR**

Monika Kapráliková:
Komorne o Komornej
knižnici Jána Smreka
Bratislava: LIC, 2022

Ján Smrek v roku 1962 (1898 – 1982)

Poznámky *na okraj*

Monika Kapráliková knihou *Komorne o Komornej knižnici Jána Smreka* načrtáva príbeh jednej elitnej knižnej edície. Sleduje zákulisie vydavateľskej práce a modifikácie edičného a umeleckého konceptu, ktorý mal prezentovať to najlepšie z pôvodnej a prekladovej tvorby.

✦ Magdalena Bystrzak

Chtiac-nechtiac vzdáva poctu agilnému Jánovi Smrekovi a jeho schopnosti improvizovať v mene dobrej veci. Stručne prispieva k dejinám slovenskej knižnej kultúry a opisuje jej premeny v dvadsiatom storočí, no väčšmi signalizuje než problematizuje a v súlade s odborným zámerom publikácie skôr pripomína než skúma. V strede jej záujmu je však kniha ako materiálny predmet, záležitosť nielen kvalitného obsahu, ale aj priliehavej vizuálnej formy.

Kontinuita myšlienky, diskontinuita ohlasu

V ekonomicky náročných rokoch 1941 – 1948 vyšlo pod značkou Komornej knižnice vo vydavateľstve Elán v Bratislave osemnásť zväzkov pôvodnej a prekladovej tvorby (medzi autormi sa ocitli Ján Poničan, Endre Ady v preklade Emila B. Lukáča, Andrej Žarnov, Dobroslav Chrobák, Alexander Matuška, François Villon v preklade Jozefa Felixa, Lev Nikolajevič Tolstoj v preklade Zory Jesenskej a iní; výtvarne prispeli napríklad Vincent Hložník, Ján Mudroch a Jozef Kostka). V roku 1949 edíciu s názvom Komorná knižnica Elánu prevzala Pravda, o rok neskôr Slovenský spisovateľ. Politická atmosféra päťdesiatych rokov zapríčinila nielen útlm Smreka ako básnika, ale zastavila aj exkluzívne profilovaný projekt. Ten sa však v roku 1957 revitalizoval, opäť v Slovenskom spisovateľovi, tentoraz s názvom Nová komorná knižnica (vyšlo ďalších päťdesiatdeväť

zväzkov, napríklad *Tridsiaty rok* Ingeborg Bachmanovej v preklade Perly Bžochovej alebo Tatarkova *Panna zázračnica* s ilustráciami Albína Brunovského).

Edíciu do roku 1964 naďalej redigoval Ján Smrek, no v rokoch 1964 – 1967 bol zodpovedným redaktorom Vojtech Mihálik a Smrekovo meno definitívne vypadlo z tiráže. Po Smrekovej smrti v roku 1982 došlo k návratom menšieho formátu: v rokoch 1994 – 1998 na koncept neúspešne nadviazalo vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, v rokoch 1996 – 2010 Komornú knižnicu symbolicky obnovil básnik syn Ivan Čietek v bratislavskom vydavateľstve Elán.

V pozadí výkladu Kaprálikovej sa črtá úprimné uznanie pre „presvedčenie, že kvalitnú literatúru je potrebné vydávať za všetkých okolností“. (s. 15) Výber titulov edície je prezentovaný ako nespochybniteľný, kvalita alebo vkus sa javia ako niečo ahistorické, v zásade neosobné a vyňaté zo socio-kultúrnych rámcov. Inak je to s konceptom samotnej edície, ktorá nakoniec prežila „aj svojho tvorcu“. (s. 15) Jej realizácia bola nezriedka komplikovaná, často podmienená Smrekovým elánom, jeho odhodlanosťou a výdržou. Príbeh takmer sedemdesiat rokov trvajúceho projektu mimoriadne priliehavo zobrazuje kontinuitu myšlienky a diskontinuitu jej ohlasu, funkcie a spoločenského statusu. Dnes sú knihy z pôvodnej edície Komornej knižnice (tej, ktorú redigoval Smrek) skôr antikvárnym kúskom a potešením pre bibliofila. V tom zmysle je aj Kaprálikovej výklad komorný, adresovaný záujemcom, ktorí majú vzťah ku knihám „pre oko i srdce“. (s. 57)

Elitársky projekt

Kaprálková neprvoplánovo načrtáva politické a sociálne kontexty, nezaobrá sa odberateľmi jednotlivých zväzkov alebo ich čitateľmi. Uznáva Smrekovu perspektívu a azda aj preto akceptuje elitárstvo konceptu alebo anekdoticky opisuje Smrekovo salónne fungovanie vo vojnovjej Bratislave. Stáva sa, že používa archaický slovník a prispôsobuje mu jazyk svojho výkladu (v úvode píše o kaviarni Luxor ako o mieste „zvýšenej koncentrácie umelcov i múz“ alebo o Smrekovej koženej aktovke, v ktorej redaktor skrýva „poklady rôznych etáp redakčných prác“).

Pátos však koriguje zvečňujúcim komentárom, napríklad keď píše o reakciách na mramorový kaviarensky stolík redaktora, na ktorom bol umiestnený kartón s nápisom Parnas: „... stačilo na stôl jednoducho prilípiť hlavičku Elánu a podplatiť upratovačku, aby ju pri umývaní nezotrela.“ (s. 44 – 45) Čitateľ má takto šancu nadobudnúť odstup a raz začas vidieť Smreka a jeho Malý bratislavský Parnas zvonku, nielen zvnútra.

Smrekovo gesto skrývalo v sebe potrebu a vôľu kriticky hierarchizovať javy a zároveň kultivovať vkus, aj prostredníctvom vydavateľskej iniciatívy, akou bola Komorná knižnica. Samotnú edíciu by bolo možné nielen posudzovať z hľadiska praxe, ale vidieť v nej aj realizáciu konkrétnych autorských predstáv o literatúre a slovenskom čitateľovi, ktoré, mimochodom, mali nielen osobné, ale sčasti aj prvorepublikové zdroje a azda aj preto nie vždy politicky „obstáli“. Koniec koncov, aj keď v *Komorne o Komornej knižnici Jána Smreka* všeličo ostalo nedopovedané, Monika Kapráliková sa s vervou a entuziazmom vrátila k lokálnemu slovenskému fenoménu a urobila ten prvý, a preto základný a potrebný krok. **KR**

Magdalena Bystrzak
(1986)

Pracuje v Ústave slovenskej literatúry SAV. Je o. i. autorkou knihy *Kritik v spoločnosti. Spory Alexandra Matušku (1930 – 1938)*. Píše literárne kritiky, príležitostne prekladá do poľštiny umelecké a odborné texty.

www.brakfestival.sk

BRak

Knihy + čas

10th

Bratislavský knižný festival Bratislava 2.-4.6.2023
Book Festival Nová Cvernovka

Nech tento text nebude o vojne

 Serhij Žadan

Má čierne zrobené ruky: masť sa mu zažrala do kože, špina pod nechtami stvrdla. Ľudia s takými rukami zvyčajne vedia a milujú pracovať. Iné je, v čom presne spočíva ich práca. Tichý, zaneprázdnený chlapík strednej postavy stojí a vysvetľuje situáciu na fronte, hovorí o svojej brigáde, o technike, na ktorej musí jazdiť ako vodič vojenskej jednotky. Zrazu si na niečo spomenie a odhodlane sa pýta: „Vy ste predsa,“ vraví, „dobrovoľníci, kúpte nám chladničku.“ „Načo ti je na fronte chladnička?“ nechápeme. „Ak treba, podme do obchodu, vyber si, čo chceš, kúpime ti.“ „Ale nie,“ vysvetľuje, „vy mi nerozumiete: potrebujem auto s veľkou chladničkou. Chladiarenské auto. Na prevoz mŕtvych. Nachádzame telá, ktoré ležia na slnku vyše mesiaca, odvážame ich mikrobusedmi, nedá sa v nich dýchať...“

Hovorí o mŕtvych ako o svojej práci: pokojne a rozvážne, nie netakne ani hystericky. Vymenili sme si kontakty. O týždeň sme v Litve našli chladiarenské auto, vezieme ho do Charkova. Chlapík

prichádza s vojenským oddielom, auto slávnostne preberú, spravia si s nami fotku do správy. Naš známy je tentoraz ozbrojený, oblečený v čistých šatách. Aj keď ruky, ak sa pozriete pozorne, sú stále čierne: pracuje každý deň, ťažko, ruky o tom svedčia najlepšie.

Čo mení vojna v prvom rade? Vnímanie času, vnímanie priestoru. Veľmi rýchlo sa menia obrysy perspektívy, kontúry plynutia času. Človek sa v priestore vojny nesnaží plánovať budúcnosť; snaží sa nemyslieť príliš na to, aký bude svet potom. Cenu a zmysel má iba to, čo sa s tebou deje tu a teraz, zmysel majú iba veci a ľudia, ktorí s tebou budú maximálne zajtra ráno – ak prežiješ a zobudíš sa. Hlavná úloha je – prežiť, prebiť sa o poldeň dopredu. Potom, neskôr, sa ukáže, potom budeme vedieť, čo robiť ďalej, ako sa správať, na čo sa v tomto živote spoliehať, čo odmietnuť. Týka sa to vojakov, ale vo veľkej miere aj tých, ktorí so statusom „civilista“ (teda neozbrojení) ostávajú v zóne smrteľného nebezpečenstva. Práve tento pocit ťa sprevádza od prvého dňa veľkej vojny – pocit časového zlomu, absencia plynutia, pocit stlačeného vzduchu, keď sa ti dýcha ťažko, lebo realita ťa chce zatlačiť na druhú stranu života, na druhú stranu viditeľného. Tlak udalostí a emócií, rozplynutie sa v krvavom prúde, ktorý ťa obklopuje a naberá na sile; realita vojny sa zásadne odlišuje od reality mieru práve pre tento tlak, lis, nemožnosť voľne dýchať a ľahko hovoriť. A hovoriť – napriek všetkému – treba. Dokonca aj počas vojny. Predovšetkým počas vojny.

Vojna, nepochybne, mení aj jazyk, jeho štruktúru, pole pôsobnosti. Vojna ako cudzia topánka rozbíja mravenisko reči. Mravce sa potom ako nositelia narušenej reči horúčkovo snažia obnoviť zničenú štruktúru, urobiť poriadok v tom, na čo sú zvyknutí, s čím žili. Nakoniec sa všetko vracia na svoje miesto. Ale táto neschopnosť použiť zvyčajné mechanizmy – presnejšie neschopnosť predchádzajúcich, teda mierových či predvojnových konštrukcií vyjadriť tvoj stav, vysvetliť tvoj hnev, bolesť a nádej – je neznesiteľná. Najmä ak si zvykol dôverovať jazyku, ak si zvykol spoliehať sa na jeho možnosti, ktoré sa ti zdali takmer nevyčerpatelné. Zrazu zisťuješ, že možnosti jazyka sú obmedzené: obmedzené novými okolnosťami, novou krajinou – krajinou, ktorá sa definuje v priestore smrti, v priestore katastrofy. Prácou každého jednotlivého mravca je obnovovať súlad tejto kolektívnej reči, kolektívneho znenia, komunikácie, porozumenia. Kým sa v tomto prípade stáva spisovateľ? Takým istým nemým mravcom ako všetci ostatní. Od začiatku vojny si všetci vraciame túto narušenú schopnosť – schopnosť pochopiteľného vyjadrovania sa. Všetci sa snažíme vysvetliť: seba, svoju pravdu, hranice svojho narušenia a traumy. Literatúra má možno v tomto prípade trochu viac šancí, keďže je geneticky spojená so všetkými predchádzajúcimi katastrofami a zlomovými udalosťami.

Ako hovoriť o vojne? Ako si poradiť s intonáciami, v ktorých je tak veľa zúfalstva, zlosti, urážok a zároveň sily a odhodlania neopúšťať svojich, neustúpiť? Zdá sa mi, že problém s vyjadrením toho najdôležitejšieho teraz nie je len v nás samých. Svet, ktorý nás počúva, takisto nie je schopný pochopiť jednoduchú vec: keď hovoríme, nachádzame sa na rôznych úrovniach jazykovej emocionality, jazykového napätia, jazykovej otvorenosti. Ukrajinci sa

nemajú ospravedlňovať za svoje emócie, ale bolo by dobré tieto emócie vysvetliť. Prečo? Aspoň preto, aby ďalej v sebe nedržali všetku túto bolesť a všetok tento hnev. Môžeme vysvetliť samých seba, dokážeme vyjadriť všetko, čo sa nám stalo a ešte sa stane. Treba si uvedomovať, že to nebude ľahký rozhovor. Ale treba s ním začať už dnes.

Je dôležité mať neustále na mysli rôzne zafarbenie našej lexiky. Ide o inú optiku, o iný pohľad, iný zorný uhol, ale predovšetkým – ide o jazyk. Niekedy sa zdá, že svet, ktorý v ostatnom roku sleduje udalosti na východe Európy, používa slovné formulácie, ktoré už dávno nie sú schopné vysvetliť nič z týchto udalostí. Napríklad, čo má na mysli svet (chápeme efemérnosť a abstraktnosť tohto pojmu, ale aj tak ho použijeme), keď hovorí o nevyhnutnosti mieru? Zdalo by sa, že ide o zastavenie vojny, o ukončenie ozbrojených reakcií, o ten moment, keď zmĺknu zbrane a nastáva ticho. Zdalo by sa, že je to vec, v ktorej si rozumieme. Veď skutočne: čo chceme my, Ukrajinci, najviac? Samozrejme, že ukončenie tejto vojny. Samozrejme, že mier. Samozrejme, že ukončenie strelby. Predovšetkým ja – ako človek, ktorý žije na osemnástom poschodí v centre Charkova, kde z okien vidno, ako Rusi vysielajú rakety zo susedného Belhoroda – chcem vrúčne a nástojčivo zastavenie raketových útokov, ukončenie vojny, návrat k normálnosti, k prirodzenej existencii. Prečo sme teda takí ostražití, keď počujeme vyhlásenia európskych intelektuálov alebo európskych politikov o nevyhnutnosti mieru? Samozrejme, nie preto, že popierame nevyhnutnosť mieru. My chápeme, že mier nenastane, ak obeť agresie zloží zbrane. Obyvatelia Buče, Hostomela, Irpeňa zbrane vôbec nemali. A vôbec ich to neuchránilo pred hrôzostrašnou smrťou. Charkovčania, na ktorých Rusi pravidelne a chaoticky útočia raketami, rovnako nemajú v rukách zbrane. Čo by podľa prívržencov rýchleho mieru za akúkoľvek cenu mali títo ľudia spraviť? Kde by pre nich mala byť hranica medzi podporou mieru a nepodporovaním obrany? Podľa mňa odpoveď spočíva v tom, že kým na pozadí tejto Ruskom začatej dramatickej vojny hovoríme o mieri, niekto nechce vidieť očividný fakt, že mier bez spravodlivosti nebýva. Sú rôzne formy zamrznutého konfliktu, sú dočasne okupované teritória, sú míny s pomalým účinkom, kamuflované ako politické kompromisy, ale mier – skutočný mier, ten, ktorý dáva pocit bezpečia a perspektívy – žiaľ, nebýva. A ak sa teraz Ukrajincom vyčíta odhodlanie nevzdať sa ako príznak militarizmu a radikalizmu, časť Európanov (musím poznamenať, nie značná, ale aj tak) si znovu vyberá hanbu: snahu ostať v zóne komfortu, a tým sa jednoznačne dostáva za hranice etiky. A to už nie je otázka pre Ukrajincov. Je to otázka pre svet na jeho pripravenosť (či nepripravenosť) opäť prehltnúť totálne nekontrolované zlo v prospech merkantilizmu a falošného pacifizmu.

A s ohľadom na svoju bezpečnosť preniesť zodpovednosť na iných, apelovať na ľudí, ktorí chcú zachrániť svoj život, obviňovať obeť, presunúť dôraz, manipulovať dobrými a pozitívnymi heslami. Skutočnosť je však oveľa jednoduchšia: pomáhame svojim vojakom nie preto, že chceme vojnu, ale práve preto, že veľmi túžime po mieri. No máľký a nenútený spôsob kapitulácie, ktorý nám pod obrazom mieru ponúkajú, nie je vôbec cestou k mierovému životu a obnove našich miest. Je možné, že

kapitulácia Ukrajincov pomôže Európanom ušetriť na cenách za energiu. Ako sa však budú Európania cítiť, keď si uvedomia (a toto si nebude možné neuvedomiť), že teplo v ich domovoch je zaplatené zničenými osudmi a príbytkami ľudí, ktorí takisto túžili žiť v mieri v spokojnej krajine?

Áno, vraciam sa k téme, ide o jazyk. Ide o to, nakoľko presne a vhodne používame tie či iné slová, nakoľko ovládame našu intonáciu, keď hovoríme, že žijeme na prelome, na hranici života a smrti. Nakoľko nám predchádzajúca lexika – tá istá lexika, ktorá nám ešte včera celkom úspešne dovoľovala rozprávať o tomto svete –, bude stačiť teraz, aby sme rozprávali o tom, čo bolí, alebo naopak, čo nám dáva silu? Pretože všetci sme sa teraz ocitli v tom istom bode reči, z ktorého sme predtým nevychádzali. Samozrejme, zmenil sa nám hodnotový systém, máme posunuté významové konotácie, posunuté hranice účelnosti. To, čo sa zvonku či z boku môže zdať ako rozhovor o smrti, býva v skutočnosti veľmi často zúfalou snahou zadrapiť sa do života, do jeho možností, jeho trvania. Kde sa v tejto novej, pokazenej, posunutej realite končí téma vojny a kde sa začína zóna mieru? Chladiaci box s telami mŕtvych – to sa ešte hovorí o mieri či o vojne? Ženy, ktoré vyviezli do miest, kde sa nestriela, to je podpora čoho? Mierového riešenia konfliktu? Škrtidlo, ktoré si kúpil pre vojaka, aby mu zachránilo život, je ešte humanitárna pomoc alebo už to je pomoc tým, čo bojujú? A vôbec, pomoc tým, ktorí bojujú za teba, za civilistov v pivniciach, za deti v staniciach metra, to je už mimo vhodných rozhovorov o dobre a empatii? Musíme pripomínať svoje právo na ďalšiu existenciu v tomto svete alebo je toto právo jasné a nepopierateľné?

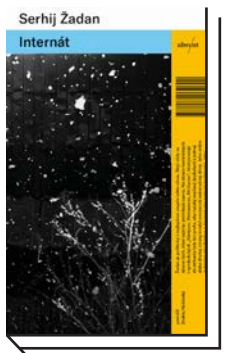
Stalo sa, že mnoho vecí, javov a pojmov dnes potrebuje ak už nie vysvetlenie, tak minimálne pripomienku nového využitia, nového vnímania. Vojna zvyčajne ukazuje to, čo sa snažíme dlho ignorovať, vojna je časom nevhodných otázok a ťažkých odpovedí. Táto vojna, ktorú začala ruská armáda, okamžite otvorila celú kópu otázok, ktoré idú ďaleko za kontext rusko-ukrajinských vzťahov. Skôr či neskôr budeme musieť v najbližších rokoch rozprávať o neprijemných témach: populizmus a dvojité štandardy, absencia zodpovednosti a politický konformizmus, etika, ktorá sa – ako sa ukazuje – dávno a beznádejne vytratila z lexikónu tých, čo prijímajú osudné rozhodnutia v súčasnom svete. Dá sa povedať, že tieto témy sa týkajú politiky, že budeme musieť hovoriť práve o nej – o politike. Ale politika je v tomto prípade iba zástena, prikrývka, možnosť vyhnúť sa ostrým hrotom a nenazývať veci pravými menami. A veci potrebujú práve to – aby ich nazývali pravými menami. Aby sa zločiny nazývali zločinmi. Aby slobodu nazvali slobodou. Aby sa podlosť nazvala podlosťou. V čase vojny podobné lexémy znejú výrazne a ostro. Vyhnúť sa im bez toho, aby si sa poranil, je veľmi ťažké. A vyháňať sa im ani netreba, vôbec netreba.

Je to bolestivé a výstižné: hovoríme o Cene za mier* v čase, keď je v Európe opäť vojna. Nie je odtiaľ tak ďaleko. Nie je tu prvý rok. Všetky tie roky, počas ktorých jej čelíme, sa udeľovala Cena mieru. Samozrejme, nejde tu o cenu ako takú. Ide o to, nakoľko je teraz Európa pripravená prijať novú realitu – realitu, v ktorej sú zbombardované mestá

Serhij Žadan: Hymna demokratickej mládeže
Preklad: Patrik Orišek
Bratislava: Brak, 2018

* Ide o Cenu za mier, ktorú S. Žadan udeľil v roku 2022 udeľil Zväz nemeckých kníhokupcov na knižnom veľtrhu vo Frankfurte

Serhij Žadan: Internát
Preklad: Ondrej Hubinský
Žilina: Absynt, 2023

Serhij Žadan (1974)

Ukrajinský básnik, prozaik, hudobník, performer, esejista. Pochádza z mesta Starobilsk, vyštudoval germanistiku, bol viceprezidentom Asociácie ukrajinských spisovateľov. Od ruskej anexie Krymu v roku 2014 sa zapája do rôznych projektov na východe Ukrajiny čeliacej ruskej agresii. Minulý rok bol nominovaný na Nobelovu cenu a poľský denník *Gazeta Wyborcza* ho vyhlásil za osobnosť roka 2022. Jeho román *Internát* onedlho vyjde vo vydavateľstve Absynt.

(s ktorými sa ešte donedávna dal viesť spoločný biznis), realitu, v ktorej sú masové hroby (v ktorých ležia občania Ukrajiny, ktorí ešte včera cestovali do nemeckých miest za nákupmi či návštevou múzeí), realitu, v ktorej sú filtračné tábory pre Ukrajincov, ktorí sa ocitli v okupácii (tábory, okupácia, kolaboranti – to sú slová, ktoré sa sotva používajú v bežnej reči Európanov). Ide tiež o to, ako máme my všetci ďalej v tejto realite žiť: so zbombardovanými mestami, vypálenými školami, zničenými knihami. A predovšetkým – s tisíckami mŕtvych, tými, ktorí ešte včera žili normálnym mierovým životom, robili si plány, zaoberali sa svojimi starosťami, spoliehali sa na vlastnú pamäť.

Spomenúť pamäť je takisto dôležité. Prečo? Vojna je jednoducho úplne iná skúsenosť. Hovoriť tak znamená hovoriť povrchno, hovoriť o tom, čo leží na povrchu, o tom, čo síce mnohé opisuje, ale máločo vysvetľuje. V skutočnosti vojna mení našu pamäť, naplní ju príliš bolestivými spomienkami, príliš hlbokými traumami a príliš trpkými rozhovormi. A ty sa už nevieš zbaviť týchto spomienok, nedokážeš opraviť minulosť. Odteraz bude súčasťou teba samého. A ktovie, či bude tou krajšou súčasťou. Ten proces paralýzy a obnovy dychu, skúsenosť zmlknutia a hľadania jazyka je príliš bolestivý, aby si po ňom aj naďalej mohol bezstarostne hovoriť o nádhernom svete za oknom. Poézia po Buči a Izjume je, samozrejme, možná, ba nevyhnutná. Ale tieň Buče a Izjuma, ich prítomnosť budú znamenať príliš veľa v tejto povojnovej poézii, v mnohom budú určovať jej obsah a tonalitu. Je to trýznivé, ale nevyhnutné uvedomenie si toho, že odteraz budú kontextom básní, napísaných v tvojej krajine, masové hroby a zbombardované sídliská. Nedodáva ti to, samozrejme, optimizmus, ale prináša to pochopenie toho, že jazyk potrebuje našu každodennú prácu, náš neustály dotyk, naše zapojenie sa. Nakoniec, čo máme, aby sme sa vyjadrili, aby sme vysvetlili samých seba? Náš jazyk, našu pamäť.

Od konca februára, teda od začiatku tohto masakru, bolo jasne cítiť, ako čas stráca svoje zvyčajné rozmery, svoje plynutie. Vlastne, čas sa stal podobným zimnej rieke, ktorá premrzla až ku dnu, zastavuje svoj tok a paralyzuje všetkých, ktorí sa ocitli uprostred tohto stuhnutého potoka. Ocitli sme sa v hustej tuhosti, v tomto studenom bezčasí. Veľmi dobre si pamätám túto bezmocnosť, keď necítiš pohyb, keď sa strácaš, nie si schopný predvídať, čo je pred tebou, v temnote a tichu. Čas vojny je skutočne čas narušenej panorámy, prerhnutých komunikácií medzi minulosťou a budúcnosťou, čas maximálne ostrého a trpkého pocitu súčasnosti, ponorenie sa do priestoru, ktorý ťa obklopuje, sústredenie sa na okamih, ktorý ťa vyplní. V tomto vidno isté znaky fatalizmu, keď si prestávaš robiť plány a myslieť na budúcnosť, snažíš sa zakoreniť v prítomnosti, práve pod nebom, ktoré sa rozprestiera nad tebou, a ono jediné ti pripomína, že čas napriek všetkému plynie, dni striedajú noci, po jari určite príde leto a napriek všetkej strnulosti tvojho vnímania, napriek tomuto zmrznutiu život bude trvať aj ďalej, nezastaví sa ani na chvíľu a bude v sebe niesť naše radosti aj strachy, všetko naše zúfalstvo i všetku nádej. To sa len zmenila vzdialenosť medzi tebou a realitou. Realita sa stala bližšou. Realita sa stala hroznejšou. S tým teraz musíš žiť.

Čo iné, okrem jazyka a pamäti? Čo iné sa v nás zmenilo? Čo nás bude odteraz odlišovať v akejkolvek spoločnosti, v akomkoľvek zástupe? Možno oči. Tie do seba absorbujú vonkajší oheň; navždy v nich ostane jeho záblesk. Pohľad človeka, ktorý videl za hranice viditeľného, ktorý sa zahľadel do temnoty a dokonca tam dokázal niečo vidieť – tento pohľad nás bude navždy odlišovať, pretože sa v ňom odrážajú príliš dôležité veci.

Na jar, niekedy v máji, sme pricestovali s programom k vojenskej jednotke, ktorá odpočívala po dlhých bojoch. Časť z nich sme poznali oddávna: chodili sme k nim s programom pravidelne od roku 2014. Predmestie Charkova, svieža zeleň, futbalové ihrisko, maličká divadelná sála. S mnohými vojakmi sa poznáme osobne. Mnohí z nich, starí priatelia, Charkovčania, šli bojovať iba teraz na jar. Bolo čudné vidieť ich vo vojenských uniformách so zbraňami v rukách. S nevyrazným pohľadom: ako stuhnutý kov, ako sklo, ktoré odráža požiar. Dva mesiace veľkej vojny čelili v zákopoch ruskému ostreľovaniu. A teraz tu stoja, usmievajú sa, žartujú. Ale tie oči, v ktorých vidíš dva mesiace pekla... „Stihol som,“ hovorí jeden, „už byť aj v nemocnici. Rusi strieľali fosforovými nábojmi, trafili ma. Ale to nič, žijem, som zdravý. Čoskoro pôjdem zase na front.“ To je ten prípad, keď nevieš, čo povedať: jazyk ťa zrádza, chýbajú slová, tie dôležité stále iba hľadáš. Ale nájdú sa, určite.

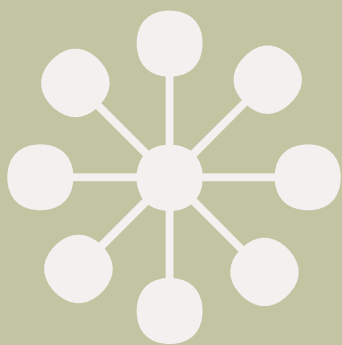
Áký bude náš jazyk po vojne? Čo budeme potrebovať navzájom si vysvetliť? Predovšetkým budeme musieť nahlas vysloviť mená mŕtvych. Musia byť vyslovené. Inak nastane veľká priepasť v reči, prázdno medzi hlasmi, priepasť v pamäti. Budeme potrebovať veľa síl a viery, aby sme hovorili o našich mŕtvych. Pretože z ich mien sa budú formovať naše slovníky. Ale nemenej síl, istoty a lásky budeme potrebovať na to, aby sme hovorili o budúcnosti, aby sme jej dali hlas, aby prehovorila, aby sme ju definovali. Budeme musieť opäť obnoviť pocit času, pocit perspektívy, pocit plynutia. Sme odsúdení na budúcnosť, ba viac, sme za ňu zodpovední. Teraz sa formuje z našich vízií, z našich presvedčení, z našej pripravenosti preberať na seba zodpovednosť. Budeme si musieť vrátiť vnímanie svojej budúcnosti, keďže v našej pamäti ostane príliš veľa toho, čo si vyžiada našu angažovanosť zajtra. Všetci sme spojení prúdom, ktorý nás nesie, ktorý nás nepúšťa, ktorý nás spája. Všetci sme spojení naším jazykom. Dokonca, ak sa nám v niektorom okamihu jeho možnosti zdajú obmedzené a nedostatočné, budeme sa musieť vrátiť k jeho možnostiam, ktoré dávajú nádej, že v budúcnosti medzi nami nebudú nedokonalosti ani nedorozumenia.

Jazyk sa niekedy zdá slabý. Ale práve jazyk je v mnohých prípadoch zdrojom sily. Môže ťa na nejaký čas opustiť, ale nie je schopný ťa zradiť. Toto je dôležité a určujúce.

Kým máme náš jazyk, máme aspoň nejaké šance vysvetliť samých seba, porozprávať o svojej pravde, spraviť poriadok vo svojej pamäti. Preto rozprávajme, rozprávajme. Dokonca aj vtedy, keď naše slová zrania hrdlo. Dokonca aj vtedy, keď sa pre ne cítiš stratený a prázdny. Za hlasom stojí možnosť pravdy. A túto možnosť stojí za to využiť. Možno je to vôbec to najdôležitejšie, čo sa s nami všetkými môže stať. Preklad **Valéria Juríčková**

LITERA FEST!

19. —
— 22.
JÚN —
—
KLUB POD
LAMPOU

Jana
Bodnárová
Jakub
Juhás
Slavka
Liptáková
Dušo
Martinček
Dominika
Moravčíková

Michaela
Rosová
Jakub
Spevák
Veronika
Šikulová
Dušan
Taragel
Soňa
Uriková

Anasoft litera 23

anasoftlitera.sk

autorské čítania
a diskusie
s nominovanými
autorkami
a autormi na cenu
Anasoft litera

+ odborné
a popularizačné
diskusie

+ koncerty
+ výstava
Re-book

generálny partner

Podujatie z verejných
zdrojov podporil
Fond na podporu umenia.

hlavný partner

fond
na podporu
umenia

partneri

odborný garant

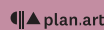
hlavní mediálni partneri

partnerské knižkupectvá

mediálni partneri

Môže byť literatúra zelená?

Zelená farba sa v 21. storočí stala populárnou. Temer každý chce chrániť životné prostredie, chce byť ekologický, chce byť, jednoducho povedané, zelený alebo aspoň na zeleno natretý. Zelená predáva, i keď často iba pokrýva čosi menej atraktívne. Dokonca podľa vzoru brainwashing vznikol nový pojem greenwashing. Násť tovar, ktorého kúpa je skutočne priateľská k životnému prostrediu, nie je ľahké, treba skúmať hlbšie za nálepku a treba skúmať, či vôbec potrebujeme niečo kupovať.

✪ **Lubica Lacinová**

Lubica Lacinová (1959)

Biofyzička, vedúca pracovníčka, členka Predsedníctva SAV. V 80. rokoch spoluorganizovala víkendové záchranné akcie a v novembri 1989 sa ako mnohí ochranári aktívne zapojila do revolučného diania. Pracuje v Centre biovied SAV a zaoberá sa fyziológiou na bunkovej úrovni.

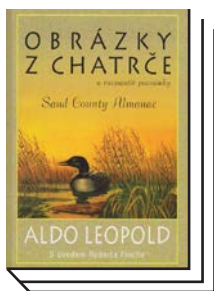
Ačo literatúra? Môže byť „zelená“ obsahom alebo formou? Odpoveď „áno, môže“ je jednoduchá, ponúka sa – veď prečo by nemohla. Ale skutočne je? A je taká aj slovenská literatúra? Tu sa mi už odpoveď hľadá ťažšie. Keď sa ma spýtate na literatúru o vojne, o láske, o starnutí, o zneužívaní – hneď sa mi zopár titulov vybaví. O ochrane životného prostredia? Okamžite mi naskočí severoamerický autor Aldo Leopold a jeho *Obrázky z chatrče*. Kniha vyšla po prvý raz v roku 1949, v slovenskom preklade v nakladateľstve Abies v roku 1999. Ale nie je to beletria, je to skôr esej – sen autora o hodnotách, v ktorých centre je starostlivosť o ľudí, o krajinu, a o vzťahy medzi nimi. Potom sa mi vybaví poľská autorka – medzičasom nobelistka – Olga Tokarczuk. Jej kniha *Cez kosti mŕtvych pluh svoj veď* je trochu detektívka, trochu thriller, každopádne podvrtná vzbura proti bezohľadnému mužskému svetu, ktorý nerešpektuje prírodu, neberie zvieratá ako živé tvory hodné ohľadu. Proti nemu je postavená hlavná hrdinka, stelesnenie hodnôt, o ktorých sníval Aldo Leopold. Ale pozor: nie je to anjel v ľudskej koži, je to plnokrvná energická žena s názorom aj s humorom. A vzbudzuje sympatie, i keď podľa zošňurovaných pravidiel by mala byť zápornou postavou.

Od utópie k dystopii

Keď premýšľam dlhšie, spomeniem si na moje obľúbené foglarovky z dávnych čias detstva. Foglar bol „zelený“ ešte „kým to bolo cool“ a kým sa to tak nazývalo. Ním zvečnený ideálny spôsob života skautov bol naozaj priateľský k prostrediu, k prírode, i k ľuďom z jeho pohľadu dobrým. Z môjho pohľadu dnešnej už dospelaj čitateľky sú jeho knihy mierne patetické a mierne naivne idealistické. Možno v tom je pes zakopaný. Pátos a idealizmus nie sú typicky spájané s vysokou literatúrou. Takéto knihy sa ťažšie presadia u čitateľstva z prostredia bratislavskej kaviarne (áno, rátam tam aj seba). Utópie vyšli z módy. Možno aj preto, lebo už ani najväčší optimista im nedokáže veriť. Opakom ideálneho sveta utópie je dystopia. Tá zostáva obľúbeným literárnym žánrom aj dnes, navyše včerajšie vymyslené dystopie sa blížia dnešnej realite. Naše životné prostredie sa nebezpečne blíži kolapsu, ku ktorému nás najviac posúva prebiehajúca klimatická zmena. Vo svetovej literatúre sa klimatický kolaps ako pozadie románu objavil – *Pomsta oceána* nemeckého autora Franka Schätzinga kombinuje Gaia teóriu Jamesa Lovelocka s modernými poznatkami o moriach, oceánoch a ľudských technológiách na využívanie (kradnutie?) ich bohatstiev. Oceán sa bráni. Zem je veľký živý celok, s ktorým sa nezahráva. Prípadne zahráva, ale má to svoje následky.

„Zelené“ motívy na okraji?

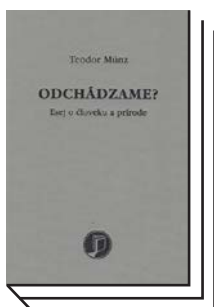
Naši – pre mňa slovenskí a českí – autori hľadajúci spoločenské pozadie pre svoje temné romány z blízkej budúcnosti siahajú po motívoch techniky, ktorú nezvládneme, alebo politiky, ktorá vyjde za hranice dobrých mravov ešte ďalej, než je obvyklé. Do „zelených“ motívov sa prozaici a prozaičky akosi menej radi púšťajú. Ale ak máte chuť prečítať si niečo o tom, ako to s naším životným prostredím vyzerá a kam to môže smerovať, možností máte dosť. Esejisti, filozofi, prírodovedci a občas aj politici píšú a publikujú a je si z čoho vybrať. Môj výber je trochu náhodný a ovplyvnený osobnými preferenciami. Ak chceme čítať o životnom prostredí v syntéze prírody a ľudskej kultúry, nemôžeme obísť českého geológa,

Aldo Leopold: Obrázky z chatrče a rozmanité poznámky
Tulčík: Abies, 1999

Frank Schätzing: Pomsta oceána
Bratislava: Ikar, 2006

Teodor Münz: Odchádzame? Esej o človeku a prírode
Bratislava: Petrus, 2020

Mikuláš Huba, Ľubica Trubíniová (eds.): O Slovensku otvorene a nahlas: ochrannárske SOS
Bratislava: STUŽ SR a S-O-S, 2019

Olga Tokarczuk: Cez kosti mŕtvych pluh svoj ved'
Bratislava: Premedia, 2021

Václav Cílek (ed.): Tři svíce za budoucnost. Návod y a nápady jak přežít konec světa
Praha: Novela Bohemica, 2012

Marko Huba: O štopkaní a jiné texty. Úvahy romantického ekokrata
Bratislava: Filmotras, 2019

klimatológa, pedagóga a popularizátora Václava Cílka. Jeho knihy, vychádzajúce už roky pravidelne vo vydavateľstve Dokořán, sú takým presvedčivým a negýčovitým vyznaním lásky českej krajine, že ešte kým dočítate, zbalíte batoh a vyrazíte. Hľadať tie miesta, kde sa dá žiť a dá sa tam žiť dobre. A kde sa dá nájsť nádej, i keď to na prvý pohľad tak nevyzerá. Ale Cílek poskytuje aj útechu pre našu (post)apokalyptickú budúcnosť. Ním editované zborníky *Tři svíce za budoucnost – Návod y a nápady jak přežít konec světa* (Novela Bohemica 2012) a *Něco se muselo stát – Nová kniha proměn* (Novela Bohemica 2014) ponúkajú nielen diagnózu stavu sveta a opis cesty, ako sme sa až sem dostali, ale aj rôzne rady, ako byť pripravený na stále pravdepodobnejšie väčšie či menšie havárie.

Tichí filozofi-esejisti

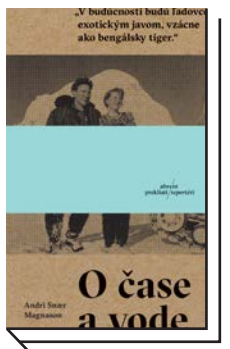
Na Slovensku nemožno vynechať tichých filozofov-esejistov Teodora Münza, Mariána Hubu, a jeho známejšieho brata Mikuláša, ktorý je súčasne či predovšetkým prírodovedcom. A ak máte chuť myslieť naozaj apokalypticky, môžete siahnuť po knihách Juraja Mesíka. O tom, čo sme urobili mimoľudskému svetu, napísal filozof Teodor Münz knihu *Odchádzame? Esej o človeku a prírode* (Petrus Publishers 2020). V jeho rozprávaní sa človek v priebehu vývoja oslobodil z prirodzeného plynutia času, v ktorom zostávajú spútané ostatné zvieratá. Zvíra žije nediferencovaným životom riadeným tisícročiami overenými inštinktmí. Jeho inštinkty dosiahli temer dokonalosť. Človek je diferencovaný, riadi sa rozumom, a vrší omyly. Zvíra je partikulárne, optimalizované na svoj účel. Človek je univerzálny, vytvorený nielen prírodou, ale aj spoločnosťou. Za to, že existuje, vďačí prírode, za to, že je človekom, vďačí človeku. Človek sa vyčlenil z prírody, ale súčasne zostal od nej závislý – musí ostať v nej a žiť v nej. Vytvoril zložité poriadky a aj ich prestal rešpektovať. Je natoľko morálny, že vytvoril demokraciu, a natoľko vedecky vyspelý, že dokáže zničiť celý život na Zemi. A tak, hovorí autor, možno naozaj odchádzame. Ak nenájde cestu, ako to zmeniť.

Marián Huba, umelec-sochár, učiteľ a ochranár, málo známy záchranca kláštora v Marianke pri Bratislave, napísal knihu *O štopkaní a jiné texty* s podtitulom *Úvahy romantického ekokrata* (Vydavateľstvo Filmotras, 2019). Uvažuje o svete, v ktorom žijeme, o poriadku, ktorý sa končí, a o tom, čím ho nahradíť. Navrhuje cestu hľadania únosného prežitia, cestu eticko-ekologickej alternatívy. Tá spočíva v tom, že chudobní sa nebudú približovať bohatým, práve naopak, bohatí sa musia

vzdávaním sa priblížiť chudobným. Dnes je to strednopráudový koncept Zelených označovaný ako „de-growth“. Je to cesta, ktorú si vybral aj on sám a s tichou trpezlivosťou sa jej drží.

Mikuláš Huba je prírodovedec a občasný politik. Jeho osobný život je podobný skromnému životu jeho brata Mariána, ale oveľa častejšie a hlasnejšie vstupuje do verejnej diskusie – minimálne od čias *Bratislavy Nahlas*. Jeho eseje a apely na politikov vyšli aj v niekoľkých knižných zborníkoch, naposledy v knihe *O Slovensku otvorene a nahlas: ochrannárske SOS*, ktorú v roku 2019 vydala Spoločnosť pre trvalo udržateľný život v spolupráci so Slovenským ochrannárskym snemom. Kniha vyšla pred Vianocami – poslednými Vianocami pred pandémiou Covid-19, pred vojnou na Ukrajine, v čase, keď sa svet mnohým mohol zdať ešte ako-tak v poriadku. Dokumenty zhromaždené v knihe ukazujú, že už dávno nebol. Píšu o konkrétnych aktuálnych problémoch životného prostredia – regionálnych, celoslovenských, globálnych. Pomenúvajú ich príčiny a navrhujú riešenia. Píšu kompetentným: vláde, rezortným ministrom, poslancom NR SR, komunálnym politikom, všetkým občanom – teda tým, od ktorých záleží, ktorí z nich budú kompetentní rozhodovať o našej budúcnosti. Zborník sa začína ovzduším a klímou. Po vzduchu nasleduje voda, potom odpady, lesy, príroda, krajina. Píšu o riešení veľkých vecí, ako sú územné plány alebo generel verejnej dopravy, ale aj o zdanlivo malých, ako je spôsob kosenia mestskej zelene. Listy Slovenského ochrannárskeho snemu nie sú neurčitým vyjadrením nespokojnosti „takto sa nám to nepáči, chceme to nejako inak“. Vedecky presne definujú podstatu problémov a rovnako dôsledne navrhujú konkrétne riešenia.

Ale vráťme sa k „zelenej“ slovenskej beletrii. Prečo sa medzi kriminálnymi a politickými príbehmi, thrillermi a dystopiami, ktorých vychádza nemálo, nenájde aj nejaká inšpirovaná krízou životného prostredia alebo priamo jej najakútnejším prejavom – krízou klimatickou? Môžem iba hádať. V skutočnosti je oveľa závažnejšia, ako krízy politické a energetické, ktorými prechádzame. Navyše pri všetkých katastrofických politických scenároch nám zostáva drobný pocit nádeje v možnosti úteku kamsi, kde je lepšie. Vieme si vymyslieť dokonalú dystopiu pre spoločnosť a súčasne si predstaviť náš osobný bezpečný únik z nej. Ak domyslíme, kam až môže zájsť klimatická kríza, budeme sa musieť postaviť čelom k obrazu sveta, v ktorom sa nedá (dobro) žiť a z ktorého nie je kam odísť. Asi si na to netrúfame.

Andri Snær Magnason:
O čase a vode
Preklad: Zuzana
Stankovitsová
Žilina: Absynt, 2023

Dominika Moravčíková
(1992)
Poetka, prozaička
a doktorandka muzikoló-
gie. Je autorkou zbierky
básní *Deti Hamelnu*
a zbierky poviedok *Dom
pre jeleňa*. Spolupodielala
sa na správe rezidenč-
ného programu Literárne
rezidence Košice
a programu literárnych
rezidenčných výmen
medzi Islandom,
Nórskom a Slovenskom
s názvom Epic Residen-
cies. V rámci tohto
projektu čítala svoje
básne na off-venue
Reykjavík International
Literary Festival 2023
v Reykjavíku.
Žije v Košiciach

Čas, ktorý nás spája s vekmi

Kniha *O čase a vode* Andriho Snæra Magnasona sebavedomo hľadá do budúcnosti a kuje okolo nej možné naratívy. Magnason však predostiera jeden vynález, ktorý obchádza mnohé problémy špekulatívneho písania o klimatickej budúcnosti Zeme.

✚ **Dominika Moravčíková**

Tvorcovia a tvorkyne esejistických kníh o premene klímy sa v podstate nemôžu vyhnúť role proroka. Hoci v oblasti štatistik o otepľovaní Zeme odkazujú na merateľné dáta, žáner knižnej eseje si vyžaduje zaujatie špekulatívnych stanovísk k budú-
cím dôsledkom ľudskej činnosti, pretože prognózy sú pri téme klímy argumentačne nevyhnutné. Táto nevyhnutnosť predvídania so sebou často prináša formálne problémy a literárnu topornosť.

V našich končinách si môžeme spomenúť na knihu *Generácia apokalypsy* Juraja Mesíka z roku 2020. Autorovo šokujúce hrozenie apokalypsou tu bolo doplnené o koncept generácie ako jednej konkrétnej civilizlačnej skupiny, ktorej časovaná bomba klimatickej katastrofy v určitej chvíli vybuchne do tváre. A napríklad vplyvná esej francúzskeho filozofa Bruna Latoura *Späť na zem* (2018) sa zase vyznačovala na vratkejších nohách stojacou špekuláciou o globálnom spriahnutí elít.

Andri Snær Magnason je islandský spisovateľ a aktivista, ktorý v roku 2019 napísal rozlúčkovú báseň na symbolický pohreb islandského ľadovca Ok. Tento ľadovec ako prvý na Islande stratil status ľadovca a ďalšie budú pravdepodobne nasledovať. V tom istom roku Magnason publikoval knihu *O čase a vode*, ktorá tento rok vyšla v slovenskom preklade **Zuzany Stankovitsovej** vo vydavateľstve Absynt.

Generačná téma

Základnú inováciu knihy predstavuje myšlienka viacgeneračného reťazca tiel, ktoré sú prepojené naprieč storočiami: „Celá história Islandu (...) zodpovedá súhrnu životov dvanástich žien. Dvanásť dievčat, ktoré sa narodia a prežijú život, čo ubehne ako voda.“ (s. 240) Spoločná sieť času generácií je tak bližšia (pre nás) pomalej časovosti prírodných vekov. Táto predstava nám umožňuje rozšíriť svoju perspektívu a uvedomiť si, s akou závažnou rýchlosťou sa súčasné klimatické zmeny dejú. Vo svojich životoch máme ľudí, ktorí budú ešte žiť v čase ťažko predstaviteľných zmien, napríklad aj rapidného zmenšenia najväčšieho islandského ľadovca Vatnajökull s nedozerým prírodným a kultúrnym významom: „Skutočnosť, že geologický

kolos ako Vatnajökull zmizne za dobu o čosi presahujúcu jeden ľudský život, sa vymyká nášmu chápaniu.“ (s. 175)

Magnasonov pohľad na budúcnosť je v tomto premýšľaní uzemnený (pritom nie deštruktívny) a scitlivujúci najmä vo vzťahu k medzigeneračnej spolupatričnosti práve v období, keď sa klimatická zmena široko vníma ako generačná téma (len tých najmladších) a zľudovená fráza „ok boomer“ naznačuje, že staršie generácie nemajú záujem o pochopenie problémov budúcnosti, lebo ich pobytu na Zemi sa už netýka.

Unikátnosť jazyka a územia

Magnason uvažuje aj nad vplyvom a dôsledkami jazyka. Hľadá napríklad spôsob, ako pomenovať ekonomicky nezaujímavý, ale z iných hľadísk mimoriadny terén oblasti Kringilsárrani – odkazuje na vyjadrenie „kozmickej šírava Boha“ romantického islandského básnika Helgiho Valtýssona. Magnason ľutuje, že sám si taký jazyk nemôže osvojiť, pretože naša súčasnosť k nemu nie je responzívna. Napokon, jazyk vyťažovania krajiny zvíťazil nad všetkými ostatnými kódmi – zarastená priestraná oblasť Kringilsárrani bola začiatkom 21. storočia zaplavená, aby sa stala vodnou elektrárnou slúžiacou na prevádzku hliníkárne vyrábajúcej jednorazové obaly (s. 57). Islandania a Islandanky sa tu podľa Magnasona príliš ľahko vzdali nezameniteľného prírodného bohatstva (s. 58).

Príklady straty unikátnych území autor prekladá rodinnými príhodami, cestovateľskými anekdotami aj dvoma rozhovormi s dalajlámom, ktoré sú organizované ako samostatné kapitoly. Tieto rozhovory môžu pôsobiť nadbytočne v závislosti od osobného vkusu a subjektívnej odpovede na otázku, či práve náboženská autorita má byť „reprezentantom ľudstva“, ktorý v knihe okrem autora dostáva najväčší a kritike nevystavený priestor na vlastné tézy. Každopádne sa zdá, že pre Magnasona sú rozhovory dôležité, „pretekajú“ knihou ako dve ľadovcové rieky a generujú imaginatívny priestor na porovnanie mytológií ľadovcov Islandu a Himalájí. Okrem toho Magnason zjavne vie, že rozmanitosť „kuchynského náčinia“ na argumentovanie v zložitej téme klímy je pre jeho účinok dôležitá. Preto naprieč knihou testuje rôzne stratégie vyjadrenia a metafory na podopretie náročnej koncepcie klimatického rozvratu. Zdroje a štatistiky okoreňuje každodennými situáciami a požičiava si aj výjavy z mytológie Ásgardu, severského panteónu bohov (s. 245). Na inom mieste si zase vystačí s osobnou skúsenosťou na ilustrovanie, okrem iného, aj strategických chýb v tom, komu prenechávame možnosť rozhodovať: „Keď sa narodili mamini súrodenci Guðrún a Valur, zavolali k nim namiesto lekára kňaza a oni umreli. Teraz je v ťažkostiach Zem. Koho máme zavolať, ekonóma či ekológa?“ (s. 218) Kľúčový obrat vo vnímaní rozsahu času a jeho dôsledkov ponúknutý v knihe *O čase a vode* je veľmi presvedčivý. Napriek tomu, že kniha neprekonaáva všetky prekážky špekulatívneho písania o budúcnosti Zeme rovnako úspešne, ako celok stojí za pozornosť všetkých, ktorí a ktoré majú na Zemi predkov a (nielen biologických) potomkov. **KR**

Branislav Kovár, Lucia Benediková, Oliver Zajac (eds.): Klíma v dejinách. Ako ľudí ovplyvňovala príroda a klímatické zmeny Bratislava: Premedia, 2022

Martin Posch (1992)
Vyštudoval históriu na FiF UK v Bratislave, absolvoval výskumné pobyty na UK v Prahe a na Kingston University v Londýne. V súčasnosti pôsobí na Historickom ústave SAV a v Dokumentačnom stredisku holokaustu v Bratislave, v rámci ktorého participuje aj na projekte European Holocaust Research Infrastructure. Je autorom niekoľkých vedeckých štúdií a publikácie *Spojenectvo z núdze: Spolupráca SOE a československej spravodajskej služby počas 2. svetovej vojny* a zostavovateľom niekoľkých kolektívnych monografií.

Klíma ako game changer dejín

Zásadná zmena klímy sa nás všetkých bytostne dotýka. Inak to nebolo ani v minulosti. Klíma patrí medzi jeden z faktorov, ktorý výrazne ovplyvňoval celé spoločnosti. Podpísala sa na úspechoch a neúspechoch celých ríš a štátnych usporiadaní. Práve to, okrem mnohých ďalších udalostí, opisuje novinka z vydavateľstva Premedia – *Klíma v dejinách*, ktorá vyšla v rámci edície *Civilizácia*.

✚ **Martin Posch**

Knihu zostavili tí istí editori, ktorí pred niekoľkými rokmi pripravili úspešnú publikáciu *Epidémie v dejinách*. Táto publikácia do istej miery reagovala na prebiehajúcu celosvetovú pandémiu (bližšie k tejto knihe pozri *Knižnú revue*, 2020, č. 10) a poskytovala čitateľom kontext o epidémiách, ktoré sa uskutočnili v minulosti. Veľmi podobne je zostavená aj táto publikácia, ktorá opätovne spája odborníkov z viacerých oblastí, a tým poskytuje čitateľovi rozsiahly kontext dosahu klímy na ľudské dejiny. Kniha ponúka 40 textov od 28 renomovaných odborníkov zo Slovenska a zahraničia a ich jedinečné pohľady na to, ako sa ľudstvo v minulosti vyrovnávalo s klímatickými zmenami.

Od praveku po novovek

Kniha je rozdelená na tri základné časti: 1. pravek a starovek, 2. stredovek a 3. novovek. Čitateľ sa v prvej časti knihy napríklad dozvie, prečo sa vracajú doby ľadové, ale aj to, ako sa obyvatelia starovekého Egypta vyrovnali s klímatickými zmenami, ktoré sprevádzali dlhú existenciu tohto štátneho útvaru. To, že klíma a „zlý vzduch“ ovplyvnil aj antických bohov, sa dozvieme v texte o antických kováčoch a nebezpečných kovoch. Dosah priaznivej klímy na rozvoj civilizácií je evidentný v textoch týkajúcich sa antického Ríma a existencie tzv. rímskeho klímatického optima. Už len na tomto krátkom výpočte niekoľkých tém vidieť, že publikácia je rozsiahla nielen počtom strán, ale aj témami. Rozmanitosť je evidentná aj v časti venovanej stredoveku, kde sa dočítate, či mohla klíma ovplyvniť vzostup a pád Veľkej Moravy, ale aj to, čo je Danteho anomália. Zároveň sa dozvieme aj mnohé ďalšie informácie spojené s geograficky vzdialenejšími územiami, ako napríklad účinok klímatických a s nimi spojených demografických zmien na Čínu v stredoveku. Texty sa neobmedzujú

len na Euroáziu; dočítate sa aj o spoločnostiach žijúcich na území Severnej a Južnej Ameriky, ako boli napríklad Mayovia či ľud kultúry Chimú. Zaujímavým príspevkom takpovediac z iného súdka je text o zobrazení zimy v umení. Tento text dokazuje aj to, ako rôznorodo sa môžu jednotlivé témy uchopiť, a v čom všetkom sa odzrkadlili klímatické zmeny v minulosti.

Posledná časť knihy je venovaná novoveku. Nádhernou ukážkou toho, že klímatické zmeny nemenia len osudy veľkých ríš, je text Štefana Hrivňáka, v ktorom okrem iného píše, kde bola v minulosti hranica pestovania viniča v Európe a ako klímatické zmeny ovplyvnili vynájdenie šampanského. Samozrejme, zmena klímy a jej vplyvy na život nemali len úsmevné konce sprevádzané výstrelmi šampanského. To vidno aj v texte o náročnosti cestovania v okolí Kaspického mora a o vplyve tamojšej klímy na zdravie cestovateľov. Podobne ako predchádzajúce dve časti knihy aj jej tretia sekcia je tematicky rozsiahla a končí sa až v nedávnej minulosti. Posledné kapitoly sa venujú udalostiam Arabskej jari a analýze možných vplyvov klímatickej krízy na medzinárodnú situáciu vo svete na prelome 20. a 21. storočia.

Klíma po priemyselnej revolúcii

Vzhľadom na prebiehajúcu diskusiu o vplyve človeka na klímatickú zmenu by som uvítal podrobnejšie spracovanie tohto fenoménu v súčasnosti, a teda eventuálne rozdelenie obdobia novoveku do obdobia pred priemyselnou revolúciou a po nej. Dovolím si povedať, že by sa tak zdôraznil kontrast rýchlosti prebiehajúcich klímatických zmien. Zároveň však treba podotknúť, že ide o jednu z mála vecí, ktorú by som tejto publikácii vytkol. *Klíma v dejinách* je zaujímavá svojím rozsahom, ale aj, ako som naznačil v predchádzajúcich riadkoch, rozmanitosťou autorov a autoriek. Čitateľ si môže prečítať texty odborníkov, ktorí pôsobia doma či v zahraničí a podávajú odborné informácie v popularizačnej podobe. Medzi jednotlivými textami vidieť v tejto súvislosti rozdiely, no pri takom rozsiahlom autorskom kolektíve asi ani nie je možné, aby to bolo inak. Publikácia *Klíma v dejinách* je vítanou novinkou, ktorá poukazuje na skutočnosť, že klímatické zmeny sprevádzali ľudstvo počas celej jeho existencie a zároveň pripomína, aký ničivý dosah môžu mať zásadné zmeny klímy na ustálený spoločenský poriadok. Každý, koho zaujíma problematika klímy, by mal po tejto publikácii jednoznačne siahnuť. **KR**

Greta Thunberg (ed.):
Velká kniha o klíme
 Preklad: Marína
 Terenová a Darina
 Gyurkovicsová
 Bratislava: Ikar, 2023

Nie sme na jednej lodi

Švédka aktivistka **Greta Thunberg** sa vo svojich vystúpeniach často odvoláva na výsledky vedeckého výskumu, ktoré sa opierajú najmä o fakty, rôzne medzinárodné dokumenty a vedecké štúdie týkajúce sa riešenia klimatickej krízy.

✚ **Pavel Matejovič**

V roku 2021 sa rozhodla vytvoriť edičnú platformu a osloví komunitu vedcov, novinárov, spisovateľov, environmentálnych aktivistov a predstaviteľov rôznych vedeckých inštitúcií, aby svojimi textami prispeli do pripravovanej monografie. Tá nakoniec vyšla vlni v londýnskom vydavateľstve Allen Lane pod názvom *The Climate Book* (v slovenskom preklade **Velká kniha o klíme**).

Pestrá grafická úprava i obsah

Na prvý pohľad hned' zaujme grafické riešenie monografie – na obale knihy je znázornená séria farebných pruhov zobrazujúcich postupný rast globálnej teploty (ročné odchýlky teploty vzduchu od dlhodobého priemeru). Tento pruhovaný obrázok sa už medzitým stal ikonickým symbolom klimatickej zmeny; ako posolstvo ho šíria vedci, umelci, moderátori programov o počasí a verejne známe osobnosti. Z výtvarného hľadiska ide o esteticky veľmi pôsobivý artefakt pripomínajúci neoplastické umelecké kompozície holandského maliara Pieta Mondriana. Aj keď vizuálne nepôsobí znepokojujúco a skôr evokuje malebné štruktúry, červené pruhy na jeho konci, ktoré kontrastujú s modrými, vnášajú do modrej harmónie znepokojenie.

V podobnom duchu sa možno vyjadriť o celom grafickom dizajne monografie, ktorý pripomína Gretine vizuálne prezentácie v *biedermaierovskom* retroštýle. Okrem samotných textov je súčasťou publikácie aj pôsobivá fotografická príloha krajinných a industriálnych scenérií. Dielo ako celok teda pôsobí „výpravným“ dojemom, čo môže dať príležitosť na zádrapčivé komentovanie, či je také vydanie primerane ekologické, resp. či by nebolo vhodnejšie pri zalamovaní textu nakladať s papierom úspornejšie (premyslieť, či sú funkčné široké prázdne okraje alebo dvojstránkové obrázky), vydať knihu na recyklovanom papieri alebo ju jednoducho šíriť v digitálnej forme. Zrejme by sme však ani v prípade, ak by nosič nebol printový, nepochodili, lebo v prípade Greta nikdy nie je možné byť dostatočne ekologický; jej neprajníci si vždy nájdu nejaký argument, ktorý ju

ako ekologickú a klimatickú aktivistku diskredituje. Pestrý je nielen grafický dizajn publikácie, ale najmä jeho obsah. Greta Thunberg je na obale knihy síce skromne uvedená ako zostavovateľka, no pokiaľ ide o rozsah jej príspevkov, ktoré zďaleka nielen uvádzajú a komentujú práce iných prispievateľov, možno ju pokojne označiť za spoluautorku. Jej texty majú skôr funkciu apelov, občiansko-aktivistických a politických proklamácií. Problém klimatickej krízy sa snaží uchopiť holisticky, teda ho neredukuje len na environmentálny problém, ale klimatickú krízu chápe ako jednu z civilizračných hrozieb. Rovnako upozorňuje na jej historický rámec, ktorý súvisí s počiatkami priemyselnej revolúcie v druhej polovici 18. storočia, nerovnomernou distribúciou bohatstva a preferovaním ziskov kapitálu pred sociálnymi dôsledkami, vykorisťovaním a drancovaním prírodných zdrojov; klimatickú krízu teda chápe aj ako etický a sociálny problém: „Priemyselná revolúcia, ktorej hnacou silou bolo otrokárstvo a kolonizácia, priniesla severnej pologuli nepredstaviteľné bohatstvo, predovšetkým malej menšine tu žijúcich ľudí. Táto obrovská nespravodlivosť je základom, na ktorom stoja naše moderné spoločnosti. Toto je jadrom problému. Utrpenie mnohých je cenou za výhody pre niekoľkých. Ich majetok stál istú cenu – konkrétne útlak, genocídu, ekologickú deštrukciu a klimatickú destabilizáciu.“

Holistický prístup

Holistický princíp tvorí zároveň aj konceptuálny rámec, ktorý G. Thunberg ako editorka uplatnila pri zostavovaní publikácie. Texty majú širokospektrálny záber s interdisciplinárnym presahom (klimatológia, hydrológia, biológia, oceánografia, medicína, ekonomika, sociológia, psychológia, pedológia, lesníctvo a poľnohospodárstvo). Jednotlivé príspevky tak ilustrujú, že problém klimatickej krízy možno uchopiť ako filozofický a sociálny problém, no aj ako tému, ktorá sa týka spotrebiteľského správania, životosprávy a celkového životného štýlu. Žáner príspevkov je rovnako veľmi heterogénny – od ekologicko-občianskej publicistiky až po vedecko-popularizačné texty. Niektoré teda možno označiť za „príležitostné“, iné sa usilujú preniknúť do hĺbky problému a zrozumiteľnou formou vysvetliť čitateľovi zložité fyzikálne procesy. Samozrejme, nie je to vždy možné, aj preto môžu byť niektoré texty zrozumiteľné len odbornejšej verejnosti, resp. tým, ktorí uvedenú problematiku sledujú (problém veľkopriestorovej atmosférickej cirkulácie, deformácie polárneho vortexu či kladných spätných väzieb). Publikácii by preto pomohol slovníček odborných pojmov, podobne ako je to v prípade menného registra uvedeného v závere, ktorý čitateľovi prehľadňuje obsah jednotlivých príspevkov. V knihe rovnako absentujú texty, ktoré by laickej verejnosti detailnejšie vysvetlili mechanizmus prirodzeného skleníkového efektu atmosféry a odlíšili ho tak od antropogénne zosilneného skleníkového efektu. Podobne sa to týka aj prirodzených zmien klímy, ku ktorým dochádzalo na Zemi v dávnych geologických dobách; zišlo by sa odlíšiť ich od antropogénne podmienenej zmeny klímy. V niektorých príspevkoch (*Hlboká história oxidu uhličitého, Objav klimatickej zmeny*) sa síce uvedená problematika spomína, no akosi sa automaticky predpokladá, že čitateľ sa v téme už orientuje. Vzáhuje sa to aj na problematiku znečisťovania ovzdušia škodlivými

Pavel Matejovič (1963)
 Klimatológ a literárny historik. Okrem viacerých literárnovedných monografií je autorom klimatologickej publikácie o podobách zím na Slovensku a v Európe *Zima A.D. 1500–2010* (Veda, 2012).

emisiami a exhalátmi, ktoré sa niekedy zamieňajú so „škodlivou“ oxidu uhličitého (CO₂ podobne ako vodná para nie je toxický znečisťujúci plyn). Ako píše Peter Branner v príspevku *Hlboká história oxidu uhličitého*: „K najdôležitejšej látke v biosfére nemožno pristupovať povýšenecky.“ Problémom je teda uhlíkový cyklus vychýlený z rovnováhy, nie samotná existencia oxidu uhličitého, bez ktorého by na Zemi neexistoval život. Prínosom by bol aj text, ktorý by terminologicky zreteľnejšie vysvetlil, čo rozumieme pod klimatickou krízou, klimatickou zmenou a globálnym otepľovaním. Nejde síce o odbornú prácu, ale tieto pojmy sa v príspevkoch často vyskytujú.

Žeravé uhlíky

Osobitnú pozornosť si zaslúžia príspevky, ktoré upozorňujú na úlohu oceánov, najmä ich (ne)schopnosť absorbovať ďalší oxid uhličitý. Okrem toho, pod vplyvom zvyšujúcej sa koncentrácie CO₂ v atmosfére prichádza k okysľovaniu (acidifikácii) oceánov, čoho výsledkom je nielen miznutie koralov, ale aj znižovanie schopnosti oceánov produkovať kyslík. Oceánsky fytoplanktón totiž produkuje až 70 % kyslíka. Ak túto schopnosť oceány stratia a zároveň voda v dôsledku vyššej teploty pohltí menej CO₂, môže to viesť k vyhynutiu väčšej časti živých organizmov závislých od kyslíka. Ocitáme sa tak na existenčnom rázcestí, ktoré je výsledkom destabilizujúcich spätných väzieb, keď sa systém môže preklopiť do nového stavu.

Klimatológ Johan Rockström v texte *Body zlomu a slučky spätnej väzby* upozorňuje, prečo je nevyhnutné pochopiť interakcie medzi jednotlivými fyzikálnymi procesmi a prírodnými systémami. Tzv. zlomová kaskáda a následný dominový efekt môžu spustiť nepredvídateľné zmeny smerujúce k environmentálnemu kolapsu. V tejto súvislosti spomína metaforu „žeravých uhlíkov“, ktorá bola prvýkrát spomenutá v tretej hodnotiacej správe IPCC (Medzivládny panel pre klimatickú krízu). Pri každej nasledujúcej správe sa ukazuje, že úroveň rizika s rastom globálnej teploty stúpa. Teda kým v roku 2001 sa zvýšenie globálnej teploty o 6 °C považovalo za mierne až vysoké riziko, dnes sa už vníma ako veľmi vysoké. Autor píše: „Pozeráme sa na prostredie, ktoré je čoraz rizikovejšie. Už nemôžeme vylúčiť nebezpečenstvo, že prekročíme body zlomu vedúce k nezastaviteľným zmenám, ani všeobecný trend pri odhadovaní rizika, keďže za ostatných dvadsať rokov veda pokročila.“

Klimatická kríza a ekonomický rast

Riešenie klimatickej krízy sa nedá oddeliť od zmeny politického (ekonomického) systému preferujúceho neviditeľnú ruku trhu a ekonomický rast, oddelenie HDP od emisií nie je možné. Ekonomický antropológ a spisovateľ Jason Hickel v príspevku

Degrowth alebo zužovanie ekonomiky píše: „Obrovské časti ekonomiky sú organizované okolo korporátnej moci a spotreby pre elity (...) Kľúčom k úspechu je obmedziť menej potrebné formy výroby a nie na princípe ‚akumulácie kapitálu‘. Ide o systém ‚zužovania‘ ekonomiky, čo sa označuje ako degrowth, teda opak rastu.“ Klimatická zmena sa tak stáva súčasťou environmentálnej deštrukcie, ktorú produkuje kapitalizmus v súčasnej podobe. Historička Noamí Oreskes v texte *Prečo nekonali* píše: „Kapitalizmus v dnešnej podobe ohrozil existenciu miliónov druhov na planéte, ale aj zdravie a pokojný život miliárd ľudí. Ohrozuje práve tú prosperitu, ktorú mal vytvárať. Klimatická kríza, ktorá spochybňuje 250 rokov trvajúcu dominanciu ekonomického uvažovania, ukázala, že bezuzdné sledovanie vlastných záujmov neslúži všeobecnému prospechu (...) A dokázala, ako povedal pápež František, že ‚technologické produkty nie sú neutrálne, pretože vytvárajú rámec, ktorý v konečnom dôsledku po celý čas podmieňuje životný štýl a formuje spoločenské možnosti dikтовané záujmami istých mocenských skupín“.

Riešenie klimatickej krízy je možné len v demokratickom spoločenskom zriadení, kde sa rešpektujú ľudské práva a kde nie je možné vylučovať slabších a zraniteľných, resp. tých, ktorí sa na ekologickej deštrukcii podieľajú najmenej, no dôsledkami klimatickej zmeny sú ohrození najviac. Ide najmä o obyvateľov krajín tretieho sveta, kam vyspelejšia časť sveta vyváža „špinavú produkciu“ a následne obviňuje menej priemyselné krajiny z ekologickej devastácie, pričom sama seba označuje za vzor ekologickeho správania. Tomuto prístupu sa hovorí klimatický „outsourcing“. Produkcia emisií oxidu uhličitého tak môže byť v rozvinutých krajinách potom síce nulová, no čierny Peter zostáva v rukách chudobných. Preto ustavične sa opakujúci slogan o nulových emisiách, ktorý sa objavuje vo viacerých príspevkoch, nemá oporu v realite. To je nakoniec aj problém ekologickeho a klimatickeho aktivizmu, ktorý si často kladie ciele nezohľadňujúce túto nespravodlivosť zakódovanú v mysle ni bohatého Západu. Alebo ako píše Greta v príspevku *Nie sme všetci na jednej lodi*, „Pokiaľ žijete v nesprávnom regióne, máte nesprávnu národnosť alebo jednoducho umriete v nesprávnej časti sveta, je tu riziko, že na vašej smrti nebude záležať (...) Ak toto nie je ekofašizmus – alebo rasizmus – tak neviem, čo je to. Všetci sme v tej istej búrke, ale rozhodne nie sme všetci na jednej lodi.“ Tu sa žiada dopovedať, že ak sme na jednej lodi, potom tou loďou bude najskôr Titanic.

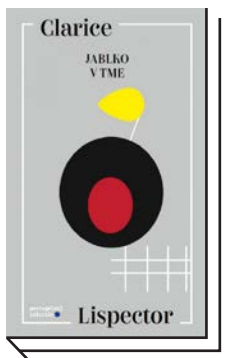
Hľadanie ekologickej utópie

Vo viacerých príspevkoch zaznieva často až úporná snaha o hľadanie nejakej podoby ekologickej utópie. Spisovateľka Margaret Atwood v texte *Praktické utópie* konštatuje, že v 20. storočí utópie nahradili dystopie. Viaceré utópie sa totiž v totalitných ideológiách premenili na nočné mory, aj preto sa dnes ťažko hľadá nejaká podoba utopického konštruktú. Je totiž príjemné počúvať o nádeji a optimistických perspektívach, ak svet nedokázal vyriešiť žiadnu z existujúcich civilizačných hrozieb, naopak, ďalšie vyprodukoval. Snaha o riešenie klimatickej krízy tak často vyznieva skôr ako zbožné pranie než ako prakticky realizovateľné opatrenia. Ekologický aktivizmus je tak konfrontovaný s tvrdými vedeckými faktami a medzinárodnou politickou situáciou, ktorá jej riešeniu nepraje. Klimatická utópia teda nemá oporu v realite. Obnoviteľné zdroje energií a moderné technológie samy osebe klimatickú krízu nevyriešia, kľúčovým faktorom je znižovanie spotreby. Realistickou požiadavkou je výrazná redukcia oxidu uhličitého o 80 %, nulové emisie sú fikciou. Prezentovanú publikáciu môžeme chápať ako jednu z plejád Gretiných verejných aktivít. Či sa stratí v mediálnom prostredí a informačne presýtenom verejnom diskurze, alebo sa stane súčasťou globálneho klimatickeho hnutia, sa teraz nedá odhadnúť. *Veľká kniha o klíme* nie je prelomová, neprináša neznáme fakty, no v každom prípade si pozornosť zaslúži, ak pre nič iné, tak minimálne ako dobový dokument a svedectvo.

Čarodejnica z Brazílie

Keď sa čitateľ ponorí do diela Clarice Lispector, spravidla si rýchlo uvedomí, že nič podobné jakživ nečítal.

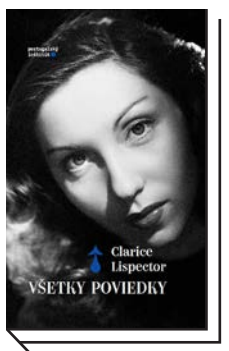
✦ Jana Benková Marcelliová

Clarice Lispector:
Jablko v tme
Preklad: Jana Benková
Marcelliová
Bratislava: Portugalský
inštitút, 2023

Clarice Lispector:
Blízko divokého srdca
Preklad: Jana Benková
Marcelliová
Bratislava: Portugalský
inštitút, 2021

Clarice Lispector:
Všetky poviedky
Preklad: Jana Benková
Marcelliová
Bratislava: Portugalský
inštitút, 2019

Clarice – ako jej dôverne hovoria v Brazílii – vníma svet okolo seba od malička inak. A sotva sa naučila čítať, začala písať. Keďže bola, ako o sebe sama neraz vyhlásila, „smelá plachá osoba“, svoje príbehy už ako dieťa posielala do detskej sekcie jedného z brazílskych denníkov. Žiaden z nich neuvěřil; už vtedy bolo jasné, že jej štýl a vnímanie sveta majú ďaleko od literárnych a spoločenských konvencií. Jej písanie, založené na pocitoch a vnútornom prežívaní, ostávalo vzdialené tak svetu rozprávok, v akom žili iné deti, ako i príbehom s klasicky vystavaným dejom.

Chaia z Čečelnyku

Ak chceme pochopiť, z akých základov a tradícií vo svojej tvorbe vychádzala, nevyhnutne sa musíme vrátiť k jej koreňom. Clarice (pôvodne Chaja) sa narodila v Brazílii, ale v Čečelnyku, ktorý dnes patrí Ukrajine. Prišla na svet v časoch mimoriadne turbulentných, keď jej židovskú rodinu hlboko zasiahli pogromy počas Ruskej občianskej vojny. Starého otca zabili, jej matku podľa viacerých zdrojov znásilnili. Rodina sa rozhodla emigrovať a dostala sa do Brazílie, keď mala Clarice len rok. Aby sa rodičia lepšie prispôsobili novému domovu, zmenili svoje krstné mená i krstné mená dvoch zo svojich troch dcér, no doma sa stále rozprávali v jidiš. Matka bola ochrnutá a zomrela, keď mala Clarice, jej najmladšia dcéra, len deväť rokov. Otec sa s dcérami presťahoval z Recife do vtedajšieho hlavného mesta Ria de Janeiro a bol pevne rozhodnutý zabezpečiť deťom dobrú budúcnosť. Clarice sa ako školáčka často zastávala iných detí, ktoré potrebovali pomoc, preto jej ľudia z okolia hovorili, že by mala ísť študovať právo. Myšlienka sa jej zapáčila a prihlásila sa na právnickú fakultu vtedajšej Brazílskej univerzity v Riú. Na vysokej škole mala viacnásobné menšinové postavenie – bola jedným z troch dievčat a navyše spomedzi všetkých iba ona mala židovský pôvod. Štúdium práva nenaplnilo jej očakávania a už ako študentka začala pracovať v redakcii novín a intenzívne písať. Ako žena vstúpila do profesií, ktoré boli tradične mužské. Jej prvý šéf ju charakterizoval slovami: „Bola to inteligentná dievčina, vynikajúca reportérka a na rozdiel od väčšiny žien vedela písať.“

Triumf ako debut

V roku 1940 jej ako devätnásťročnej študentke v časopise *Pan* vydali prvú poviedku s názvom *Triumf*. Už v tejto poviedke sú prítomné prvky, ktoré nájdeme v celej jej tvorbe – dôraz na vnútorné prežívanie postáv, nestálosť vzťahov, dôležitosť i zdanlivo nepodstatných podnetov okolitého prostredia. Luísa, závislá od dominantného partnera, ktorý ju ubíjal, ponižoval a obviňoval z vlastnej neschopnosti písať, pociťuje hlbokú prázdnotu: „Pomaly, pokojne odbíja jedenásť. Ozve sa prenikavý škrek vtáka. Včera všetko znehybnelo, pomyslí si Luísa. Stále sedí prihlúplé na stoličke, nevie, čo robiť. Zahľadí sa na obraz s námorným výjavom vo sviežich farbách. Nikdy nevidela vodu, čo by vyvolávala taký pocit tekutosti a pohybu. Nikdy si ten obraz nevšimla. Odrazu ako prenikavo, hlboko zraňujúca kopija: „Odišiel.““ Pri bezcieľnom túlaní sa po tichých prázdnych izbách nachádza na kúsku papiera Jorgeovo vyznanie sa z vlastnej priemernosti. Z letargie a následného zúfaleho plaču nad Jorgeovou malodušnosťou ju preberá voda a vzápätí uvedomenie si vlastnej sily: „Pozrela na veľký kohútik, z ktorého sa liala priezračná voda. Bolo jej horúco... Náhle dostala nápad. Povyzliekala sa, naplno otvorila kohútik a ľadová voda jej stekala po tele, až zjajkla do zimy. V tomto improvizovanom kúpeli sa radostne rozosmiala. Z vane sa jej naskytl nádherný výhľad pod už rozpáleným slnkom. Na chvíľu zväznela, znehybnela. Nedokončený román, priznanie. Zadumala sa, vráska na čele aj v kútiuku úst. Priznanie. Po tele jej však stekala ľadová voda a hlasno sa dožadovala pozornosti. V žilách jej už kolovalo príjemné teplo. Odrazu sa usmiala, čosi si uvedomila. Vráti sa. Vráti. Pozrela na krásne ráno okolo seba, zhlboka dýchala a takmer s pýchou cítila, ako jej pravidelne búcha srdce plné života. Zahalil ju teplý snečný lúč. Rozosmiala sa. Vráti sa, lebo ona je silnejšia.“

Clarice ako fenomén

Poviedková tvorba sprevádzala Clarice Lispector od mladosti až do konca života. Napísala spolu 85 poviedok, ktoré vyšli po prvý raz súborne v antológii *The Complete Stories*, vydané v angličtine. Za jej vznikom stojí autor spisovateľkinej biografie Benjamin Moser. O vydanie slovenského prekladu sa postaral Portugalský inštitút v roku 2019. Keď čítame Claricine poviedky, sme svedkami vývoja a smerovania jej tvorby, no zároveň sledujeme jej dozrievanie ako ženy. Kým prvú, už spomínanú poviedku, napísala ako devätnásťročná, poslednú poskladali z fragmentov po jej smrti.

Svoj prvý román napísala ako dvadsaťdvaročná ešte počas vysokoškolského štúdia. Vznikol z útržkovitých zápiskov, ktoré dala dokopy na podnet kolegu, spisovateľa a novinára Lúcia Cardosa. Ten jej navrhol vložiť na úvod epigraf z Joyceovho *Portrétu umelca ako mladého muža*, z ktorého vzišiel aj názov románu. Claricina románová prvotina vyšla v náklade tisíc výtlačkov, autorka namiesto honoráru dostala sto kusov, ktoré rozposlala kritikom. Kniha vyvolala okamžitý ohlas. Kritici dielo nazvali najlepším románom, aký kedy žena napísala v portugalskom jazyku. Introspektívny román nemá klasickú dejovú líniu, zameriava sa na stavy a pocity hlavnej hrdinky Joany, mladej ženy, ktorá sa v myšlienkach vracia do detstva i rokov stroskotaného manželstva. Jej príbeh je nielen prienikom do vnútorného sveta hlbavej dievčiny s vlastným vnímaním jazyka i všetkého okolo seba, ale aj úsilím preniknúť do podstaty ľudskej existencie. Táto snaha

spisovateľku sprevádzala celý život. Poznačená silnou židovskou tradíciou i katolíckym prostredím v novej vlasti neúnavne hľadala cestu, ako preniknúť pod povrch vecí, dostať sa hlbšie, k spirituálnej podstate ľudského života.

Krátko po vydaní románu sa objavili špekulácie, že za nevšedným menom a novátorským štýlom sa skrýva nejaký známy spisovateľ. Už vtedy sa začali rodiť fámy a mýty, ktoré postavu tejto nevšednej ženy a autorky obklopujú dodnes. Clarice je v Brazílii obrovským fenoménom, ľudia ju uctievať, mnohí ju označujú za „čarodejnicu“, znova a znova sa ponárajú do jej diel. Rozhodne však nemôžeme tvrdiť, že jej tvorba je pre každého. Kým niekoho strhne hneď prvými riadkami a priam magicky ho vtiahne do svojich príbehov, iného nechá celkom chladným. Jej dielo veľmi často vyvolá obrovské nadšenie alebo naopak, úplné nepochopenie.

Hranice jazyka

Clarice Lispector sa krátko po vydaní románového debutu vydala za brazílskeho diplomata a dlhé roky ho sprevádzala na zahraničných misiách. Život manželky diplomata ju ubíjal. Ako sama povedala: „Nenávidela som ho, ale robila som, čo bolo treba, aby som pomohla bývalému manželovi. Usporiadávala som večere, dokonca som ukladala ružové lupene do misiek na umytie prstov, robila som všetko, čo sa očakávalo, ale dvíhal sa mi pritom žalúdok.“ Vždy upravená a krásna Clarice istotne pôsobila ako dokonalá žena diplomata. No za elegantným zovňajškom sa ukrývala nepokojná duša, ktorú takýto život nemohol naplňovať. Po rokoch v strávených v zahraničí napokon muža opustila a s dvoma synmi sa vrátila do Brazílie.

Písaniu sa venovala celý život. Hoci zdôrazňovala, že nie je profesionálna spisovateľka, a píše, len keď sa jej chce, zároveň dodávala, že keď nepíše, má pocit, že je mŕtva. Je autorkou deviatich románov, deviatich kníh poviedok a piatich kníh pre deti.

Ako autorka si vypracovala osobitý štýl, ktorý zodpovedal jej čítaniu. Pri svojom písaní často narážala na hranice jazyka. Touto témou sa zaoberá aj v románe *Jablko v tme*. Martim, ktorý spáchal zločin, chce

začať celkom odznova, na samom začiatku využiť svoj skutok na úplnú obnovu. Pritom naráža na veci i pocity, ktoré nemajú meno. V úsilí preniknúť pod povrch vecí Clarice neberie ohľad na umelecké konvencie a narušuje bežné gramatické schémy. Nerešpektuje pravidlá interpunkcie, prechádza z prvej osoby do tretej, z prítomného času do minulého, vytvára novotvary, opakuje vety a slová. Jej vety niekedy na prvý pohľad nedávajú zmysel. Nie je to však preto, že bola cudzinka, ako sa mnohí nazdávali. V Brazílii žila od raného detstva a portugálčinu ovládala výborne. Jej francúzske „r“, v ktorom mnohí tušili cudzí pôvod, spôsobovala skrátenu uzdička. Ako napísal Benjamin Moser, „jedna z najvzdelanejších žien svojej generácie nemala medzery v spisovnej portugálčine, tak ako Schönberg nemal medzery v diatonickej stupnici ani Picasso v anatómii“. Jej štýl je často znepokojujúci, prekladateľa i redaktora zvädza k snahe opravovať, uhládzať, eliminovať opakovanie, musíme si však uvedomiť, že ide o vedomé nerešpektovanie noriem, že Clarice nešlo o to, aby jej texty boli plynulé a štylisticky vycibrené. Svoje písanie nepodriaďovala estetickým kritériám, nechcela v čitateľovi vzbudzovať pocit krásna. Písala, lebo stále hľadala, a svoje hľadanie sa pokúšala pretaviť do slov.

Svoje knihy nikdy neponúkala zahraničným vydavateľstvám, lebo bola presvedčená, že v preklade už nepíše ona. Napriek tomu sama prekladala, hoci skôr preto, aby sa uživila, než z pasie k tejto činnosti. V jednom z rozhovorov priznala, že prekladanú knihu nikdy vopred nečíta. Keď pri práci dej dopredu poznala, prekladanie ju už nebavilo, no keď sa ho dozvedala postupne, ako prekladala vetu po vete, hľala ju zvedavosť. Prekladať jej knihy je skutočne mimoriadne náročné. Hoci som už preložila množstvo diel z portugálčiny, žiadny z autorov vo mne nevyvolal toľko pochybností súvisiacich s možnosťami prekladu ako Clarice Lispector. Ostáva mi veriť, že sa mi to aspoň do istej miery podarilo a že som aspoň trochu uspela v úsilí pomôcť slovenskému čitateľovi nahliadnúť do jej strhujúceho myslenia. **KR**

Jana Benková Marcelliová

Vyštudovala angličtinu a portugálčinu na Filozofickej fakulte UK v Bratislave, kde aj pracuje ako odborná asistentka na Sekcii portugalského jazyka a kultúry Katedry romanistiky. Zaoberá sa portugalskou morfológiou, lexikológiou a teóriou prekladu. V rámci umeleckého prekladu sa sústreďuje najmä na súčasnú lusofónnu literatúru (Clarice Lispector, Rubem Fonseca, José Cardoso Pires, António Lobo Antunes alebo José Eduardo Agualusa).

Patrick Modiano: Aby si sa nestratil v našej štvrti
Preklad: Dan Jurkovič
Bratislava: Marenčin PT, 2022

Patrick Modiano: Okružné bulváre
Preklad: Dan Jurkovič
Bratislava: Marenčin PT, 2022

Kristína Svrčková (1994)
Vyštudovala prekladateľstvo a tlmočníctvo na FIF UK v Bratislave. Venuje sa najmä umeleckému prekladu anglofónnej a frankofónnej prózy a tlmočeniu vo francúzskom jazyku. Pre vydavateľstvo Artforum preložila tetralógiu ročných období škótskej spisovateľky Ali Smith a grafickým románom *Vo vlnách* nadviazala spoluprácu s vydavateľstvom Absynt, pre ktoré prekladá knihu *Kráľovstvo* E. Carréra.

Nestratíme sa a pamätajme

Patrick Modiano, autor nevyčerpatelnej témy pamäti, zabúdania a hľadania, ktorého vety, myšlienky a témy prechádzajú z jednej knihy do druhej, zakaždým vytvoria niečo nové a nikdy sa neminú, nám nedáva jasné odpovede, len priame otázky.

✎ **Kristína Svrčková**

V priebehu jedného roka nám vydavateľstvo Marenčin PT predstavilo dva romány francúzskeho spisovateľa **Patricka Modiana** v preklade **Dana Jurkoviča**. Prvým z nich je *Aby si sa nestratil v našej štvrti*, ktorého originál vyšiel v roku 2014, len krátko predtým, ako Švédská akadémia udelila Modianovi, „Marcelovi Proustovi našich čias“, Nobelovu cenu za literatúru za celoživotné dielo a za „umenie pamäti, ktorým oživil najneuchopiteľnejšie ľudské osudy a odhalil svet okupácie“.

Tieň reality

Román sa začína citáciou zo Stendhalovej knihy *Život Henryho Brularda*, ktorá trefne vystihuje hlavný rámec románu: „Nemôžem zachytiť realitu udalostí, môžem ukázať len jej tieň.“ Prostredníctvom spomienok a rozpomínania sa hlavnej postavy Jeana Daragana sa ponárame do dávno zabudnutej minulosti tohto staršieho spisovateľa, ktorému jedného dňa doma nečakane zazvoní telefón. Neznámy muž v telefóne tvrdí, že našiel jeho adresár a chcel by sa s ním stretnúť, aby mu ho vrátil. Na stretnutí sa ukáže, že neznámy Gilles Ottolini chce o jednej osobe z jeho adresára zistiť viac. Jean si však na osobu Guyho Torstela nespomína. Toto i ďalšie stretnutia či prezretie „spisu“, ktorý od Ottoliniho priateľky Chantal dostane, však odomknú dvere Daraganovej pamäti a tá pred čitateľom postupne odhaľuje jeho minulosť.

No namiesto toho, aby spomínaním na minulosť závoj tajomna striasala, čím ďalej, tým viac ju doň zahľadá.

V románe sa prelínajú tri časové roviny: spomienky Daragana na neľahké detstvo a vyrastanie bez rodičov u známej Annie Astrandovej, spomienky na jeho mladosť a napokon súčasnosť. Jeho rozpamätávanie predstavuje práve to, čo Stendhal nazýva „tieň reality. Aká bola pravda? Čo sa skutočne stalo? To sa čitateľ môže iba domnievať: má možnosť čítať len odraz reality zapísaný v Daraganovej pamäti, na ktorú sa s pribúdajúcim vekom dá čoraz menej spoľahnúť: „Keď bol mladší, takáto záhada, hoci

Nobelista Patrick Modiano na tlačovej konferencii Švédskej kráľovskej akadémie v Štokholme (2014)

zdanlivo bezvýznamná, ho niekedy vedela zamestnať na celé dni, keď na ňu zanovito hľadal odpoveď. A hoci išlo o drobný detail, prežíval pocit úzkosti a neúplnosti, až kým ho správne nepripojil k celku ako stratený kúsok puzzle. Niekedy to bola veta či verš, ku ktorým nevedel priradiť autora, niekedy iba meno. ‚Silvy-Rosa. Módne krajčírstvo. Rue Estelle. Marseille.‘ Zavrel oči a pokúšal sa sústrediť. Mysľou mu prebehlo slovo, ktoré akoby sa mu spájalo s touto etiketou: ‚Čiňanka.‘ Musel by mať trpezlivosť a ponárať sa do hlbokých vôd, aby našiel prepojenie medzi ‚Silvy-Rosa‘ a ‚Čiňankou‘. On však už niekoľko rokov nemal síl vypáť sa k takému výnimočnému výkonu. Nie veru, bol už prístary, radšej už len ležal naznak na hladine...“

Neviditeľná autobiografia

Patrick Modiano nás spomienkovým odrazom reality konfrontuje s otázkami: je realita uchopiteľná? Ak áno, do akej miery? Akú rolu vzhľadom k realite zohráva pamäť a zabúdanie? Je napríklad vôbec možné napísať objektívnu autobiografiu? Pri Daraganovi pozoruje jeden dôležitý jav: naše spomienky na určité obdobie života sa často nezhodujú so spomienkami, ktoré si o nás a o tom období zachovali prítomní svedkovia. „Až si môžete kľásť otázku, či pátranie po stratenom čase nie je márnou snahou, zakalenou zabudnutím a spomienkami, pri ktorých sa nakoniec začnete pýtať, či nie sú vymyslené.“

Slovenský preklad románu *Okružné bulváre* uzrel svetlo sveta pri príležitosti 50. výročia publikácie francúzskeho originálu, ktorý bol ocenený Veľkou cenou Francúzskej akadémie v roku 1972. Ide o posledný román tzv. okupačnej trilógie, v ktorom sa autor zameril na zobrazenie francúzskej reality počas druhej svetovej vojny a kolaborácie s nacistami, a nebál sa to robiť otvorene a priamo. Román opäť raz otvára smerodajný citát, tentoraz z pera Arthura Rimbauda: „Keby som len mal predchodcu kdesi v dejinách Francúzska! Ale kdeže, nikde nič.“ Rozprávač príbehu Serge Alexandre nás

berie na strastiplnú cestu do spoločnosti pochybných osôb, ktoré očividne ťažia z aktuálnej vojnovnej situácie, aby tam našiel svojho dlho hľadaného otca, s ktorým stratil kontakt ešte v mladosti po zvláštnom zážitku s ním.

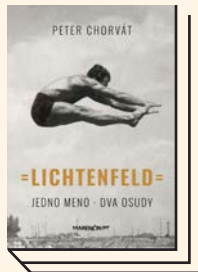
Otec vystupuje pod menom barón Chalva Deyckecaire a pôsobí ako účtovník a poradca pre ďalších dvoch vojnových profitérov: vydavateľa bulvárnych kolaborantských novin Jeana Muraila a bývalého legionára Guyho de Marchereta. Obaja Deyckecaire využívajú na svoje nekalé obchodné aktivity a ponizujú výmenou za to, že ho neudajú pre jeho židovský pôvod: „(Otec) visí na každom ich slove. Naťahuje sa k nim; hlavy oddeľuje len pár centimetrov. Ešte kúsok a jeho čelo sa prilepí k Muraillovmu či Marcheretovmu. No len čo sa k nemu otcova tvár priblíži viac než treba, Marcheret mu zovrie líce medzi palec a ukazovák a pomalým pohybom mu ho skrúca. Otec sa chce odtiahnuť, Marcheret však nepustí.

Niekoľko minút ho takto drží a zosilňuje tlak prstov. Niet pochyb, že otec pociťuje ostrú bolesť. Na líci mu ostane červená stopa. Zľahka si k nej prikladá ruku. Marcheret mu vraví: ‚Však ja ťa odnaučím zvedavosti, Chalva...‘ A otec: ‚Áno, Guy... Dobre hovoríš, Guy...‘ a usmieva sa pri tom.“

Serge Alexandre sa Muraillovi predstaví ako románopisec a ten mu následne navrhne, aby napísal nejaký článok pre jeho časopis. Alexandre sa chopí príležitosti dostať sa do tesnejšej blízkosti svojho otca a vydá sa na cestu vtierania a falošných komplimentov, ktoré ho majú v hýrivej spoločnosti týchto podivínov udržať. Otec syna nepoznáva. Spozná ho až úplne na konci príbehu, keď sa syn k otcovi prizná po tom, čo ujdú ukradnutým autom pred hroziacim nebezpečenstvom, a pašerák, čo ho mal previezť cez belgickú hranicu, ho zradí. Čo si však syn o otcovi skutočne myslí? Cíti k nemu niečo? Autor nás necháva na pochybách, aké azda sám prežíval voči svojmu židovskému otcovi Albertovi Modianovi, ktorého život počas okupácie mal podľa všetkého tiež svoje temné stránky.

Patrick Modiano, autor nevyčerpatelnej témy pamäti, zabúdania a hľadania, ktorého vety, myšlienky a témy prechádzajú z jednej knihy do druhej, zakaždým vytvoria niečo nové a nikdy sa neminú, nám nedáva jasné odpovede, len priame otázky. A napriek tomu, že sme jeho autobiografiu nikdy nečítali, máme pocit, že ho v rozprávaní či v postavách dôverne spoznávame. Je to on, jeho pamäť, jeho spomienky, jeho zabúdanie, jeho sny a fikcia.

Aký odkaz si môžeme z týchto Modianových diel vziať? Nestraťme sa a pamätajme. A ak sme náhodou zabudli a stratili sa – spomínajme, aby sme sa opäť našli. **KR**

Peter Chorvát:
Lichtenfeld. Jedno meno, dva osudy
Bratislava:
Marenčin PT, 2023

Július Lőrincz (1940)
Novinár, publicista, odborník na zahraničnú politiku. Do roku 2002 pracoval v denníku *Pravda*, neskôr na Veľvyslanectve SR v Chorvátsku. Niekoľko rokov pôsobil v Tlačovej rade SR.

Dráma vražedného storočia

Lod' Pentscho sa 18. mája 1940 vydala z Bratislavy na dobrodružnú plavbu do rumunského prístavu Sulina v ústí Dunaja. Bola preplnená a nie veľmi stabilná, lebo na palube bolo 508 cestujúcich. **Peter Chorvát** vo svojej knihe **Lichtenfeld – Jedno meno, dva osudy** píše: „Rieka neprekážalo, že pasažiermi na tomto plavidle sú Židia – ľudia prenasledovaní, ktorí si týmto odchodom, resp. útekem zachraňujú holé životy. Rieka sa im chrptom neotočila.“ Cestujúci na lodi, medzi nimi aj tridsaťročný učiteľ telocviku, ale predovšetkým známy boxer a zápasník Imrich Lichtenfeld, mali síce vybavené všetky dokumenty potrebné na cestu do Palestíny, ale kvánila ich neistota. Vo východnej časti Stredozemného mora operovali už vojnové lode Talianska, ktoré práve v roku 1940 vstúpilo do vojny. Lod' Pentscho napokon stroskotala pri neobývanom ostrove. Lichtenfeld sa chcel spolu s tromi mladými mužmi pripojiť k československým vojakom na frontoch Blízkeho východu, preto sa na člne vydali na cestu za záchranou do blízkosti ostrova Kréta. Spozorovala ich britská letecká hliadka, ktorá privolala britský torpédoborec. To bola záchrana pre všetkých, vrátane vyše 500 stroskotancov.

Dramatické osudy Imricha (Imiho) Lichtenfelda tvoria druhú časť Chorvátovej knihy. Autor je historik, pôsobí vo Vojenskom historickom ústave a vynaložil veľké úsilie, aby nazhromaždil pozoruhodný materiál o Imim a jeho otcovi Samuelovi, ktorý zostal aj s manželkou v Bratislave. Bohatí na fakty a príbehy je aj prvá polovica knihy, venovaná Samuelovi Lichtenfeldovi, rodákovi z Mliečna pri Šamoríne. V mladosti ešte v 19. storočí prešiel svetom cirkusov, v ktorých sa vlastne rodili rozličné vetvy ťažkej atletiky – zápasenie, box, vzpieranie. A Samuel bol pri tom aj neskôr v prvej Československej republike, keď organizoval v Bratislave športové kluby ťažkej atletiky. Ešte výraznejšiu úlohu zohrával v budovaní policajných orgánov v meste na Dunaji. Vážili si ho a oceňovali za riešenie mnohých závažných trestných činov, najmä lúpeží na viacerých miestach Slovenska.

Mimoriadne významnou častou aktivít Samuela a Imiho, mladšieho zo Samuelových dvoch synov, bolo zavádzanie prvkov sebaobrany do bežnej činnosti bezpečnostných zložiek. V otcovom prípade to bolo šírenie japonského džiu-džicu. V prípade Imiho išlo o jeho vynález „krav maga“, čo v hebrejčine znamená boj zblízka. Zárodok tohto systému boja sa formovali v zrážkach, ktoré vyvolali násilné formy antisemitizmu a útoky na židovské obyvateľstvo v Bratislave v rokoch 1938 až 1940. Imi a jeho vrstovníci sa im museli brániť. Mladý Lichtenfeld to potom využil pri výcviku príslušníkov oddielov židovského odboja v Palestíne a neskôr aj v izraelskej armáde. Krav maga bol spočiatku akoby „výhradným vlastníctvom“ bezpečnostných a armádnych zložiek. A nielen v Izraeli; v rokoch 1958 – 1960 pôsobil Imi (v Izraeli je známy ako Imi Sde-Or) ako inštruktor v bezpečnostných zložkách Etiópie cisára Haile Selassieho. Dnes je krav maga zaradený už do učebných osnov izraelských škôl a trénuje sa v kluboch po celom svete. Imi sa v roku 1960 zosobášil s Ilanou, rodáčkou z Hričovského Podhradia, ktorej sa podarilo spolu s dvomi malými synmi prežiť holokaust a neskôr sa vystáhnovať do Izraela. Prežili spolu 40 rokov až do jeho smrti v januári 1998. Jeho rodičia také šťastie nemali. Otec Samuel a mama Jana neprežili holokaust napriek tomu, že mali aj „určitú dočasnú ochranu“ niekoľkých bývalých Samuelových kolegov z Policajného riaditeľstva v Bratislave a z Ústredia štátnej bezpečnosti. Zahynuli v roku 1944.

♣ **Július Lőrincz**

Iba púšť a temnota noci

Kniha Arthura Koestlera *Tma na poludnie*, jeden z najslávnejších románov o praktikách autoritárskych a totalitných režimov, nie je len o stalinských čistkách a revolúcii, ktorá nakoniec požíra vlastné deti.

✪ Július Lőrincz

Arthur Koestler: *Tma na poludnie*
Preklad: Miloslav Szabó
Bratislava: Brak, 2023

V cele bolo ticho. Rubašov počul len vŕzganie svojich krokov na dlaždiciach. Šesť a pol kroka k dverám, kde si poňho prídu, šesť a pol kroka k oknu, za ktorým sa už skoro celkom zotmelo. Čoskoro to bude mať za sebou. No keď sa pýtal, za čo vlastne zomiera, nenachádzal odpoveď.“

Slová zo stránok knihy **Arthura Koestlera *Tma na poludnie*** hovoria o osudoch, prežívaní a myšlienkach človeka odsúdeného na smrť. O posledných chvíľach života jej hrdinu Nikolaja Salmanoviča Rubašova, fiktívnej postavy revolucionára v historických udalostiach, ktoré neboli fikciou; mali svoje zákonitosti a boli reálne. Autor sa po dopísaní rukopisu v roku 1940 čitateľom zveril, že Rubašova a ďalších skladal z osudov viacerých mužov, obetí takzvaných moskovských procesov. Koestler sa s niektorými z nich poznal, napr. s Nikolajom Bucharinom a Karlom Radekom, a knihu venoval ich pamiatke.

Aktuálna výzva

Nie je to však vôbec iba spomienka s kladením rozlúčkového venca. Skôr a predovšetkým je to stále aktuálna výzva zamyslieť sa nad cestami civilizácie, autoritárskymi a totalitnými režimami, v tomto prípade komunistickými a fašistickými.

Zatknutý Rubašov na stránkach knihy o tom všetkom premýšľa, na výsluchoch dokonca diskutuje so svojimi väzňami Ivanovom a Gletkinom. A oni dvaja medzi sebou. Prvý je chvíľami „humanisticky mäkší“, čo vedie spolu s liberálnou demokraciou v čase „nezrelých mäs“ k samovražde revolúcie, a preto Ivanov zmizne. Popraví ho a s Rubašovom zostáva „dôslednejší“ Gletkin, ktorý napokon zostaví obžalobu a dielo dokoná.

Dlhý dialóg v cele

Vari najstrhujúcejšia časť románu sa odohráva v dlhom dialógu medzi Rubašovom a Ivanovom, ktorý príde za obvineným voľakedajším priateľom do cely s fľašou koňaku a pohárikom a žiada ho, aby mu vysvetlil, prečo tvrdí, že je sviňa. Rubašov mu okrem iného odpovedá, že dejiny revolúcií akiste „nie sú povzbudivým nedelným čítaním, ale také svinstvo, aké sme dokázali vyrobiť my, ľudstvo ešte nezažilo“. Ivanov mu s úsmevom oponuje, že možno má pravdu, ale na rozdiel od doterajších moralizujúcich diletantov „my sme prvý

raz dôslední“. Rubašov pripomína, že táto dôslednosť viedla aj k tomu, že v priebehu jedného roka „sme nechali umrieť hladom päť miliónov veľkých a stredných roľníkov aj s rodinami... asi desať miliónov ľudí sme poslali na nútené práce do Arktídy a pralesov na východe“ v podmienkach pripomínajúcich antické galeje. Jediným argumentom na výmenu názorov v podmienkach „revolučnej dôslednosti“ sa stala smrť. Sloboda tlače, prejavu a pohybu boli potlačené, akoby nikdy nejstvovala deklarácia ľudských práv.

Ivanov tvrdí, že nikdy v dejinách sa neudialo niečo veľkolepejšie: „Sťahujeme z ľudstva starú kožu a vyrábame mu novú.“ Vytýka Rubašovovi, že má slabé nervy, boli časy, keď ho to „napíňalo oduševnením... a zrazu sa ošivaš ako stará panna“. Rubašov odpovedá: „... vidím zjazvené telo tejto generácie, ale nevidím novú kožu.“ História nie je fyzikálny experiment, ktorý sa dá stokrát opakovať.

Na konci Koestlerovho románu *Tma na poludnie* počuť na chodbe najprv pridusené a potom hlučnejšie bubnovanie. Dvere Rubašovovej cely sa rozleteli, vonku stál obrovitý chlap s revolverom na opasku a úradník v civile, ktorý prečítal z papiera nejaký text. Potom zaznie povel a sprievod sa vydá na cestu po chodbách väznice...

Kde je zaslúbená krajina?

Má toto ľudstvo na svojej púti vôbec nejaký cieľ? To bola jedna z otázok, na ktoré by Rubašov ešte rád dostal odpoveď. „Štyridsať rokov ho hnali púšťou, pomocou hrozieb a väbenia, s lživým strašením a s lživou útechou. Kde však bola tá zaslúbená krajina?“ V posledných chvíľach uvažuje, že ani Mojžiš nesmel vstúpiť do zaslúbenej krajiny, ale aspoň ju mohol vidieť z výšky hory, rozprestierala sa mu pri nohách. Rubašova však neodviedli umrieť na horu a „kam jeho oko dohliadlo, nevidel nič iné, iba samú púšť a temnotu noci“.

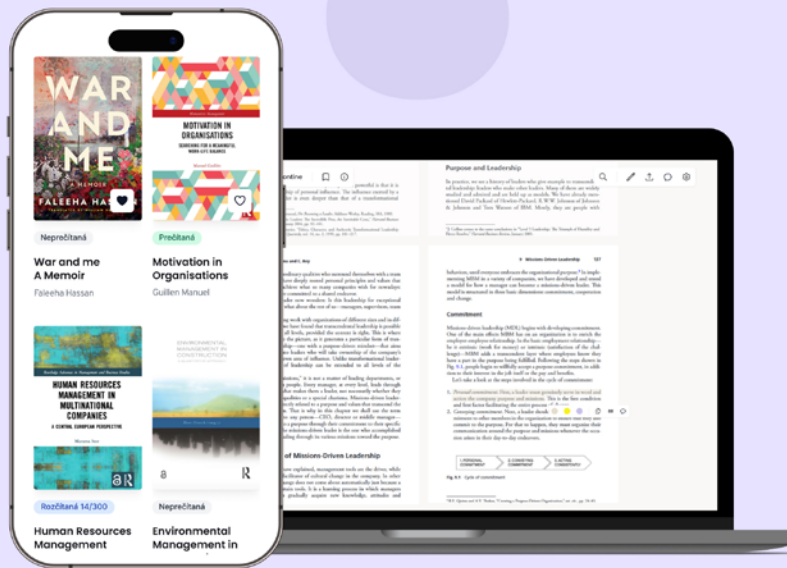
Skvelý román; môžete sa doňho znovu a znovu začítať a vždy nachádzate nové pohľady, nové objavy. V Paríži sa po druhej svetovej vojne dostalo autorovi triumfálneho privítania od Alberta Camusa, Jeana-Paula Sartra a jeho partnerky Simone de Beauvoire. V očiach Georgea Orwella išlo o „brilantné literárne dielo“.

A napokon výborná je esej prekladateľa **Miloslava Szabóa** o Arthurovi Koestlerovi a jeho odkaze pre dnešok na posledných 18 stranách knihy, ktorá vyšla vo vydavateľstve Brak. Píše o ňom, že „bol a je pre mnohých stelesnením osudov Európy 20. storočia, jej kríz, tragédií a nádejí...“ Predstavuje ho ako narodeného „v asimilovanej židovskej rodine v imperiálnej Budapešti“ a potom ho sprevádza po celej jeho búrlivej životnej ceste, najprv príklonom k tzv. revizionistického sionizmu Vladimíra Žabotinského, cez obdiv, sklamanie a rozchod s komunistickým hnutím až po zrod a osudy jeho najslávnejšieho románu *Tma na poludnie*. Výstižné sú najmä Szabóove slová, že „Koestler prostredníctvom svojho románu vyjadril predovšetkým hlboké sklamanie z fašizácie komunizmu“. KR

Július Lőrincz (1940)

Novinár, publicista, odborník na zahraničnú politiku. Do roku 2002 pracoval v denníku *Pravda*, neskôr na Veľvyslanectve SR v Chorvátsku. Niekoľko rokov pôsobil v Tlačovej rade SR.

Vstúpte do novej digitálnej knižnice

nájdete viac ako **50 000 e-knÍh**

Esej Jána Johanidesa 2023

Vítazná esej *Húf rýb, nekupovanie Tolstého a cudzosť bez hľadania* Nataše Brezovskej (Gymnázium T. Ružičku v Žiline) si získala porotu najmä svojim obrazným vyjadrovaním a plynulým rinutím inšpiratívnych myšlienok. Slovmi Dany Podrackej „autorka túži po harmónii. Hľadá možnosť, ako z cintorína spraviť záhradu, ryby premeniť na veľké motýle a vynájsť spôsob, ako uhniest z toho všetkého pevný bod. V sebe.“

Trinásteho ročníka súťaže Esej Jána Johanidesa sa zúčastnilo 61 študentov a študentiek z 29 stredných škôl. Odborná porota – poetka, esejistka a editorka Dana Podracká, redaktorka a editorka Alexandra Jurišová a redaktorka a spisovateľka Dominika Madro – vybrala 12 esejí, ktorých autori a autorky najlepšie zvládli štylistiku, kompozíciu textu a gradáciu svojich názorov, postrehov i pocitov. Oproti minulému ročníku (122 zúčastnených) sa prihlásilo menej študentov a študentiek, no podľa poroty boli tohtoročné eseje jazykovo i tematicky na vyššej úrovni. Vysoká úroveň esejí naznačuje, že myšlienky Jána Johanidesa korešpondujú ponad čas a spisovateľ európskeho formátu stále inšpiruje a oslovuje súčasnú generáciu. Azda aj preto, že vysoká latka myslenia a čítania, ktorú nastavil svojim dielom, odmieta povrchnosť a banalizáciu vnútorného i vonkajšieho sveta. Napriek tomu sa v niektorých esejach vyskytli klišéovité frázy, ťažkopádne formulácie názorov či dokonca žánrové odchýlenia – viacerí beletrizovali vlastné životopisy alebo vytvárali situácie a príbeh. Najlepšou školou súťaže Esej Jána Johanidesa sa stalo Gymnázium Ladislava Novomeského v Senici s pedagogičkami Mgr. Hanou Odokienko Fodorovou, PhD. a Mgr. Mariannou Nahirnyak. Ich študentov a študentiek sa do trinásteho ročníka zapojilo najviac a ocitli sa i medzi dvanástimi najlepšimi. Všetky ocenené eseje svedčia o tom, že premýšľanie sa môže skutočne dobre čítať.

Myšlienky

(1)

„Býva takmer pravidlom, že dostávame odpovede na svoje otázky, keď ich najmenej očakávame.“
(Ján Johanides: *Holomráz*)

(2)

„Dom už spal, keď som sa ocitol v jednom z jeho srdc.“
(Ján Johanides: *Podstata kameňolomu*)

(3)

„Hľadali ste v sebe nejaký pevný bod, ale objavili ste ľudí s rôznymi povahami a názormi.“
(Ján Johanides: *Súkromie*)

Výsledky súťaže Esej Jána Johanidesa, 13. ročník

1. miesto

• Nataša Brezovská,
Gymnázium T. Ružičku, Žilina

2. miesto

• Patrik Vavrovič,
Gymnázium sv. Uršule, Bratislava

3. miesto

• Ela Lovászová,
Gymnázium Golianova, Nitra

Prémie za prvú myšlienku

• Katarína Belicová,
Gymnázium Ladislava
Novomeského, Senica
• Evelyn Fazekašová,
Gymnázium Golianova, Nitra
• Romana Kujovičová,
Stredná odborná škola
poľnohospodárstva a služieb
na vidieku, Trnava

Prémie za druhú myšlienku

• Zuzana Hurbaničová,
Gymnázium Ladislava
Novomeského, Senica
• Hugo Pavelka,
Gymnázium Jura Hronca,
Ružinov
• Nicolas Švec,
Gymnázium Vojtecha Miháliky,
Sereď

Prémie za tretiu myšlienku

• Melanie Martinková,
Stredná odborná škola
poľnohospodárstva a služieb
na vidieku, Trnava
• Ema Šišovská,
Gymnázium Janka Kráľa,
Zlaté Moravce
• Andrea Tomeková,
Gymnázium Ladislava
Novomeského, Senica

Najlepšia škola Eseje

Gymnázium Ladislava Novomeského,
Senica s pedagogičkami
Mgr. Hana Odokienko Fodorová, PhD.
a Mgr. Marianna Nahirnyak

Vítazný text súťaže Esej Jána Johanidesa 2023

Húf rýb, nekupovanie Tolstého a cudzosť bez hľadania

✚ Nataša Brezovská, Gymnázium T. Ružičku v Žiline

Spomínate. Teda, snažíte sa. Aj to sa predsa cení. Aspoň tak vám to vždy starší – múdrejší tvrdili. Netušíte či boli múdrejší preto, lebo ich snaha bola zakaždým ocenená, alebo preto, lebo ich roky naučili vážiť si aj ten najmenší pokus. Možno v novom úsilí videli ďalšiu métu, ktorú by mohli zopár ďalších rokov či dekád chytať. Pri behu (možno dokonca úteku) človek väčšinou zabúda. Uši otvoria svoje dvere a z mysle vyletí tisíc lietaviek snových. Uletí s nimi aj zopár vašich zanedbateľných činov a vy si uvedomíte, že hoci ste sa snažili všetko vystavať z cementu, bol to len piesok. A vy, tvor-dobyvateľ, nie ste nič viac než húf ostro šupinatých rýb beznádejne sa snažiaci vryť sa späť do už zmieneného piesku. Váš beh sa nakoniec zmení v blúdenie vo vlnách sveta a máte čo robiť, aby ste ustrážili všetky tie vodné stavovce. Ak sa ktorákolvek stratí, už to nebudete vy.

Ste unavení, tak veľmi zmorení. Stráženie všetkých vašich plávajúcich existencií, odolávanie stále väčším a väčším nárazom desivých búrok. Medveď s hnisajúcou labou, prerezaným bruchom a 8 rokov starým brokom zarytým v uchu rozumie tej bolesti. Snažíte sa zastaviť, vyrovnáť sa, zapustiť korene a ako storočný agát stáť pevne, vzpriamene. Kvety však padajú k zemi spoločne s príslubom selankových dní. Vaše ryby už radšej skameneli a vy si to vážite. Viete, že len kameň rozbije tie veľké hodiny na oblohe.

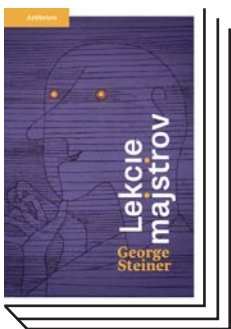
Teraz máte pocit, že ste na cintoríne. Chlad a príbehy vás obklopujú zo všetkých strán ako tancujúce dievky počas fašiangových slávností. Formovalo vás to. Mramorové, dažďom pohladené pamätníky. Vytesané, bezvýznamné kríže. Kúpený kryštálový kameň chrániaci pred zlými duchmi. Časti vášho bytia, navždy prítomné, a predsa tak úpenlivo umlčané.

Prvý je obľý kameň. Jednoduchý, drevený a natretý na bielo, nesie deň začiatku. Narodili ste sa. Vy, vy, vy... Malé telíčko, hromový plač a vyhradené množstvo rokov, čakajúce na vás. Na všetky vaše postavy napísané pre mýtické báje, nie pre skutočný život. Tam je hrob vášho ôsmeho roku. Jediná vaša osobnosť, ktorú ste nikdy nezabudli. Netušíte prečo, ale je to tak. Ten chlapec vám zanechal strach z krehkosti. S kamarátom, ktorého meno sa už dávno neodvážite vysloviť, ste sa snažili vyšplhať na tie najvyššie vetvy. Najskôr to nešlo. Šmýkala sa vám ľavá noha. Horko-ťažko ste sa vyhupli na prvý konár a zhodili ste pri tom vtáčie hniezdo. Videli ste tú kruhovú kôpku drevených triesok a pomysleli ste si, že tie okřídlené tvory musia byť naozaj hlúpe.

Kto by predsa postavil tak krehký a zraniteľný domov? Váš dom bol z tvrdých stien a vydržal všetko. Tuhý vietor, ťažký sneh, dokonca aj (občas) zúrivy dedov krik. Zamysleli ste sa, či vtáci spev vlastne nie je iba melodické rodinné hašterenie. Neliezli ste ďalej. Kamarát sa smial, hlásil celému svetu, že sa bojíte a pokračoval sám. Možno spôsob, akým sa smial predtým než niečo skúsil chápať, bol dôvod prečo ste sa odcudzili. Hniezdo ste sa pokúsili vrátiť späť, ale bolo neskoro. Mama tých vrabčiatok sa už s nimi nikdy spevavo nepoškriepila. Ste to vy? Nie ste to vy? Po toľkých rokoch už pochybujete o všetkom. Navyše je to hmlisté. Objaví sa pri vás váš starý otec a vy cítite, že dusíte páliacu zlosť. A on tam iba stojí a hľadá. Bolo vám približne šesťnásť, keď ste ho videli poslednýkrát. Doteraz neviete, čo vám chcel v ten večer povedať. Vtedy vám na tom nezáležalo. Jeho slová vás len neustále škriabali po rukách a krku. Utiekli ste od neho a nevrátili sa. Po tom, čo urobil vašej mame, si nezaslúžil nič. Vlastne si zaslužil iba to nič. Báli ste sa ho. Pripomínal vám zložitú postavu z ruských románov, trápiaču všetkých naokolo kvôli hnilobe vlastnej duše. Strach z neho sa postupom času zmenil na hrôzu z bytia ako on. Mal rovnakú farbu vlasov a vyslovoval svoje meno takmer rovnako hlasno ako ste to v neskoršom veku začali robiť aj vy. Hoci ste si radšej nikdy nekúpili nijaké dielo od Tolstého či Dostojevského, viete, že by ste tam našli nielen do detailov opísanú dejovú linku vášho deda, ale aj dlhý odstavec o nutnosti odpustiť. Je to ťažké. Radšej si už nekupujete zrkadlá. Pri každom pohľade vidíte niekoho iného. Lepšie povedané, vidíte jedného z vás. Ale nespoznávate sa. Chceli ste sa stať tým, čo ste milovali a áno, v jednom zo zrkadiel by sa možno chvíľkami zjavila tvár toho, komu bolo to šťastie fúknuté do očí, ale nič to nemení na zvyšku cudzosti, ktorú v sebe aj bez hľadania stále nachádzate. V konečnom dôsledku si to asi aj zaslužíte. Ste síce plný slov a piesní až po temeno hlavy, ale nikdy si nebudete môcť sadnúť a v klude vypíť obľúbený čaj s medom. 100 vašich strán sa nepretržite vnútri háda. Niektoré bažia po niečom, čo sa vás nedotýka, ba ani nevidí. Ďalšie rezolútne odmietajú posun či aspoň drobný krôčik akýmkoľvek smerom, akoby ste boli iónsky stĺp držiaci celý boží chrám. Začínate premýšľať o tom, že vtáci, hoc aj s tak jemnými obydlami a neľahkými osudmi, sú šťastnejší než vy. Sú to len oni a ich hašterenie. Nevzdávate sa. Nesmiete. Spomínate a hľadáte možnosť, ako z cintorína spraviť záhradu, ryby premeniť na veľké motýle a uzmierniť všetky svoje postavy, strany a časti. Chcete si predsa vypíť ten čaj.

„Hľadali ste v sebe nejaký pevný bod, ale objavili ste ľudí s rôznymi povahami a názormi.“

(Ján Johanides: *Súkromie*)

George Steiner: Lekcie majstrov
Preklad: Martina Ivanová
Bratislava: Artforum, 2022

George Steiner (23. apríla 1929 – 3. februára 2020)

Učenie ako spoločné životné zamyslenie

„Učiť, dobre učiť znamená rozvinúť transcendentálny potenciál, a to ešte aj vtedy, keď sa učenie realizuje na tej najskromnejšej úrovni – napríklad v základnej škole. To otravné dieťa zo zadnej lavice, v ktorom prebudíme poznanie, môže napísať báseň, vymyslieť teorému, ktorými sa budú zaoberať ľudia celé nasledujúce storočia.“

✎ Eva Dědečková

Eva Dědečková (1988)
Filozofka a publicistka. Vyštudovala filozofiu a dejiny filozofie na UPJŠ v Košiciach a na Univerzite Karlovej v Prahe. Pôsobí ako vedecká pracovníčka na Filozofickom ústave SAV v Bratislave. Venuje sa fenomenológii, prednostne kozmologickej filozofii výchovy Eugena Finka a Friedricha Nietzscheho.

Prednáškový cyklus **Georgea Steinera** z obdobia jeho hostovania na Harvardskej univerzite (2001 – 2002) je presným odrazom jeho osobnosti všestranného vzdelanca zo „starej školy“. Každá jedna stránka vibruje nielen neuveriteľným množstvom mien z kultúrneho, literárneho či filozofického prostredia, ale aj dejinnými súvislosťami, pričom autorský šev, ktorým všetko spája do uceleného diela, zastrešeného témou vzťahu medzi učiteľom a žiakom, je priam hmatateľne rozpoznateľný. Na jednej strane ide o mimoriadne obdivuhodné majstrovstvo autorovej autenticity, pretože len málokto dokáže vtisnúť textu takú silnú pečať svojej erudovanej osobnosti, že na autora ani v jedinom riadku nemožno zabudnúť; no na strane druhej, a to treba priznať, priemerného čitateľa môže tento pohyblivý, kaleidoskopický text aj odradiť. Steinerove prednášky sú totiž aj istým zhmotneným svedectvom o priepasti, ktorá sa rozvrela medzi takpovediac klasickou kultúrou vzdelania a naším, takmer instantným, vzdelaním pre trh. Niektoré mená a kultúrne nuansy nie sú nášmu prostrediu príliš známe, pričom iné, známejšie, autor predstavuje v nezvyčajnom svetle. Ak však radi vstupujete do preplnených miestností plných veľikánov ľudského ducha, ktorí medzi sebou vedú vášnivú diskusiu na pozvanie Georgea Steinera, a neprekáža vám, že len občas začujete aj svoj vlastný hlas, potom z tohto úľa múdrosti určite získate aj povestný med poznania a inšpirácie. V tomto prípade sa zvlášť ukazujú aj kvality prekladateľky, ktorá knihu doplnila nielen o bohatý poznámkový aparát, ale aj o potrebný vysvetľujúci doslov k prekladu.

Učiteľ ničiteľ alebo opatrovateľ ohňa zvedavosti?

Keď sa nad vzťahom k svojim žiakom, k svojej profesii zamýšľa samotný vyučujúci, asi len zriedkaktory pocíti trpkosladké výčitky za to, že dostáva za svoju prácu aj zaplatené. To už musí byť človek, ktorý vskutku učiteľstvo vníma ako bytostné povolanie. Taký je prístup aj

Autor oživuje dávno zabudnutý motív previazanosti učiteľského poslania a zdravého verejného života. Nielen veda, ale aj filozofia, literatúra a poézia či šport – toto všetko vychováva, šľachtí človeka.

samotného Steinera, ktorý sa s touto dilemou vyrovnáva dialógom s filozofickou, ale aj literárnou tradíciou. Esejistický štýl umocňuje atmosféru dôvernosti rozhovoru s kultúrnymi dejinami, navyše sprítomňuje všetko naoko dávne v momente spolu-myslenia. Vášnivý filozof učiteľ, ktorého prirodzene kvári znak sofistu vypálený na čele, poukazuje na *nadčasovosť* fenoménu učenia a na jeho rôzne hĺbky, ale aj plytčiny. Aj keď je Steiner miestami výrazne patetický, inokedy sú jeho postrehy absolútne presné, hlavne ak ide o kritiku vnímania učenia ako prostého poskytovania informácií: „Chabé učenie, pedagogická rutina... ničia nádej v jej samotnej podstate. Zlé učenie je takmer doslovne vraždou a metaforicky – hriechom. Ponižuje študenta, keď preberanú tému zjednodušujúco prezentuje suchopárnym, povrchným spôsobom. Preniká do senzibility dieťaťa či dospelého ako žieravá kyselina, ako otrava, ako močiarny smrad nezáživnosti.“ (s. 29) Asi každý z nás vie celkom presne, o čom je reč. Len málo z nás malo to šťastie stretnúť dobrého Učiteľa, ktorý rozpaloval v duši žiakov oheň zvedavosti, hladu po poznaní. Ale aj tento zápal má svoje tienisté stránky.

Večná otázka zodpovednosti a slobody

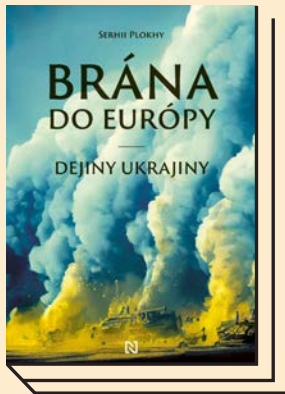
Po kapitole, ktorá predstavila známe i menej známe mená vo svetle vzájomného učenia (pretože nielen v škole sa učíme, celý život je učením – v priateľstve, spolupráci, pracovnej rivalite a pod.), kladie Steiner zásadnú otázku zodpovednosti učiteľa za správanie, konanie svojho žiaka. Vynára sa tu určitý tieň nebezpečenstva angažovanosti intelektuálov, ktorí vedome či nevedome strhávajú svojich stúpencom aj k postojom z hľadiska morálky problematickým. Otázkou však potom ostáva, či ide stále o Učiteľa alebo len o manipulátora, keďže nenaučil svojich žiakov to podstatné – samostatne a kriticky myslieť; zároveň takýto „učiteľ“ predsa nezachoval pátos potrebnej *dištancie*, ktorá vzťahu učiteľ – žiak dodáva životne potrebnú a zdravú dynamiku. Táto polemika by sa však mohla stať bezpredmetnou, keby ľudia nehľadali „učenia“ v zmysle návodu, ako žiť svoj život, respektíve návodu na „objavenie“ pravého zmyslu života. Pretože ten sa tvorí vlastným pričinením, vlastným žítím a trápením. A nikde nie je napísané, že na konci čaká človeka jasná a *definitívna odpoveď*. Táto predstava ba priam protirečí samotnej povahe života. Ten ostáva mystériom. Zvlášť pokiaľ ide o bytosť evolučne „poškodenú“ tzv. vyšším myslením. Pretože inak platí prosté: život „je“, „deje sa“. A tu je práve potrebné uvedomiť si dôležitosť filozofie výchovy, vzdelávania, vzťahu učiteľa a žiaka, pretože to je zásadný vzťah, ktorý môže prispieť k autentickejšiemu, k schopnosti zaujať postoj k existenciálnej situácii človeka ako jednej z foriem života na tejto planéte. S autorom sa určite možno zhodnúť na tom, že onen príkaz Nietzscheho Zarathustru, venovaný jeho žiakom, aby ho „stratili“ a seba „našli“, by mal byť posledným slovom každého výnimočného Učiteľa k svojim žiakom.

Výchova, vzdelávanie je vždy lekciami o slobode

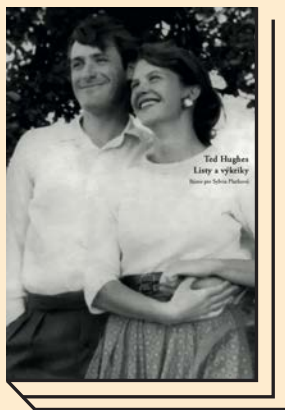
V Steinerovom „polylógu“, mnohovrstevnom interkultúrnem rozhovore s dejinami, do popredia jasne vystupuje aj starogrécky motív *paideia* – výchovy ako štátotvornej činnosti, ktorá vnáša do dynamiky vzťahov medzi jednotlivcom, spoločenstvom a svetom rozmer jednak estetický, religiózny, ale aj etický. Podoba kultúry národa zrkadlí ideály, ktoré sa formujú, premieňajú a odovzdávajú práve prostredníctvom určitej filozofie výchovy, vzdelávania. Autor správne oživuje dávno zabudnutý motív previazanosti učiteľského poslania a zdravého verejného života. Nielen veda, ale aj filozofia, literatúra a poézia či šport – toto všetko vychováva, šľachtí človeka. Otázka slobodnej a kritickkej spoločnosti teda nepoukazuje na koncept vzdelávania v duchu jednotlivých „predmetov“ výuky, ale skôr v zmysle spoločného životného zamyslenia z rôznych perspektív. To je presne výzva, ktorú priniesol nihilizmus, no doteraz nebola vo filozofii vzdelávania plne reflektovaná. V súvislosti s myšlienkou, že štát by mal byť školou etiky, sa zvlášť v slovenských reáliách prepadáme skôr do bezodnej priepasti hanby a pohrdania. A kým nebude možné v školách realizovať občiansku výchovu s jej náležitým dôstojným významom, pretože tu bude absentovať vzťah politiky k oddanej službe občanom, len ťažko budeme môcť na Slovensku hovoriť o kultúre či dokonca o slobodnej spoločnosti.

Vek neúcty a jeho vplyv na zmysel učenia

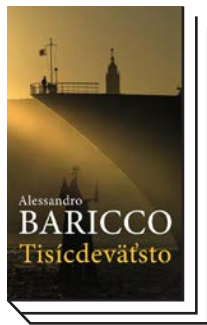
Okrem Steinerovho sympatického uctenia si Nietzscheho ako učiteľa a vychovávateľa je určite dôležitou súčasťou knihy aj kritika akademickej filozofie, ktorá je v dôsledku požiadaviek na tzv. vedecký výkon de facto impotentná. Autor neobchádza ani americké špecifiká filozofie výchovy, ktorá sa pohybuje v móde straty ilúzií (s. 138). Provokatívne tematizuje dokonca Erosa intelektu a jeho dvojznačnosť. Od týchto myšlienok eseje prechádzajú k jadru veci, ku kríze humanitných vied ako takých, a to v dôsledku násilnej snahy byť poplatný dobe; navyše všadeprítomný apel na tzv. politickú korektnosť ničí autenticitu plurality názorov. Na záver Steiner reflektuje „múdrost, ktorá nestarne“ – judaizmus, ale aj náboženstvá, resp. etické systémy Indie, Číny či Japonska. Záverečnou výzvou autora je, aby sme pochopili vzdelanie a výchovu ako konštanty ľudskej existencie a skúsili si uvedomiť vážnosť revolúcie vo vedomí, ktorú prináša rozvoj technológií a informačných vied, pretože to bude mať zásadný vplyv na podobu kultúry, ktorá sa zatiaľ nesie v znamení vyzývavej bezočivosti, zrkadliacej sa v prostej situácii v triede: „Kto musí vojsť, aby študenti vstali?“ (s. 195)

Serhii Plokhy: Brána do Európy. Dejiny Ukrajiny
Preklad: Peter Tkačenko
Bratislava: N Press, 2023
 Oceňovaný profesor ukrajinských dejín na Harvardskej univerzite skúma historickú identitu Ukrajiny na životoch hlavných postáv ukrajinských dejín. V knihe poskytuje jedinečný pohľad na pôvod a potenciálne dôsledky najnebezpečnejšej medzinárodnej krízy od konca stúdennej vojny.

Ted Hughes: Listy a výkriky
Preklad: Peter Trizna
Kordíky: Skalná ruža, 2023
 Výber z tvorby anglického básnika obsahuje básne adresované americkej poetke Sylvii Plathovej, s ktorou ho spájalo manželstvo a dve deti. Do výberu je zahrnutý ešte jeden básnický text, ktorý sa volá *Posledný list* a hovorí o posledných dvoch dňoch a noci, počas ktorej Plathová zomrela.

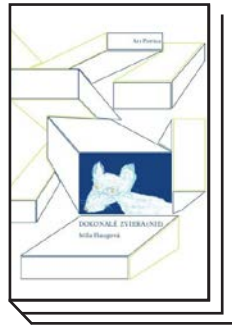
Alessandro Baricco: Tisícdeväťsto
Preklad: Barbora Vallová
Bratislava: Slovart, 2023
 Poetický príbeh chlapca – siroty, ktorú našli na palube luxusného zaoceánskeho parníka. Má zvláštny osud: nesmie opustiť loď. A tak sa stáva klaviristom.

Han Donau: Jazero
Bratislava: Artforum, 2023
 V poetickom picturebooku sa hlboké a intímne obrazy spájajú s minimalistickým textom. Príbeh prináša neľahkú tému vyrovnávania sa so stratou či zmenami.

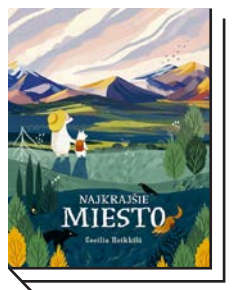
Ida Želinská, Jana H. Hoffstädter a kol.: Dohodnime sa
Bratislava: E. J. Publishing, 2023
 Príručka férového rozvodu a života po ňom je určená nielen dospelým, ktorí prechádzajú rozvodom, a ich deťom, aby si dokázali poradiť so svojimi pocitmi.

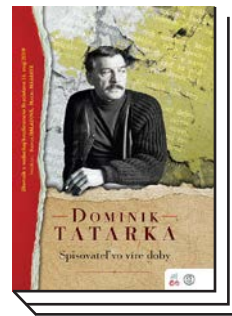
Mila Haugová: Dokonalé zviera(nie)
Bratislava: Ars Poetica, 2023
 Poetka prináša ojedinelú víziu sveta ako sveta rozhovorov s blízkymi. Zhovára sa prostredníctvom imaginácie, ktorá spája okamih tu a teraz so spomienkou.

Oded Galor: Putovanie ľudstva
Preklad: Peter Tkačenko
Bratislava: Ikar, 2023
 Kniha profesora ekonomie opisuje, ako technológia, veľkosť populácie a prispôbivosť človeka vyústili do nevídanej premeny ľudského bytia, vysvetľuje najhlbšie zdroje nerovnosti.

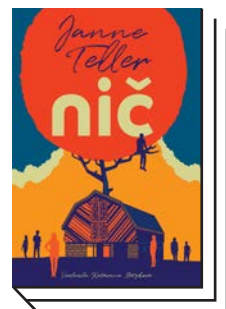
Cecilia Heikkilä: Najkrajšie miesto
Preklad: Simona Reháč
Bratislava: Ikar, 2023
 Kniha švédskej ilustrátorky ponúka príbeh malého medveda, ktorý sa so starým otcom vydá na cestu na druhý koniec sveta.

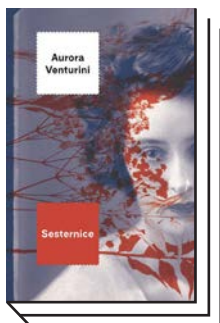
Kol. autorov: Dominik Tatarka
Bratislava: ÚPN, 2023
 Zborník z vedeckej konferencie z roku 2019 obsahuje sedem štúdií – štyri analyzujú Tatarkovo literárne dielo a tri sú o jeho angažovanosti.

P. Arie, N. Vorožbyt, M. Kuročkin: Ukrajinská dráma
Preklad: Ján Štrasser, Valéria Juričková
Bratislava: Divadelný ústav, 2023
 Tri hry súčasných ukrajinských dramatikov rozprávajú o vojne a o tom, čo jej predchádzalo.

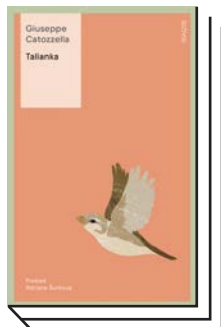

Janne Teller: Nič
Preklad: Katarína Motyková
Šamorín: Zelený kocúr, 2023
 Román dánskej autorky pre mládež i dospelých s príbehom o skupine ôsmakov, ktorí sa v konfrontácii s nezmyselnosťou života vydávajú na cestu preč z nevinosti detstva.

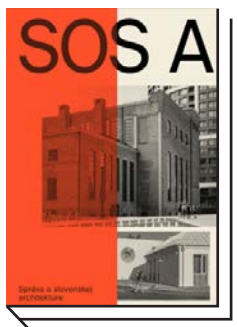
Aurora Venturini: Sesternice
Preklad: Barbara Sigmundová
Bratislava: Ikar, 2023

Novela argentínskej autorky prináša príbeh podivuhodnej rodiny zo strednej vrstvy zo 40. rokov. Rozprávačka je dievča s ľahším mentálnym postihnutím obdarená výtvárnym talentom.

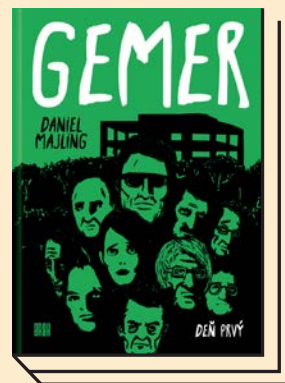
Giuseppe Catozzella: Talianka
Preklad: Adriana Šulíková
Bratislava: Inaque, 2023

Román talianskeho autora rekonštruje príbeh rebelky Márie Oliveriovej, zvanej Ciccilla, vykresľuje románú a historickú drámu z druhej polovice 19. storočia.

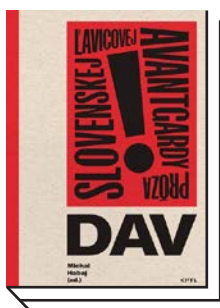
Kol. autorov: Správa o slovenskej architektúre
Bratislava: Slovart, 2023

Kniha formou esejí analyzuje architektonickú situáciu na Slovensku. Autori skúmajú aj vzťah architektúry k prírodnému prostrediu a reflektujú problematiké témy.

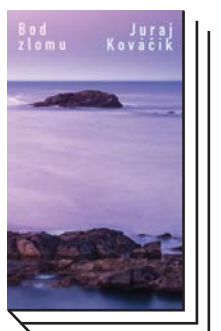
Daniel Majling: Gemer. Deň prvý
Bratislava: Brak, 2023

Prvá časť rozsiahleho trojdielného grafického románu, ktorý sa odohráva v Gemerí v jeden augustový deň na konci prázdnin, ponúka príbeh plný napätia, absurdných zvrátov a tragikomických dialógov.

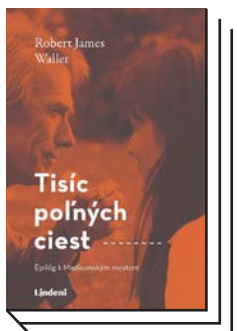
Michal Habaj (ed.): DAV. Próza slovenskej ľavicovej avantgardy
Bratislava: KPTL, 2023

Komentovaná antológia obsahuje prozaickú tvorbu členov hnutia DAV z rokov 1922 až 1926.

Juraj Kováčik: Bod zlomu
Bratislava: Slovart, 2023

Kniha poviedok o momentoch, ktoré zmenili život. Nečakaná udalosť, telefonát, gesto, slovo, čin, ktoré obrátia vzťahy a súvislosti hore nohami.

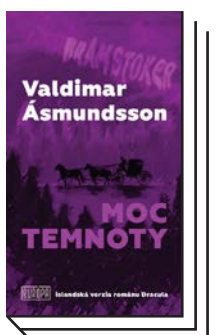
Robert James Waller: Tisíc poľných ciest
Preklad: Otakar Kořínek
Bratislava: Lindeni, 2023

Po desiatich rokoch od prvého vydania románu *Madisonské mosty* prišiel autor so zakončením príbehu lásky potulného fotografa a manželky farmára z Iowy.

Andrzej Stasiuk: Cestou do Babadagu
Preklad: Karol Chmel
Žilina: Absynt, 2023

Cestopisná kniha poľského autora pozýva na potulky po najzabudnutejších kútoch strednej a východnej Európy – bez mapy a bez presného cieľa; autom, vlakom, či autostopom. Táto cesta vedie cez Poľsko, východné Slovensko, Maďarsko, Rumunsko, Albánsko, Moldavsko i Ukrajinu.

Valdimar Ásmundsson: Moc temnoty
Preklad: Zuzana Stankovitsová
Bratislava: Európa, 2023

Islandská verzia románu B. Stokera *Dracula*, v ktorej autor v podstate vytvoril úplne novú verziu príbehu s novými postavami a výrazne prepracovanou zápletkou.

Rebecca Solnit: Muži mi to vysvětlí
Preklad: Aňa Ostrihoňová
Bratislava: Inaque, 2023

Novinárka a historička v komickej, ostrej eseji píše o mužoch, ktorí mylne predpokladajú, že niečo vedia a ženy to nevedia.

Risto Ahti: Zodpovednost' umelca
Preklad: Zuzana Drábeková
Bratislava: Ars Poetica, 2022

Výber z poézie súčasného fínskeho autora. *Čím bližšie kričia o pomoc, tým pravdepodobnejšie ju potrebuješ práve ty.*

Tvar, ktorý sa nevnučuje

Dušan Martinčok: *Niekoľko sa nájde*
Bratislava: Zrejme, 2022

Niekoľko sa nájde patrí medzi knihy v desiatke Anasoft litery 2023. Debut **Dušana Martinčoka** pozostáva z desiatich poviedok tematicky prepojených spoločným dejiskom, ktorým je bytový dom v bratislavskom Starom Meste. Prvá a posledná poviedka predstavujú rámec, ktorý sa klenie nad zvyšnými príbehmi. V úvodnom texte *Záhrada*, v mnohom pripomínajúcom Tatiho film *Mon oncle*, sa vymedzuje prostredie a nastoľuje celková atmosféra súboru. Ústrednou postavou je tu sedemročný Oliver, ktorý sa spolu s otcom nastahoval do nadstavby bytovky v Bratislave, kým jeho matka študuje v Anglicku. Oliver sa snaží vysporiadať s osamelosťou vyplývajúcou z novej životnej situácie a odstránením na okraj záujmu okolia si vytvorí priateľský vzťah s dôchodkyňou Milkou, susedou z bytovky. Záverečná poviedka *Kvety v noci* zakončuje oblúk – Oliver tu je už na prahu dospelosti, tentoraz bojuje so stratou a pokúša sa zodpovedať otázky týkajúce sa jeho identity a inakosti, predovšetkým z pohľadu intimitu a rodovo podmienených očakávaní. Každá zo zvyšných poviedok sa upriamuje na inú postavu, pričom všetky spája prostredie domu. Niektoré z postáv sa v textoch opätovne vynárajú; týka sa to najmä Olivera, ktorý je v každej z poviedok približne o rok starší než v predošlej. Poviedky kladú dôraz na aspekt ľudskej zraniteľnosti, zhmotňovaný hlavne v rozličných problémových životných situáciách, akými je napríklad rozpad vzťahu, rozvod rodičov, starnutie, neopätovanie ľúbostných citov či vlastný nesúlad s očakávaniami okolia. Martinčok sústreďuje pozornosť na pestrú škálu kompenzačných stratégií, ktorými jednotlivé postavy zvládajú deficitnú realitu s cieľom zachovať si dôstojnosť a emočnú integritu. Rozprávanie sa vyznačuje pevným úmyslom neodsudzovať, pričom aj na ťažko spravovateľnú individuálnu excentricnosť sa nahliada cez tento kontext: „Práve autoritársky politik, a nie vlastná rodina, jej pomáhal stále nejako rozumieť svetu, s ktorým strácala kontakt.“ (s. 178) Súvisí to aj s bezostyšným, kladným postojom k rozmanitým formám telesnosti, ktorý tu zároveň vytvára priestor pre jedinečné realizácie individuálnej dôstojnosti. Týka sa to, okrem iného, tiel starnúcich osôb: „Zladené ako mažoretky si pomalými pohybmi vyzliekli tričká, a potom aj šortky a spodné nohavičky. Opreli sa o zábradlie, nahými prsami sa dotýkali hrdzavej balkónovej

žrde. Nenútené sa pritom zhovárali, zvesela gestikulovali rukami, mohutné telá sa im natriasali.“ (s. 31)
Z hľadiska stvárnenia tematiky ľudského súžitia možno Martinčokov debut aspoň pre účely provizórnej ilustrácie vymedziť ako poetologický a hodnotový protipól voči tvorbe Pišfanka a Taragela (napr. poviedka *O vplyve pitia kávy na riešenie bytovej otázky*). Kým menovaná dvojica tento problém poníma cez optiku ironického dištancu, v rámci ktorého sa medziľudské nezhody groteskne zveličujú, u Martinčoka, naopak, prevláda snaha o priblíženie sa bez toho, aby bola inakosť toho druhého nejakým spôsobom znetvorená, zredukovaná či zosmiešnená. V knihe badať úsilie dať každej z ústredných postáv šancu legitimizovať vlastný pohľad a vlastné rozhodnutia; poviedka *Knižný klub* realizuje dve protichodné, navzájom sa relativizujúce perspektívy, pričom záver neuprednostní ani jednu z nich. Rešpekt voči tejto neredukovateľnej subjektivite sa prejavuje aj v dôraze na momenty, keď postava rieši situáciu zdanlivo nepochopiteľne, akoby bez rozumovej kontroly; činy, ktoré nepodliehajú objektívnej logike, sú subsumované pod výsostne subjektívnu, no jednako vnútorne konzistentnú a legitímnu logiku. Jedným z možných problémov snahy o poskytnutie priestoru širokej a rozmanitej škále postáv sú nároky, ktoré tento postup kladie na schopnosť, resp. vôľu čitateľa odolávať vlastnej ľahostajnosti. Martinčok svoje postavy tvaruje tak, aby na strane čitateľa vzbudili súcit, a robí to

zručne. Je citlivý, dôsledný a pozorný, pričom neupadá do sentimentalitu, ani príliš ťažkopádnej apelatívnosti. Hroziaca rozťahanosť daná počtom postáv je vyvažovaná tým, že sú súčasťou spoločného sociálneho sveta, v rámci ktorého sa medzi nimi vytvárajú rozmanité – i keď problematické a labilné – vzťahy. Spĺvaniu postáv sa zas vyhýba mierou detailnosťou a špecifickosťou, s akou sú vykreslené. Autor si je teda zrejme vedomý úskalí zvolenej metódy, no predsa len vo mne kniha vyprovokovala úvahu o limitoch individuálneho súcitu, aj keď tá s literárnymi kvalitami knihy priamo nesúvisí. Nevie, či bola táto úvaha vedľajším alebo zamýšľaným produktom lektúry, v každom prípade je namieste pýtať sa, či snaha o všestrannú empatiu nemôže vyústiť do istej rozdrobenosti, povrchnosti alebo dokonca vyhorenia. Neobmedzená všestrannosť by si tu, zdá sa, vyžadovala určitý abstrahovaný (preto uniformný a zjednodušený) ideál humanity, na ktorý by jednotlivec mohol sústrediť svoje projekcie. O takýto ideál autorovi nejde, čo mu slúži ku cti, avšak otázka – tá napokon presahuje obzory Martinčokovej knihy – ostáva otvorená. Individuálna ľahostajnosť teda zrejme môže mať aj prednosti, no dôležitejšia je tu širšia otázka ľahostajnosti ako kradmého sociálneho neduhu s často nejasnými, temnými rizikami. V tomto smere je Martinčokov debut hlasom volajúceho na púšti, no skromnosť účinku sa tu, myslím, zhoduje so skromnosťou zámeru. Mravčia práca má svoj neošúchaný pátos.

✎ Patrik Miskovics

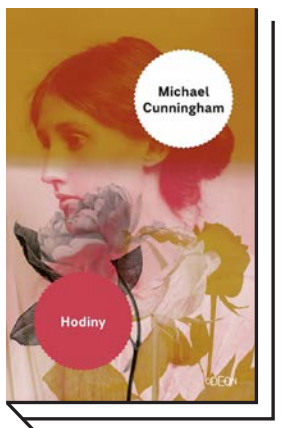
Momenty bytia

Michael Cunningham: Hodiny
Preložil: Vladislav Gális
Bratislava: Ikar, 2022

Michael Cunningham rozpráva tri príbehy žien, prepletené inteligentným spôsobom s dielom *Pani Dallowayová*, ale aj so životom Virginie Woolfovej. Každý z príbehov zachytáva jediný deň v živote hlavných postáv. Podľa denníka Virginie Woolfovej sa odohráva v jej dni roku 1923 málo: spisovateľka píše román, ktorý plánovala nazvať *Hodiny*, ale poznáme ho ako *Pani Dallowayová*, navštívi ju jej sestra Vanessa s tromi deťmi, pochovávajú mŕtveho vtáčika a pri večeri Virginia presvedčí svojho manžela Leonarda, aby sa vrátili z Richmondu do centra Londýna. Virginia sa rozhodne, že Clarissa v jej románe nezomrie, namiesto nej zomrie niekto iný, veterán z prvej svetovej vojny.

V časti „Pani Brownová“ Sally, mladá matka z predmestia Los Angeles, číta román *Pani Dallowayová*. Je rok 1949, Sally má trojročného syna, čaká dieťa a pripravujú narodeninovú oslavu manželovi, veteránovi z druhej svetovej vojny. Podobne ako Virginia Woolfová aj Sally potláča úzkosť a silnú depresiu: „Laura pozrie na svojho chlapčeka, ktorý na ňu hľadí nervózne, podozrievavo, zbožňujúco. Zo všetkého najviac je unavená; netuží po ničom inom, než sa vrátiť k posteli a ku knihe. Svet, tento svet odrazu pôsobí strpnuto a scvrknuto, ďaleko od všetkého.“ (s. 117) V tejto časti sú použité aj dlhšie pasáže z Woolfovej románu v kurzíve. Cunninghamova próza rezonuje s Woolfovej štýlom: humorom, pozornosťou, precíznou detailnosťou a poetikou. Jeho naratívna metóda je poklonou Woolfovej. Každá časť zrkadlí *Pani Dallowayovú* tým, ako sa obmedzuje na udalosti jediného dňa, sústredeným prúdom vedomia, ktorý pulzuje medzi osobami. Táto technika nám ponúka vhlad do prežívania nielen hlavných postáv. Keď Laura Brownová so synčekom pečú manželovi tortu, ponoríme sa do jej aj jeho vnímania: „Richie drží hrnček oboma rukami. „Podme na to,“ povie Laura. Rukou vedie Richieho rúčky, pomáha mu načrieť hrnčekom do múky. Hrnček ide ľahko a Richie cíti cez jeho tenkú stenu hodvábnu hebkosť a miernu zrnitosť preosiatej múky. Múka sa sype po strieborných okrajoch.“ (s. 84)

V časti zo súčasnosti – z New Yorku v deväťdesiatych rokoch – Clarissa Vaughanová, prezývaná Dallowayová, pripravuje večierok pre dlhoročného priateľa a pacienta s AIDS Richarda. Richard získal prestížnu literárnu cenu

za poéziu a večierok je oslavou jeho krátiaceho sa života a diela. Rovnako ako pôvodná Clarissa Dallowayová aj newyorská Clarissa kupuje kvetiny na párty sama, stretne dávneho priateľa aj slávnú osobnosť („bola to Meryl Streepová. Ver mi.“ s. 56, čo je paradoxné, keďže vo filmovej adaptácii románu z roku 2002 hrala Clarissu práve Meryl Streepová). Londýn z dvadsiatych rokov a New York deväťdesiatych rokov navzájom rezonujú. Clarissa si všima detaily New Yorku, rána a pulzujúci život, spomína na detstvo, na vzťah s dcérou.

Časť Clarissy Vaughanovej je paralelou Woolfovej románu nielen alúziami na postavy. Vo Woolfovej románe psychicky chorý a vojnu zničený Septimus Warren Smith, ktorého londýnska Clarissa počuje hovoriť po grécky v Regent's Parku, sa stáva Richardom z New Yorku, ktorý zomiera na AIDS, prenasledovaný halucináciami: „Uvažujem o nich ako o zhmotnení čierneho ohňa, sú totiž tmavé a zároveň jasné. Jedna vyzerala trochu ako čierna vysvietená medúza. Len pred chvíľou spievali v nejakom cudzom jazyku. Myslím, že to mohla byť gréčtina. Archaická gréčtina.“ (s. 66) Ak ste čítali *Pani Dallowayovú*, tušíte osud Richarda, ale aj tak je záverečné prepojenie prevapením. A presne to robí aj Woolfovej próza; staré spomienky sa znova stávajú čerstvými zážitkami. Ani v živote Clarissy Vaughanovej sa veľa nedeje, hoci, tak ako vo všetkých našich životoch aj ona veľa stratila, bála sa, cítila, dúfala. Oslobodená od predsudkov, ktoré zväzovali život Virginie, ale aj Laury Brownovej, precítiuje plnosť emócií. Tých dobrých aj neželaných. Román v ozvene opakuje aj temné momenty Woolfovej knihy v literárnej paralele. Román *Hodiny* nie je alúziou len na témy, ale aj na prepracovanú štruktúru Woolfovej *Pani Dallowayovej*. Najmä pôsobivé prepletenie a vyvrcholenie jednotlivých častí je prevapujúce aj krásne zároveň. Jednotlivé príbehy sa rytmicky striedajú v prerývanom rýme. Cunningham oslavuje Woolfovej

poetický jazyk a prispôsobuje ho súčasnej kadencii, čo v slovenskom preklade nie je úplne možné zachytiť, hoci preklad **Vladimíra Gálisa** je hladký. Román, v ktorom sa zrkadlia tri ženy, tri svety a tri epochy, je jasný a dojímavý. Hovorí o nevpovedateľných stratách, ale aj o prevapujúco blízkych, tajomne známých okamihoch šťastia v ťažkom smútku.

✉ **Katarína Labudová**

Od čitateľského zážitku k fundovanej interpretácii

Eva Urbanová: Medzi snom a fikciou. Poetická tvorba Evy Luky
Fintice: Face, 2022

Knihy s názvom *Medzi snom a fikciou* predstavuje prvú vedeckú monografiu literárnej vedkyne **Evy Urbanovej**. V práci podáva interpretáciu doterajšej tvorby jednej z najosobitejších súčasných poetiek na Slovensku **Evy Luky**. O tvorbu tejto poetky sa Eva Urbanová zaujíma už dlhšie. V úvode knihy píše, že ju spočiatku len čitateľsky fascinovala, no následne sa začala pokúšať o jej interpretáciu, čoho výsledkom boli rôzne štúdie, články alebo recenzie. Ukázalo sa, že počiatočná fascinácia jej nijako nebráni v snahe uchopiť Lukinu poéziu s patričným vedeckým odstupom, t. j. vecne a objektívne. To isté teraz možno povedať aj o publikácii, kde svoje náhľady na túto poéziu zhrňa do jedného celku.

Štruktúra práce je koncipovaná chronologicky – autorka prechádza od ranej tvorby poetky až po jej zatiaľ posledné texty. Tento prístup má výhodu v tom, že zvolenú tému umožňuje skúmať vo vývinových súvislostiach. V popredí stojí najmä otázka, ako sa slovenskej poetke darí prehlbovať a rozširovať univerzum svojej poézie. Eva Urbanová tento vývin vysvetľuje cez protiklad svetla a tmy, no celkovej syntéze sa zámerne vyhýba, zdôrazňujúc, že tvorba Evy Luky ešte nie je uzavretá.

Metodologicky nadväzuje autorka na súčasné literárnoteoretické koncepcie. Podnety čerpá napríklad z teórie fikčných svetov lyriky, ktorú rozvinul český literárny vedec Miroslav Červenka. Táto teória jej dáva príležitosť ozrejmiť spôsob, akým Eva Luka modeluje svoj osobitý básnický svet. Zdá sa, že ho programovo buduje na pomedzí sna a skutočnosti, s čím úzko súvisí aj jeho významová nejednoznačnosť alebo dokonca rozporuplnosť. Nie je zároveň náhoda, že mnohé básne majú charakter snových záznamov alebo výjavov.

To ešte väčšmi zintenzívňuje poetikino neskrývané úsilie problematizovať naše vžitú predstavu o živote. K ďalším dôležitým charakteristikám jej tvorby autorka publikácie radí netradičnú obraznosť, využívanie jazykových novotvarov, tematizovanie traumatizujúcich skúseností žien alebo odhalovanie intímnych sfér ľudského bytia.

Z teoretického hľadiska patria medzi prínosné aj tie pasáže knihy, kde autorka píše o súvzťažnosti Lukinej tvorby s tzv. estetikou škaredosti. Veľa príkladov nachádza hlavne v jej básnickej zbierke *Havranjel* z roku 2011. Podľa autorkinho zistenia sa tu hromadia obrazy baudelaierovského typu, ktoré zvelebujú krásu telesných tekutín alebo hniloby. Jednou z ich hlavných funkcií je narušovať ustálené hodnoty, popri tom však otvárajú aj nové horizonty vnímania a poznávania okolitého sveta.

Pri interpretácii tematicko-motivickej výstavby jednotlivých básní uplatňuje Eva Urbanová aj tradičnejšie prístupy, povedzme známu fenomenológiu obrazotvornosti francúzskeho filozofa Gastona Bachelarda. Na tomto základe úspešne vysvetľuje napríklad motívy prírodných živlov, ktorým Eva Luka pripisuje často symbolický ráz. Možno ešte väčšmi mohla autorka využiť komparatívne hľadisko, aby osobitosti Lukinej tvorby vynikli v širšom kontexte domácej či zahraničnej poézie, ale veríme, že sa k tomu dostane v ďalšom výskume. Oceníť treba fakt, že boky neponecháva poetkinu tvorbu pre deti a mládež – podrobne sa jej venuje v poslednej kapitole práce.

Monografiu Evy Urbanovej možno zaradiť medzi najhodnotnejšie vedecké publikácie z oblasti literárnej vedy, ktoré u nás vznikli v minulom roku.

Jej hlavný prínos spočíva v precíznom výklade všetkých nosných prvkov básnickej tvorby Evy Luky. Autorka sa v knihe predstavuje nielen ako fascinovaná čitateľka, ale i ako pociťavá bádatelka, ktorá dokáže objektívne a prenikavo zhodnotiť predmet svojho výskumu.

Touto monografiou potvrdzuje, že sa chce aj naďalej významne podieľať na semioticky a poetologicky fundovanej reflexii súčasnej slovenskej poézie. Záverom ešte treba pochváliť nakladateľa, že do publikácie zaradil viacero podmanivých ilustrácií Evy Luky. Spolu s textom Evy Urbanovej vytvárajú kompaktný celok s potenciálom osloviť širšiu kultúrnu verejnosť.

☛ Dušan Teplan

Vábenie textu

Haruki Murakami: Slepá vřba a spiaca žena

Preklad: Dana Hashimoto
Bratislava: Slovart, 2023

Haruki Murakami raz svoj proces písania prirovnal k filmu; v duchu si vytvára obrazy a potešenie z tejto činnosti mu dáva pocit, že si takto vyrába film sám pre seba. Podoba sveta, ktorý v texte tvorí zo slov, sú ako filmové kulisy, ktoré sú takisto umelo postavené, nie skutočné. Spisovateľ je v takomto prípade architekt a kulisár v jednej osobe, má v hlave predstavu, ako by mala scéna a jeho postavy vyzerat', a potom ju postavia zo slov. Možno je to dobrý spôsob, ako pristupovať k čítaniu jeho kníh. Keď napísal román *Hon na ovcu*, priznal sa, že to bolo prvý raz, čo zažil radosť z rozprávania príbehu. Keď človek číta dobrý príbeh, v čítaní pokračuje, a keď ja píšem dobrý príbeh, takisto pokračujem v písaní, vyhlásil. Napriek vážnosti otázok, ktoré si vo svojich dielach kladie, nezabúda ani na to, že čitateľa treba aj zaujať a pobaviť. Dará sa to, keď ho prekvapí, keď sa stane niečo, čo čitateľ nečakal. Platí to aj o jeho poviedkach, ktoré Slovart vydal pod názvom **Slepá vřba a spiaca žena**.

Svoje príbehy alebo príhody rozpráva tradičnou formou v prvej alebo tretej osobe, prípadne sa prihovori čitateľovi pod vlastným menom, no potom sa v deji stane niečo mimoriadne, s čím sa v živote nestretávame, alebo sa rozprávanie skončí akoby bez epilógu a prinúti nás zamyslieť sa, čo nám tým autor vlastne odkazuje. Záhada je návnadou, aby sme sa text pokúsili rozlúštiť. Niekedy nás vystraší, ale na záver možno prehodiť niečo, čo nám pripomenie, že sme boli vo svete literatúry, nie v skutočnosti.

Napríklad v poviedke *Zrkadlo* muž rozpráva, ako robil nočného vrátnika v škole. Raz v noci pri obchôdzke zbadá na stene svoj obraz v zrkadle. Premkne ho strach, ten muž robí to isté čo on, no vidí, že ho nenávidí. Ráno po noci hrôzy zistí, že na stene zrkadlo nie je.

Žiadneho ducha nevidel, iba sám seba. Poviedka sa končí slovami: „A stále neviem jedno: či pre človeka na tomto svete môže byť niečo hroznejšie ako on sám... Čo myslíte?“ A dodáva:

„Mimochodom, všimli ste si, že v tomto dome nie je ani jedno zrkadlo? A to vám poviem, naučím sa holiť bez zrkadla nejaký čas trvá, naozaj!“

Príbeh, ktorý dal knihe názov, hovorí o ceste dvoch bratancov autobusom do nemocnice. Slepá vřba sa tam dostane tak, že si ju bratancova priateľka nakreslila aj s domcom, v ktorom spí žena, pričom tá vřba ma taký silný peľ, že keď s ním drobná muška vlezie žene do ucha, žena zaspí.

Ako sa autor díva na svet nám naznačí poviedka *O chudobnej tete*. Jedného dňa mu toto zvláštne stvorenie, známe z japonských rozprávok, príde na rozum a ono sa mu usadí na chrbte. Nijako ho neobťažuje, ale každý jeho priateľ vidí v tej bytosti niekoho alebo niečo, na čo nerád spomína. Začnú sa mu vyhýbať, iba médiá v tom videli príležitosť, ako zaujať divákov. Vystúpi aj v televízii, ale je z toho trápne nepochopenie, lebo tých ľudí to vlastne nezaujima. „Tárajú dve na tri, len aby niečo hovorili, kým príde na rad ďalšia reklama.“ Chudobná teta sa nakoniec stratí, keď sa nezastane dievčatka, ktoré nespravodlivo pokarhá vlastná matka. Bez tety sa cíti stratený, ale nemá to komu povedať. Možno ho vypočujú vo svete chudobných tiet, ale to bude o desaťtisíc rokov.

Harukiho Murakamiho netreba slovenským čitateľom predstavovať. Čítajú ho už niekoľko rokov a majú k dispozícii slušný výber z jeho diel. Ak ste doteraz nepoznali svet filmov, ktoré si Murakami premieta v hlave, keď píše, *Slepá vřba a spiaca žena* je dobrá príležitosť, aby ste ho spoznali.

☛ František Hruška

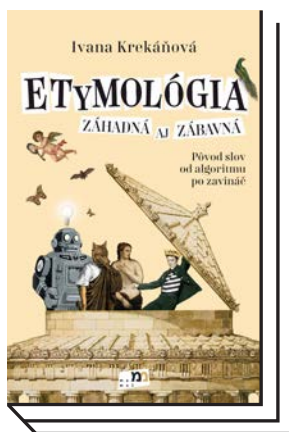
S nadšením o knihomoloch, hašlerkách aj paleozoiku

Ivana Krekáňová: Etymológia záhadná aj zábavná. Pôvod slov od algoritmu po zavináč
Bratislava: Mamaš, 2022

Amatérska etymologička **Ivana Krekáňová** napísala pozoruhodnú príručku o pôvode slov z najrôznejších oblastí ľudskej činnosti. V praxi tak ukazuje, že amatér (z latinského amator – milovník) je ten, kto sa niečomu venuje zo záľuby, lebo to má rád, a nie diletant (ako dnešné použitie výrazu často pejoratívne naznačuje). Z každej strany knihy cítiť autorkino nadšenie a nepredstieraný záujem, ktorého pôvod vidí v rodinnej zvyklosti baviť návštevy vyhľadávaním hesiel v etymologickom slovníku. Ako hovorí v úvode, „bolo to také fascinujúce, že som si postupne začala zhromažďovať zaujímavosti z etymológie z rôznych zdrojov“ (s. 7) a publikovala ich v krátkych článkoch na svojom blogu. Zozbieraných zaujímavostí bolo čoraz viac, a tak sa nakoniec rozhodla vydať ich knižne a podeliť sa s čitateľmi o výsledky svojho zanieteného výskumu.

Názov trochu nadbieha mainstreamovému čitateľovi, čo sa však v rámci popularizácie odboru, ktorý nie je širokou verejnosťou príliš vyhľadávaný, dá akceptovať. Krekáňová dokazuje, že aj čítanie etymologickej príručky môže byť zážitkové a takáto kniha môže pripomínať kriminálku či komédiu – pátranie po pôvode slov totiž často prináša prekvapivé odhalenia a odhaľuje vtípné súvislosti. Školská trieda napríklad vznikla z výrazu pre stádo oviec, @ sa v slovenčine skutočne volá podľa zavinutého sleda v kyslom náleve a v takej holandčine podľa opičieho chvostika. Spolu s autorkou sa pohrúžime aj do dvojstranového pátrania po pôvode a premenách slova punk (od zhnitého dreva a prostitútky cez drobných zločincov a neskúsenú mládež až po punkovú subkultúru).

Milovníci literatúry ocenia, že cliffhanger (dramatické zakončenie filmu či epizódy seriálu v najnapínavejšom momente) má svoj pôvod u anglického románopisca Thomasa Hardyho, ktorý publikoval román *A Pair of Blue Eyes* na pokračovanie v časopise, „na konci jednej časti nechal jedného z protagonistov visieť z útesu (hanging from the cliff) a čitatelia ostali až do vydania ďalšieho pokračovania v napätí, ako to s ním dopadne“. (s. 35) Alebo že Williama Shakespeara, ktorý obohatil anglickú slovnú zásobu o mnoho nových slov,

v slovtvorbe predbehol John Milton. Ten má na konte napríklad výraz pandemónium (miesto, kde žijú všetci démoni) či použitie slova space (z latinského spatium – priestor, časová vzdialenosť) na označenie medzihviezdnych priestorov.

Kniha je rozdelená na kapitoly podľa tém a oblastí. Nájdeme v nej kapitolu o jedle, športe, zvieratách a rastlinách, o vede, umení, geografii či o čase. Názvy sú pútavé a hravé a vytvárajú neobyčajné spojenia: *Od cynika po tyrana*, *Od škriatkov po algoritmus*, *Od jachty po šmejda*, *Od botasiek po bluetooth* či *Od malárie po guráž*. Pod názvom vždy stojí krátky popis, ktorý zhrňa obsah kapitoly (ako bývalo kedysi zvykom), napríklad: „etymológia v chorobách a anatómii, kde sa dozvieme, čo má farmaceut s kúzľami a maród s plienením, ako z teórie telesných štiav vznikol humor, ako lekár z Komárna vymyslel stres a prečo sa hovorí mať srdce na pravom mieste, keď je v skutočnosti naľavo“ (s. 219). Každá kapitola sa začína vtípnou kolážou ilustrácií vybraných slov, ktorým sa autorka v príslušnej časti venuje. Text je usporiadaný podobne ako v školských učebniciach – za okrajmi je pre lepšiu orientáciu a zvýšenie pútavosti zhrnuté v podobe vtípných hesiel či otázok to najdôležitejšie či najbizarnejšie z hlavného textu, ako napríklad: „rímski Rumuni a potetovaní Briti“ (s. 71), „elektrón z jantáru a pomýlená prípona“ (s. 60) či „prečo sa niečo vyvfbi, ale nie vytoplí či vyjavorí?“ (s. 187). Kapitoly sú zakončené zaujímavosťou z etymológie moderných výrazov (ako sú zavináč, bluetooth či skratka cc v e-mailoch) alebo nejakou „pikoškou“ (dozvieme sa napríklad, prečo sa dámskym vnaďám hovoríkozy). Ani takýto popularizačný charakter knihe neuberá na kvalite a informačnej hodnote, pretože **Etymológia záhadná aj zábavná** je plná faktov a údajov z najrôznejších jazykov (okrem latinčiny, angličtiny, nemčiny či španielčiny sa odkazuje aj na arabčinu, provensálčinu či napríklad keltčinu) a jej autorke sa

darí udržiavať rovnováhu medzi zábavnosťou a odbornosťou. Vie vycítiť, ktoré pasáže by už čitateľovi mohli pripadať zdĺhavé a trochu nudné, a vo vhodný moment ich „okoreniť“ nejakou bizarnou či vtípnou informáciou. Neskláza však k trápnyim snahám za každú cenu a neustále baviť. Napríklad, aj bez ohľadu na slabšiu príťažlivosť si dopraje rozsiahlejšiu časť o pôvode názvov chemických prvkov. Jednoducho preto, že ju to skutočne zaujíma a nadchýna. A jej nadšenie sa poľahky preniesie aj na čitateľa.

☛ **Katarína Gecelovská**

Nič nie je nemožné

Elizabeth Strout: Všetko je možné
Preklad: Lucia Halová
Bratislava: Inaque, 2022

Všetko je možné je druhým dielom zo série kníh o Lucy Bartonovej (prvý diel s názvom *Volám sa Lucy Bartonová* vyšiel v roku 2022 v Inaque). Autorkou knihy je americká spisovateľka a držiteľka Pulitzerovej ceny **Elizabeth Strout**. Názov prózy je prekladom anglického výrazu „anything is possible“, ktorým sa označuje niečo, čo nemožno nijakým spôsobom predpovedať, pričom toto tvrdenie dobre reflektuje samotný obsah diela.

Knihu tvorí deväť poviedok. Ako predošlé Stroutovej prózy, aj *Všetko je možné* je tzv. poviedkovým románom. Ide o hybridnú formu žánru – prvky románu kombinuje autorka spolu s poviedkami tak, že tie majú ucelenú formu a skvelo by fungovali aj osobitne. Navzájom sa v nich však prelínajú dejové línie viacerých postáv, a preto dávajú zmysel až vtedy, keď sa spoja do celku – románu. Kým v prvej časti série sme sa oboznámili s Lucy Bartonovou, jej rodinou a pomermi v nej, dej druhej časti sa zväčša sústreďuje na osudy obyvateľov vidieckeho Amgash, ktorých sme už čiastočne spoznali v prvom diele. Východiskovým bodom pre knihu sa stal zámer Lucy navštíviť svoje rodisko po sedemástich rokoch. V druhej knihe sa tak ponárame väčšmi do hĺbky, lebo vševediaci rozprávač – Lucy – opisuje do detailov už načrtnuté témy a situácie, pričom ich analyzuje z viacerých uhlov. Robí tak prostredníctvom postáv, ktoré vykresľuje s empatiou a láskavosťou, ako napríklad: „Radosť ňou zunela – mohla by ju zjesť ako chlieb! Byť v kuchyni so svojou dcérou, rozoberať obyčajné veci, deti, Angelininu prácu učiteľky – ach, to bolo úžasné!“ (s. 115)

Na pomerne malom rozsahu diela definuje autorka viaceré témy: rodinné

drámy, trauma či tragédie (ktoré „vybublali“ na povrch), vieru v Boha a chudobu. Opisuje najmä rodiny, ktoré sa snažia prekonať triedne rozdiely, bojujú s násilím, neverou alebo chorobami svojich členov, kam patria aj muži poznačení vojenskými konfliktmi (druhá svetová vojna, vojna vo Vietname).

Charaktery postáv nie sú jednofarebné. Ide o osoby naplnené traumami z detstva v dysfunkčných rodinách alebo ľudí s chybami a omylmi z minulosti, čiže nedokonalé a na prvý pohľad nesympatické. Optika Lucy Bartonovej je však ľudská a zhovievavá, hriechy ľudí nesúdi ani jej to neprináleží. Z vlastnej skúsenosti vie, že každý si so sebou nesie na pleciah batoh plný trápení a ten ho občas pritlačí k zemi. Práve toto vedomie ju vedie k čiastočnému pochopeniu a súcitu s často nezmyselným ľudským konaním.

Na to, aby sa od príbehu Lucy mierne odosobnila, zvolila spisovateľka rozprávanie v tretej osobe jednotného čísla (on/ona), ktoré poskytuje nadhľad nad udalosťami aj z časového odstupu. Rekapitulácia scén z minulosti je nabitá emocionálnosťou a prináša prekvapivé zvraty. Postavy sa často stretávajú s napätím, s ktorým sa musia vyrovnáť – ako? Byť pre nich znamená byť milovanými (aj keď je cena za šťastie vykúpená draho).

Prechod medzi jednotlivými poviedkami zabezpečuje ich mnohovrstvovosť a plynulosť dejových liniek. Intenzitu románu podčiarkuje otváranie starých trápení, sprítomňovanie hanby a minulej, ešte pretrvávajúcej bolesti v snahe (konečne) zabudnúť. Dielo má výrazný melancholický podtón, no v konečnom dôsledku v ňom zaznieva aj nádej na zlepšenie.

Román *Všetko je možné* tak ukazuje situácie, ktoré sa môžu stať aj zdať ako prekvapivé, a to nielen v meste Amgash.

☛ Natália Turcovská

Žiaden „koniec“ nie je definitívny

Rónán Hession: *Panenka*
Preklad: Ema Mojžišová
Bratislava: Artforum, 2022

Panenka je druhou knihou súčasného írského spisovateľa a hudobníka (vystupujúceho pod umeleckým Mumbliň Deaf Ro) **Rónána Hessiona**. Do slovenčiny ho preložila prekladateľka **Ema Mojžišová**.

Autor dielom istým spôsobom vzdáva poctu bývalému česko-slovenskému futbalistovi Antonínovi Panenkovi, ktorého priezvisko sa stalo, i keď akýmsi ironickým spôsobom, prezývkou hlavnej postavy – bývalého futbalistu Josepha. Ten sa totiž na jednom (a zároveň jeho poslednom) zápase rozhodol pri penaltovom kope využiť Panenkovu fintu, čoho výsledkom bolo (na rozdiel od skutočného Panenku, ktorý sa vďaka kopu stal legendou futbalu) absolútne fiasko; fanúšikovia Josepha odsúdili, vysmiali a začali ho volať posmešnou prezývkou. S Josephom to odvetvy išlo dolu z kopca, neúspešný kop sa stal symbolom, pečiatkou jeho pokazenej futbalovej kariéry, ale i života, ktorý stratil zmysel. Celé to navyše komplikuje Josephova ťažká povaha, okolie, ktoré mu neustále pripomína bývalé chyby, a v neposlednom rade je tu ešte aj jeho postupne sa zhoršujúci zdravotný stav.

V najkritičejšom momente však do jeho života nečakane vstupuje žena – kadečníčka Esther –, ktorá prežíva podobné trápenia a s ktorou sa učí skladať svoj život nanovo. Pre Esther Joseph konečne už nie je iba „Panenkom“, ale predovšetkým sympatickým postarším mužom, ktorý sa v posledných rokoch pokúša o to isté, čo ona – vyrovnáť sa s problematickou minulosťou. „(...) minulosť nie je možné opraviť s precíznou pozornosťou hodinára, štúrat sa v tom, ako veci fungujú. Lepšie je začať odznova s čistým štítom.“ (s. 52)

Človek niekedy môže mať pocit, že niektorý z „koncov“ jeho života je už definitívny a všetko ostatné sa ďalej odvíja na jeho základe. Trvá to však len dovtedy, kým do života nevstúpi niečo celkom iné, nové, niekto iný, a nezmení človeku optiku, vnímanie sveta, to, ako sa naň po onom „konci“ pozerá. A keď sa to podarí, vtedy už azda nezaváži ani blížiaci sa smrť.

Panenka je typ postavy, s ktorou vnímavejší čitateľ jednoducho musí súcitiť a možno v nej dokonca rozpozná aj niektoré zo svojich trápení. *Panenka* je román o tom, ako sa vplyvom správnej osoby môže človek konečne otvoriť pred

svetom, a že na takéto rozhodnutie nie je nikdy neskoro. Kniha je plná ľudskej obyčajnosti, ale i drámy, absurdnosti, ale i krásy a príjemného humoru. To všetko autor svojim čitateľom dávkuje spôsobom, akoby sa pozerali na život niekoho veľmi blízkeho a so záujmom sledovali, ako pred nimi – rovnako ako pred vlastnou rodinou a najbližšími – odhaľuje svoje tajomstvá.

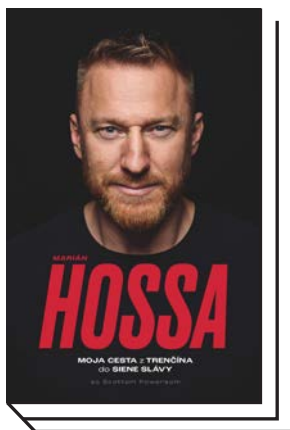
Rónán Hession je rozhodne zjavom, o ktorom budeme ešte počuť; výborným rozprávačom a v neposlednom rade dôkazom toho, že spisovateľské remeslo sa jednoducho neučí (Hession pracuje dlhé roky na ministerstve). Skôr prichádza potreba, keď autor daný text „musí“ napísať, a niekedy to dopadne veľmi dobre, ako v prípade tejto knihy. Hession sa často sústreďuje na detaily, no zároveň dáva čitateľovi priestor a voľnosť v tom, aby si niektoré príbehy či úvahy postáv dopovedal sám. A práve to možno považovať za jeden zo znakov kvalitnej a hodnotnej prózy.

☛ Matej Rumanovský

Dôstojná a nudná bodka

Marián Hossa, Scott Powers:
Marián Hossa. *Moja cesta z Trenčína do Siene slávy*
Preklad: Samuel Marec
Bratislava: Pink Media, s. r. o., 2022

Športové biografie často a celkom prirodzene rámujú život a kariéru ako plné prekážok – športovec si musel „odmakat“ svoje, kým sa dostal na vrchol. Táto línia, dovádzaná neraz do motivačného extrému, v biografii **Mariána Hossa** natoľko výrazná nie je. Životopis jedného z najlepších hokejistov v moderných slovenských dejinách tohto športu je však sotva zaujímavý a relevantný aj pre skalných fanúšikov. Kniha vznikla v spoluautorstve so zámožným novinárom periodika **The Athletic Scottom Powersom** (ktorého medailón, pre

slovenského čitateľa vari potrebný, v knihe absentuje). V čom spočíva toto spoluautorstvo si možno jedine domýšľať, keďže knihu bez editorskej poznámky tvorí prevažne Hossov pohľad z prvej osoby, občas doplnený krátkymi pasážami od jeho spoluhráčov či trénerov. Navyše, súdny čitateľ síce od podobnej knihy nečaká jazykovú ekvilibristiku, no nečaká ani štylistiku na úrovni stredoškolského slohu, chyby v anglických menách či ignorovanie základných pravidiel pravopisu.

Z Hossu cítiť predovšetkým skromnosť a nadšenie. Človek pri autobiografickom písaní prirodzene inklinuje k čo najpriaznivejšiemu obrazu seba, prípadne svojho okolia, nemenej ak ho k nemu viažu iné než len citové väzby. V konečnom dôsledku však Hossovo rozprávanie nie je nijako strhujúce a začne nudiť aj verného fanúšika, keďže postupuje podľa jednoduchej „mustry“: panoramaticky opísať svoje začiatky, telegraficky pôsobenie v NHL vo všetkých piatich kluboch s dôrazom na ten posledný, načrtnúť život po hokeji, masívne vychváliť spoluhráčov, trénerov i blízku rodinu. Hossa naplní túto schému miestami až v takom extrémne, že opakuje rovnaké informácie, myšlienky či vety, občas aj na ploche jednej strany. A robí to nielen on – prakticky všetci oslovení sa o ňom vyjadrujú takmer navlas rovnako. Hoci je to pozoruhodné a adresáta to istotne poteší, pre čitateľa je to skôr zdroj frustrácie a pocitu premárneného času. Proti pozitívnemu pohľadu na svet a vládnej povahe sa nedá namietat, tak napokon opisuje Hossu v knihe Zdeno Chára: „Marián má veľmi dobrú povahu. Miluje zábavu. Nevyhľadáva problémy, netuží po konfliktoch ani hádkach.“

(s. 311)

Byť takým človekom je v poriadku, horšie však je, že neduh bezproblémovosti a nekonfliktnosti je prenesený aj do knihy. Hossa pritom nemusel nevyhnutne rozduchať vášne, vyjadrovať sa nemiestne o bývalých spoluhráčoch či hovoriť o vyslovene kontroverzných

záležitostiach, ako to celebrity celkom strategicky robievajú vo svojich životopisoch. V Hossovej kariére sa vyskytlo množstvo momentov, ktoré by si zainteresovanejší a citlivejší náhľad zaslúžili buď pre svoju dôležitosť, alebo unikátnosť. Napokon, najlepšie sa čítajú práve pasáže, v ktorých Hossa aspoň trochu načrie do negatívnych emócií či pre bežného čitateľa ťažko predstaviteľných životných peripetií: zranenie hneď na začiatku zámorskej kariéry, kožná choroba, ktorá ju ukončila, ale aj smrť Pavla Demitru či vzťah s bratom a ich neustále porovnávanie médiami. Pomerne málo, a aj to z hľadiska vyjednávania kontraktov a cez anekdoty, sa Hossa venuje aj unikátnej situácii, keď sa ocitol trikrát za sebou vo finále Stanley Cupu za tri rôzne tímy (do roku 2022 bol jediným v histórii ligy). Nehovoriac o tom, že Hossa úplne vynecháva napríklad nešťastné zranenie Bryana Berarda čepelou hokejky do oka v roku 2000 či obvinenie jeho spoluhráča Kylea Beacha voči jednému z trénerov zo sexuálneho obťažovania, ktoré tím zamietol pod koberec, z roku 2010, v prvom roku Hossovho pôsobenia v Chicagu. Akokoľvek ide o nepríjemné témy, čitateľovi by poskytli najlepší pohľad na Hossu ako človeka, nielen športovca s vysnívanou kariérou. Ako artefakt mala kniha zrejme spraviť bodku za kariérou jedného z najlepších slovenských hokejistov modernej éry a následne potvrdiť jeho status žijúcej legendy. Je to však rozpačitá bodka: čítame od Hossu o Hossovi, prevažne v dobrom, čítame o Hossovi od iných, jednoznačne v dobrom. Hokejista dá čitateľovi nahliadnuť do niektorých zákutí svojho života, ale neotvorí sa. Nazdávam sa, že práve to robí (auto)biografii cennou, nech by sa týkala hocikoho.

✦ **Viliam Nádaskay**

Medved' v porceláne

Katja Gehrmann: Medved' v meste

Preklad: Denisa Stareková

Bratislava: Ikar – Stonožka, 2023

Autorka a ilustrátorka v jednej osobe **Katja Gehrmann** vyštudovala ilustrátorstvo v Mexiku, Španielsku aj v Nemecku. Za svoje ilustrátorské počiny získala viaceré ocenenia, napr. Zlaté jablko na Bienále ilustrácií Bratislava za knihu *Plážovi psi* alebo troisdorferské štipendium určené pre ilustrátorov detských kníh. Venuje sa teda predovšetkým ilustrovaniu kníh pre deti. V spolupráci s Christianom Osterom vydala dve knihy, *Rytier bez ponožiek* a *Návšteva u zajaca*, a s Antje Damm ilustrovala

knihu *Hral Ježiš futbal?*. V jej tvorbe prevláda najmä zvierací motív a slovenskí čitatelia sa tento rok môžu zoznámiť s medvedím hrdinom, ktorý sa rozhodne vyskúšať si život v meste.

Medved' v meste sa kompozíciou podobá *Gruffalovi* Julie Donaldson, a to práve príbehom o zvieracej postave a opakujúcim sa motívom jej stretu s iným zvieraťom. Hlavným hrdinom je medveď, ktorý sa prebudil zo zimného spánku a zistil, že všetky zvieratá lesa sa presťahovali do mesta. Život v meste je pre ostatné zvieratá pohodlný, plný jedla a čo je najdôležitejšie, nie sú v ňom žiadni poľovníci: „Sú v ňom vyhrievané jaskyne, chutné jedlo a nikde ani jeden poľovník.“ (s. 12) Medveď však pre ostatné zvieratá a ľudí predstavuje hrozbu a nebezpečenstvo: „Medveď nás dostane do nebezpečenstva. Dávame na seba pozor, sme nenápadní, pre ľudí takmer neviditeľní. A teraz príde tento obrovský nemotorný chlpáč!“ (s. 33) Zvieratá sa ho preto rozhodnú pozvať do zoologickej záhrady a kruto ho tam ponechať. Tento plán im však počas jeho uskutočňovania úsmevne stroskotá.

V príbehu je prítomná irónia a grotesknosť. V snahe prispôbiť sa ľudskému svetu medveď na seba prevezme mužské oblečenie a jeho demaskovanie prichádza až na konci. Nevedomosť medveďa o pláne zvierat a jeho neustále vyhýbanie sa stretu s ľudskou rasou vytvárajú groteskné situácie. V úsilí zatvoriť medveďa do zoo ho zvieratá pred ľuďmi ochraňujú a jeho pobyt v meste mu uľahčujú. Príbeh sa tak odohráva v dvojitej nevedomosti; jednak tej medveďej, pretože ten netuší o krutom pláne zvierat, ale i zvieracej, pretože tie ho nielen zachraňujú pred zlými situáciami, ale mu aj spríjemňujú jeho pobyt. Obava zvierat, že sa o medveďa budú zaujímať ľudia, sa premieňa do strhnutia pozornosti na ich prítomnosť v meste, čo následne vyústí do stretu s políciou. Paradoxne, rovnako ako zvieratá počas celého príbehu medveďa kryli, on ich svojím demaskovaním napokon

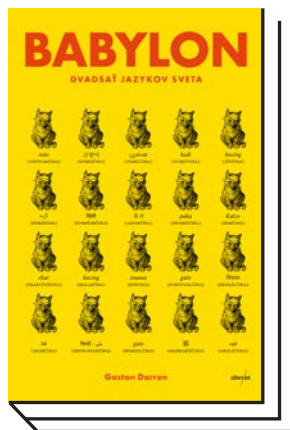
zachráni pred políciou. Príbeh rozvíja problematiku o prispôbovaní sa iným, o solidárnosti a akceptácii inakosti, keďže medveď sa vníma ako „nemotorný“ a zvieratá ho zo svojej vlastnej spoločnosti vylučujú. V druhom pláne sa prostredníctvom textu a obrazu priamo upozorňuje aj na problém bezočivého poľovníctva a zásahu ľudí do prostredia zvierat. Ako vieme, často ho obmedzuje napr. výstavba či klčovanie, čo vyúsťuje do migrácie zvierat do ľudských obydlií za hľadáním potravy. Nepriamo je tak možné diskutovať aj o tejto v detskej literatúre celkom nezvyčajnej téme. Ilustrácie sú celostránkové, humorné, prevláda v nich pestrofarebnosť a najmä pastelové farby. Ilustrovaní zvierací hrdinovia majú svojich dvojníkov v tvorbe Alexa Schefflera a spomínanom *Gruffalovi*, ale Gehrmanovej kresbový štýl je uvoľnenejší. To sa prejavuje napr. ľahšími ťahmi pastelom alebo zvýraznenými kontúrami figúr. Gehrman však nezanedbáva ani detaily, ktoré dopĺňajú textovú výpoveď. Obraz a text sú tak vo vzájomnej synergii, takže čo nevypovie text, sa čitateľ dozvedá z ilustrácií a naopak. Nenáročná lexika a jednoduché vetné konštrukcie sú vhodné najmä pre prvočitateľov a prvé samostatné čítanie.

✦ **Veronika Čigarská**

V Babylone najpoužívanejších jazykov

Gaston Dorren: Babylon – dvadsať jazykov sveta
Preklad: Milan Kopecký
Žilina: Absynt, 2022

Gaston Dorren je holandský novinár a spisovateľ, polyglot a odborník na jazyky. Knihu *Babylon* napísal po anglicky aj po holandsky a je to druhá jeho kniha, ktorá sa dočkala prekladu do viacerých jazykov a vzbudila medzinárodný ohlas. U nás vyšla vo skvelom preklade **Milana Kopeckého**. V *Babylone* sa dočítame o dvadsiatich najrozšírenejších jazykoch sveta. Sú zoradené podľa počtu používateľov od vietnamčiny s 85 miliónmi po angličtinu s 1,5 miliardou. Dorren je nadšenec, ktorý sa nové reči učí zo záľuby či zvedavosti, s nadšením o nich aj píše, vďaka čomu je *Babylon* veľmi pútavá kniha aj pre laickú verejnosť – nie je potrebné žiadne lingvistické vzdelanie ani štúdium špecifickej terminológie, aby ste si jeho texty vychutnali. Každá kapitola sa venuje jednému z dvadsiatky jazykov a začína sa základnými údajmi: počet používateľov, písmo, gramatika a pod. V samotnom texte sa potom autor sústreďuje vždy na jednu tému, ktorá s daným jazykom úzko súvisí a odlišuje ho od iných. Nepíše teda všeobecne, ale veľmi konkrétne, raz o spoločenských

aspektoch a politike, inokedy o výslovnosti či historickom vývoji.

Napríklad pri tamilčine, osemnástej v poradí, sa venuje boju za uznanie jazyka, v ktorom sa skutočne zomieralo, páchali sa samovraždy motivované literatúrou a jazyk bol povýšený na bohyňu. Pri sedemnástej turečtine sa pozrel na politické snahy prerobiť jazyk od úradníckeho stola. Ich výsledkom bol napríklad Atatürkovej prejav plný neologizmov, ktorému by ani jeho vlastná mať nerozumela. Pri trinástej japončine sa dozvieme, že existuje bežná a „ženská“ japončina, pri siedmej portugálčine, ako sa jazyk malého európskeho národa v rámci koloniálnych výpadov rozšíril a prečo sa to isté nepodarilo holandčine. Na prvom mieste nájdeme angličtinu, ktorá si posledné dekády nárokuje postavenie globálneho jazyka, hoci určite nie pre svoju jednoduchosť – kto sa kedykoľvek aspoň začal učiť po anglicky, vie, že je to jazyk plný čudných časov, nelogickej výslovnosti a výnimiek.

Takto autor uvádza pri každom jazyku zaujímavosti, anekdoty, obrazový materiál a najrôznejšie príklady gramatických a lexikálnych špecifik. V slovenskom preklade si dal prekladateľ Milan Kopecký námahu, že príklady, ak sa dá, ilustruje aj na slovenčine (teda nekopíruje len anglické z pôvodného textu), čím dodal knihe pridanú hodnotu pre slovenské čitateľstvo a ešte väčšmi prispel k zrozumiteľnosti a pútavosti publikácie.

✦ **Lucia Halová**

Knižná Revue

☞ Mesečník o knihách

Vydáva

Slovenské literárne centrum,
 štátna príspevková organizácia
 Ministerstva kultúry SR
 IČO 31752381

Redakcia

šéfredaktor Marek Vadas,
 Dominika Madro,
 Daniela Balážová

Adresa redakcie

Knižná revue, Námestie SNP 12,
 812 24 Bratislava,
 02/204 73 518, 0918 640 831,
 krevue@litcentrum.sk
 www.litcentrum.sk

Obálka © Monika Pascoe
 Míkyšková: Bez názvu, do série
 Sublimácia, akvarel a farebný
 pastel na papieri (2023)

Grafika

Vojtech Ruman
 a Barbora Gavláková
Jazyková úprava
 Lujza Bakošová
Tlač
 ULTRA PRINT, s. r. o.
Rozširuje
 MEDIAPRINT-KAPA,
 PRESSEGROSSO, a. s.

Objednávky na predplatné prijíma

L. K. PERMANENT, spol. s r. o.,
 Mária Škardová
 tel.: 00421/2/49 111 201
 e-mail: skardova@lkpermanent.sk
 web: www.lkpermanent.sk
 Poštový priečinok 4, 834 14
 Bratislava 34, 02/4911 12 01
 a ARES, spol. s r. o.,
 Elektrárenská 12091, 831 04
 Bratislava, tel.: 0800 141 911,
 e-mail: casopisy@ares.sk

Redakcia si vyhradzuje právo
 na krátenie a úpravu zaslaných
 príspevkov. Názory redakcie
 sa nemusia zhodovať s názormi
 prispievateľov. Autorské práva
 vyhradené © Knižná revue /
 Slovenské literárne centrum

EV 2983/09, MIČ: 49 315

Podávanie novinových zásielok
 povolené RPP
 Ba-Pošta 12 dňa 21. 10. 1993,
 č. j. 129/93.

ISSN 1210-1982 (tlač. verzia),
 ISSN 1336-247X (online)

Knižná revue č. 6/2023 vyjde
 15. júna 2023

Ročné predplatné
Knižnej Revue 24 €

Knižná Revue

⇒ Mesačník o knihách

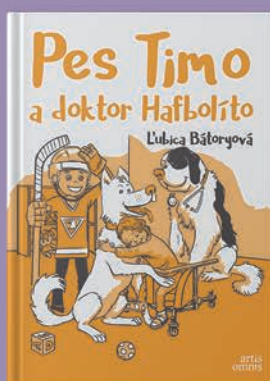
Čítanie, ktoré má zmysel

Každý mesiac vo vašej schránke s ročným predplatným za **24 €**

NOVINKA PRE DETI

Od autorky
oblúbenej série
o psovi Timovi

www.artisomnis.sk

Martinusácke tašky

Naše tašky odnesú všetko, no najradšej nosia knižky

Či už idete na nákup, do fitka,
na piknik, alebo k babke na
nedelňý obed, zoberte si so sebou
martinusácku tašku a s ňou aj
trochu radosti do všedných dní.

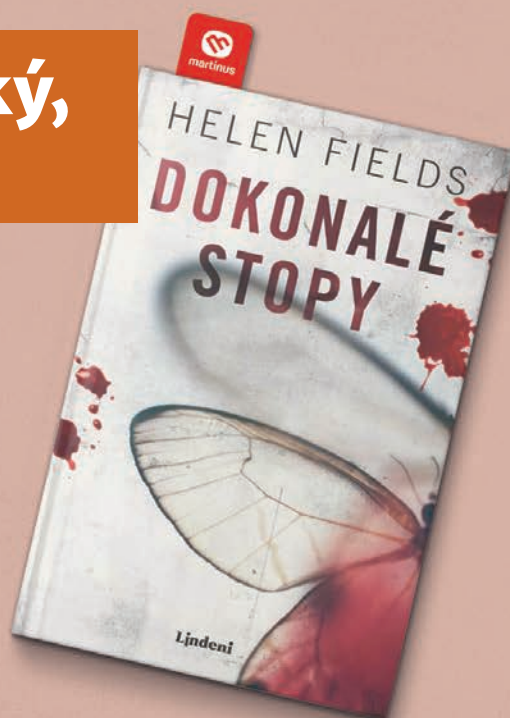
Naše tašky a iné milé vecičky
z Martinusu nájdete na
martinus.sk/vecicky-z-martinusu

Čitateľský klub Martinus

Dokonalý zločin je taký, o ktorom nikto nevie

Rafinovaná zápleтка, odporný zločinec
a sympatická dvojica vyšetrotateľov.
Čo si viac priať od skvelej detektívky?

Ďalšie knižné tipy nájdete v našom
Čitateľskom klube Martinus
na Facebooku. Pridajte sa k nám
na citam.sk/citatelyklub

Viac tipov na skvelé knihy nájdete na www.martinus.sk
alebo navštívte niektoré z našich kníhkupectiev po celom Slovensku.

martinus